

Nd.

12. Frumvarp til laga

[12. mál]

um meðferð opinberra mála.

(Lagt fyrir Alþingi á 68. löggjafarþingi, 1948.)

I. KAFLI

Um það, til hvaða mála löginn taka.

1. gr.

Þau mál öll, sem handhafar ríkisvaldsins höfða til refsingar lögum samkvæmt, skulu fara eftir ákvæðum laga þessara, nema þau sæti meðferð sérdómstóla, er lög þessi taka ekki til.

2. gr.

Einnig skulu eftirfarandi mál sæta rannsókn og meðferð samkvæmt lögum þessum:

1. Mál, sem höfðað er af hálfu ríkisvaldsins til félagsslita samkvæmt ákvæðum stjórnskipulaga um félög.
2. Rannsókn út af brotum barna og unglinga, sbr. lög um vernd barna og ungmenna.
3. Mál til þess að sanna dauða horfins manns.
4. Mál til sviptingar lögræðis og til brotnáms lögræðissviptingar.
5. Mál til sviptingar erfðarétti sakir brota erfingja gagnvart arfleifanda eða samerfingja.
6. Mál til upptöku eigna vegna brota á landslögum.
7. Mál til staðfestingar lögbanni við útbreiðslu rita, myndna eða annars slíks, er ríkisvaldið hefur látið banna.
8. Mál vegna heitinga.
9. Mál til ógildingar hjúskap.
10. Mál til ákvörðunar atriða samkvæmt VII. kafla almennra hegningarlaga.
11. Mál til brotnáms ólögmæts ástands eða til að koma fram viðurlögum fyrir það, öðrum en refsingu, enda eigi fyrirvarsaður almenningshagsmuna aðild.
12. Rannsókn slysa og annarra ófara eða atriða lögum eða venju samkvæmt eða eftir sérstöku boði dómsmálaráðherra.

3. gr.

Kröfur borgararéttar eðlis, er af refsiverðri háttsemi rísa, má hafa uppi, rannsaka og dæma í opinberu máli samkvæmt ákvæðum laga þessara.

II. KAFLI

Um dómendur í héraði.

4. gr.

Sýslumenn utan kaupstaða og bæjarfógetar í kaupstöðum utan Reykjavíkur rannsaka og fara með opinber mál fyrir dómi og kveða upp dóm í þeim.

Í kaupstöðum, þar sem sérstakur lögreglustjóri er skipaður, innir hann af hendi sömu störf í opinberum málum.

Í Reykjavík sæta opinber mál rannsókn, meðferð og dómsuppsögu sakadómara, er vera skulu þrjú til fimm eftir ákvörðun dómsmálaráðherra, og skipar hann einn þeirra forstöðumann embættisins. Starfar hver þeirra sjálfstætt og á sína ábyrgð að málum þeim, sem hann fær til meðferðar samkvæmt ákvörðun forstöðumanns, enda skiptir hann störfum með sakadómurum að öðru leyti og hefur yfirstjórn embættisins og fyrirvar út á við.

Sakadómarar taka laun samkvæmt 8. gr. 1. tölul. laga nr. 60/1945.

5. gr.

Saksóknari getur kveðið svo á, að rannsókn máls og meðferð, annaðhvort eða hvort tveggja, skuli fara fram í Reykjavík, eða annars staðar á landinu, þar sem honum þykir bezt við eiga, enda þótt það skyldi annars sæta rannsókn og meðferð dómara í öðru lögsagnarumdæmi, ef mál er vandasant eða umfangsmikið.

Dómsmálaráðherra getur skipað sérstakan dóm einum eða fleirum dómurum, er halda megi dómþing hvar sem vera skal á landinu, ef málið þykir ofvaxið hinum reglulega dómanda vegna embættisanna eða af öðrum ástæðum.

Í Reykjavík geta þrír sakadómarar annað hvort eftir ákvörðun forstöðumanns eða eftir boði dómsmálaráðherra farið með mál eftir rannsókn þess og dæmt það í sameiningu, enda þyki vafi vera um mikilsverð sönnunar- eða lagaatriði.

Dómur getur kvatt tvo kunnáttumenn til dómstarfa með sér í málum, þar sem sérkunnáttu þykir sérstök þörf.

6. gr.

Sjó- og verzlunardómur starfar að þeim málum, er í 1. og 2. tölul. 200. gr. laga um meðferð einkamála í héraði greinir. Siglingadómur fer með þau mál, sem í lögum nr. 68/1947 segir. Um meðferð þessara refsímála fer eftir lögum þessum og ákvæðum 205. og 206. gr. laga um meðferð einkamála í héraði.

Nú verður það uppvíst í sjó- eða verzlunardómsmáli eða ástæða þykir til að ætla, að sökunautur hafi einnig framið aðrar refsiverðar athafnir, og skal þá einnig rannsaka og dæma þær í þeim dómi ásamt sjó- eða verzlunarbrotunum.

Nú kemur það upp í almennu refsímáli eða ástæða þykir til að ætla, að sökunautur hafi einnig framið refsivert sjó- eða verzlunarbrot, og skal rannsókn og meðferð þess brots eða þeirra brota sameina rannsókn og meðferð almenna brotsins eða almennu brotanna, enda skal þá nefna meðdómendur samkvæmt 1. málsgrein.

7. gr.

Kirkjudómur fer með refsímál vegna afbrota biskups og presta þjóðkirkjunnar út af hneykslanlegu framferði þeirra í embættisathöfnum eða einkalífi, enda sé ekki um almenn refsiverð brot að tefla. Forsæti í kirkjudómi skipar viðkomandi héraðsdómari (í Reykjavík elzti sakadómari), en til meðdómenda kveður hann tvo þjónandi þjóðkirkjupresta.

Ákvæði 2. og 3. málsgr. 6. gr. eiga með samsvarandi hætti við mál samkvæmt 1. málsgrein.

8. gr.

Skylt er hverjum manni, karli sem konu, er fullnægir lögmæltum skilyrðum, að taka við kvaðningu héraðsdómara til meðdómendastarfa.

Undan kvaðningu eru skildir:

1. Dómarar og ritari hæstaréttar, aðrir embættisdómarar og fulltrúar þeirra.
2. Ráðherrar og skrifstofustjórar í stjórnarráði.
3. Biskup og prestar þjóðkirkjunnar, nema í kirkjudómi.
4. Löggiltir málflutningsmenn og fulltrúar þeirra.
5. Embættislæknar og ljósmæður.

9. gr.

Almenn skilyrði til meðdómendastarfa eru þessi:

1. Nægilegur andlegur þroski og andleg og líkamleg heilbrigði.
2. Óflekkað mannorð.
3. Lögræði og fjárforræði.
4. Aldur frá 25—70 ára.
5. Sérþekking á sakarefnum.

10. gr.

Um skilyrði meðdómenda til þátttöku í meðferð einstaks máls fer samkvæmt ákvæðum laga um meðferð einkamála í héraði.

11. gr.

Um skyldu og skilyrði meðdómenda samkvæmt 8.—10. gr. dæmir héraðsdómari, en skjóta má úrlausn hans til hæstaréttar eftir reglum um kæru til æðra dóms. Sama er um forföll meðdómenda.

12. gr.

Áður en meðdómandi tekur til starfa fyrsta sinni, skal hann undirrita í þingbók heit að viðlögðum heiðri sínum og drengskap um það, að hann skuli leysa starfann af hendi, svo sem hann hyggur sannast og réttast og helzt að lögum.

Um greiðslu til meðdómenda fer samkvæmt 2. málsg. 203. gr. laga um meðferð einkamála í héraði.

13. gr.

Í málum samkvæmt 5. gr., 4. málsg., kveður héraðsdómari meðdómendur til að frumprófi loknu eða síðar, ef þá reynist ástæða til. Taka meðdómendur þátt í rannsókn, málsmeðferð og dómsuppsögu. Héraðsdómari stýrir dómi og kveður einn upp úrskurði, þá er efni verða til, skipar verjanda, ákveður málshöfðun, gefur út stefnur, nefnir skoðunar- og matsmenn, spyr sökunaut og vitni og tekur við staðfestingu þeirra á skýrslum sínum, sér um samningu dóms og áfrýjun og kemur yfir höfuð fram út á við fyrir hönd dómsins. Í fjölskipuðum dómi löglærðra manna framkvæma þeir allir þessar athafnir.

14. gr.

Nú missir meðdómandi við, og kveður héraðsdómari þá annan til, er taki við máli, þar sem hinn þraut, nema héraðsdómara þyki sérstök ástæða til að endurtaka það, sem áður hefur farið fram í málinu. Annars fer sem í 192. gr. laga um meðferð einkamála í héraði segir.

15. gr.

Dómari getur látið löggiltan fulltrúa sinn framkvæma rannsókn fyrir dómi og kveða upp úrskurði, sem nauðsynlegir eru hennar vegna, enda fullnægi hann skilyrðum 1. málsg. 33. gr. laga um meðferð einkamála í héraði.

Að öðru leyti gilda ákvæði II. kafla laga um meðferð einkamála í héraði, eftir því sem við á.

16. gr.

Málsmeðferð fyrir dómi er opinber, nema dómara þyki ástæður þær, er í 2. mgr. segir, standa því í vegi.

Rannsókn fer fram fyrir luktum dyrum:

- a. ef dómari telur þess þörf til að leiða sannleikann í ljós, t. d. á frumstigi rannsóknar;
- b. til hlífðar sökunaut, þegar sérstaklega stendur á, eða nánustu vandamönnunum hans, vitnum eða öðrum;
- c. ef sökunautur er undir 18 ára;
- d. af velsæmisástæðum eða
- e. annars vegna hagsmuna ríkis eða almennings.

Dómari getur hannað að skýra opinberlega frá atriðum í opinberri rannsókn eða að gera uppdrætti eða myndir af mönnum í þinghaldi eða öðru, sem þar fer fram eða er til sýnis.

17. gr.

Rannsókn opinberra mála og dómsmeðferð að öðru leyti fer fram fyrir sakadómi og á þeim stað og tíma, sem dómari eða dómsformaður ákveður hverju sinni. Dómsmálaráðherra getur þó, að fengnum tillögum viðkomandi dómara, ákveðið, að sakadóm í kaupstöðum eða kauptúnum, sbr. 2. málsgr. 4. gr., til meðferðar opinberra mála skuli halda ákveðna vikudaga og á ákveðinni klukkustund, ef mál eru fyrir hendi.

18. gr.

Hverju héraðsdómaraembætti utan Reykjavíkur og embætti sakadómara í Reykjavík skal fylgja sakadómsbók, ein eða fleiri, þar sem skrá skal að efni til það, sem fram fer í opinberum málum, nema ræður málflytjenda, og sérstök dómabók, þar sem skrá skal dóma í opinberum málum.

Nú er rannsókn framkvæmd á hendur sökunaut vegna margra sakaratriða eða á hendur fleiri sökunautum, og skal þá, ef kostur er, skráð þannig í þingbók, að síðar megi, þegar eftirrit er tekið úr bókinni, hafa samfellt eftir föngum það, sem varðar eitt og sama sakaratriði. Dómsmálaráðherra getur sett nánari fyrirmæli um þetta.

Rétt er að hraðrita eða taka á talvél skýrslur í opinberu máli.

Rannsóknarstjóri skal halda sakaskrá fyrir land allt. Dómsmálaráðherra setur fyrirmæli um sakaskrá og sakavottorð.

19. gr.

Ritlaun greiðast ekki fyrir eftirrit úr bókum þeim, er í 18. gr. getur, eða fyrir eftirrit af skjölum, er til opinbers máls heyra, ef eftirritið er nauðsynlegt til sóknar þess eða varnar eða í sambandi við rannsókn þess eða málskot, eða það er veitt til þess að koma fram skaðabótakröfu í opinberu máli eða í þágu handhafa ríkisvaldsins. Eftirrit þessi skal í té láta, svo fljótt sem framast er unnt.

Að öðru leyti gilda ákvæði III. kafla laga um meðferð einkamála í héraði um opinber mál, eftir því sem við getur átt.

III. KAFLI

Um ákærvaldið.

20. gr.

Dómsmálaráðherra kveður á um rannsókn, höfðun og áfrýjun opinbers máls, þar sem svo er sérstaklega mælt í lögum, og gefur saksóknara fyrirmæli um framkvæmdir og leggur samþykki sitt á ákæruskjal. Dómsmálaráðherra hefur eftirlit með framkvæmd ákærvaldsins að öðru leyti og getur krafist saksóknara skýrslna um einstök mál.

21. gr.

Forseti skipar opinberan ákæranda, er nefnist saksóknari ríkisins. Hann skal fullnægja skilyrðum þeim, sem sett eru í lögum til þess að fá skipun í dómaraembætti í hæstarétti og hafa sömu laun og lögkjör að öðru leyti sem hæstaréttardómarar, eftir því sem við verður komið.

Dómsmálaráðherra skipar saksóknara til aðstoðar fulltrúa með lögfræðisprófi.

22. gr.

Saksóknari fer með ákærvaldið. Hann skal hafa vakandi auka á brotum, sem framin verða, og kveður á um rannsókn opinberra mála og hefur yfirstjórn hennar og eftirlit. Getur hann gefið lögreglumönnum fyrirmæli og leiðbeiningar um rannsóknir almennt eða í einstökum atriðum og verið við þær staddur.

Saksóknari kveður á um höfðun opinberra mála, sbr. þó 115.–117. gr., svo og um áfrýjun þeirra.

23. gr.

Nú er saksóknari svo riðinn við mál eða aðilja, að hann mætti eigi gegna dóm-
arastörfum í því, og skipar dómsmálaráðherra þá annan löghæfan mann til með-
ferðar þess máls.

24. gr.

Nú skal mál því aðeins höfðað, að sá krefjist þess, sem misgert er við, og skal
þá handhafi ákærvalds og dómari rannsaka það af sjálfsdáðum, hvort sá, er máls-
höfðunar krefst, er réttur aðili. Ef svo þykir ekki vera, skal málshöfðunar synja
og vísa máli frá dómi, ef það hefur farið til dóms.

25. gr.

Saksóknari skal jafnan leita umsagnar viðkomandi ráðuneytis, áður en hann
ákveður málshöfðun á hendur starfsmanni til refsingar fyrir brot í opinberu starfi.
Ráðuneytinu ber að láta saksóknara í té rökstudda umsögn og tillögur, svo fljótt
sem kostur er.

26. gr.

Ef verknaður felur bæði í sér brot, er opinberri málshöfðun skal sæta, og brot
er sætir málshöfðun einstaks aðilja, getur saksóknari höfðað mál fyrir bæði brotin,
ef sá aðili óskar þess, enda ber þá að dæmia þau og ákveða refsingu í einu lagi. En
láta skal þó mál falla niður fyrir það brot, er einstakur aðili átti sök á, ef hann krefst
þess, unz dómur er uppkveðinn í héraði.

27. gr.

Nú þykir verknaður að vísu refsiverður að landslögum, en þó þykir mega telja,
að hvorki almenningshagsmunir né almenningsálit krefjist málshöfðunar né refs-
dóms, svo sem ef langt er liðið síðan brot var framið, án þess þó að refsikrafa sé
fyrnd, og sökunautur hefur síðan hegðað sér óaðfínanlega, ef telja má álit manna
á verki hafa breytt sökunaut í hag, síðan refsíákvæði var sett, ef telja má brot mjög
lítilsvert eða miklar eru málsbætur, brot hefur valdið sökunaut sjálfum sérstaklega
óvenjulegum þjáningum o. s. frv., og getur þá héraðsdómari sent saksóknara tillögur
um niðurfellingu saksóknar. Saksóknari getur bæði að hvötum héraðsdómara og af
sjálfsdáðum gert tillögur um niðurfellingu saksóknar, þegar svo stendur á, sem nú
var sagt. Dómsmálaráðherra ákveður síðan eða gerir tillögu um, hvort neyta skuli
heimildar stjórnarskrár eða annarra laga, er þar um kynnu að vera sett, um niður-
fellingu saksóknar.

Binda má niðurfelling saksóknar skilyrðum, svo sem að sökunautur sæti eftir-
líti einstakra manna, félags eða stofnunar, að honum verði komið í vist á góðu
heimili tiltekinn tíma, að hann fremji ekki refsiverðan verknað tiltekinn tíma, allt
að fimm árum, neyti ekki áfengra drykkja eða deyfilyfja tiltekinn tíma, greiði til-
tekna sekt eða bætur, ef því er að skipta o. s. frv.

IV. KAFLI

Um varnarþing.

28. gr.

Aðalrannsókn opinbers máls fyrir dómi skal þar fara fram, sem varnarþing
þess er samkvæmt ákvæðum þessa kafla, að svo miklu leyti sem því verður við
komið. En auk þess skal rannsaka mál þessi fyrir dómi eða utan dóms eftir þörfum,
þar sem hentugt og nauðsynlegt þykir.

Dómara opinbers máls er rétt að sækja eða láta sækja sökunaut í annað lög-
sagnarundæmi og láta birta þar stefnur og aðrar tilkynningar án atbeina héraðs-
dómara þar.

Nú leikur vafi á því, hvaða héraðsdómari eigi að rannsaka opinbert mál eða hvar hagfelldast sé, að rannsókn þess fari fram, og má þá bera þessi atriði undir saksóknara, sem sker úr því til fullnaðar. Með sama hætti getur saksóknari af sjálfisdáðum kveðið á um það, fyrir hvaða dómi rannsókn skuli fara fram.

29. gr.

Nú er einn maður fyrir sök hafður, og má mál þá höfða í lögsagnarumdæmi, þar sem brot var framið (afbrotavarnarþing). Nú er vafasamt, í hvaða lögsagnarumdæmi telja skal brot framið eða eitt eða fleiri brot eru framin í fleirum en einu lögsagnarumdæmi, og má þá höfða mál í hvoru eða hverju þeirra, sem hagfelldast þykir.

Nú verður því ekki komið við, eða óhagfelld þykir, að höfða mál á afbrotavarnarþingi, og má þá mál höfða í lögsagnarumdæmi, þar sem sökunautur kann að hafa verið handtekinn, eða þar sem brotið kemst upp eða á heimilis- eða dvalarvarnarþingi hans hér á landi, eftir því sem við verður komið eða hagfelldast þykir.

30. gr.

Nú er brot framið hér á landi utan allra lögsagnarumdæma og ákvæðum næstu greinar hér að ofan verður ekki við komið, og ákveður þá héraðsdómari, hvar mál skuli höfðað, en bera má hann það mál undir saksóknara, enda þoli málið þá bið, er þar af verður.

Ef brot er framið á íslenzku skipi eða flugfari utan íslenzkrar hafnar, má höfða mál út af því í lögsagnarumdæmi, þar sem skipið eða flugfarið tekur fyrst höfn þar eftir hér á landi, nema saksóknara þyki hagfelldara að reka það annars staðar. Ef ekki hefur þá verið ger reki að málinu, skal fara eftir fyrirráðum 1. málsgreinar.

Nú er brot framið erlendis og sótt verður hér á landi sök út af því, og má þá sækja hana, þar sem sökunautur stígur hér fyrst þar eftir á land, nema saksóknara þyki hentugra að reka það annars staðar. Nú hefur þá ekki verið ger reki að málinu, og fer þá eftir 1. mgr.

31. gr.

Nú eru fleiri menn en einn á refsiverðan hátt riðnir við brot, eitt eða fleiri, og skal þá að jafnaði sök sækja í einu lagi á hendur þeim báðum eða öllum, enda þótt þeir eigi ekki sama varnarþing samkvæmt ákvæðum undanfarandi greina, þar sem sækja má einn þeirra eða fleiri samkvæmt ákvæðum hér að framan. Ef mál hefur verið höfðað gegn einum eða fleirum sér í lagi eða sitt í hvoru eða hverju lögsagnarumdæmi, getur saksóknari ákveðið, að það eða þau skuli niður falla og sökunautar sóttir í einu máli á sama varnarþingi. Með sama hætti getur hann kveðið svo á, að aðgreina skuli mál, er höfðuð hafa verið saman á hendur fleiri en einum manni, ef hann telur málin ekki saman eiga eða óhentugra að sækja þau í einu lagi.

Nú hafa fleiri menn en einn framið brot saman, en sumir þeirra eða allir hafa einnig framið önnur brot, og skal þá að jafnaði höfða mál út af öllum brotum í einu lagi.

32. gr.

Nú er héraðsdómari í vafa um, á hvaða varnarþingi mál skuli höfða, eða hvort höfða skuli mál gegn fleiri mönnum en einum saman, og getur hann þá borið það atriði undir saksóknara, sem sker úr því til fullnaðar.

Saksóknari getur, eftir því sem honum virðist henta, valið á milli afbrotavarnarþings, handtökuvarnarþings og heimilis- og dvalarvarnarþings eða annars varnarþings, ef það þykir hentugra til þess að afla sakargagna, til að hraða máli eða vegna ráðstafana, sem gera þarf gagnvart sökunaut. Ákvörðunum saksóknara um þessi efni verður ekki haggð í dómi, enda verður málsmeðferð í héraði ekki ómerkt af því einu, að mál hafi verið sótt á röngu varnarþingi.

33. gr.

Mál samkvæmt 2. gr. laga þessara skal höfða á varnarþingi, sem saksóknari ákveður.

34. gr.

Ákvæði þessa kafla taka og til þeirra mála, er því aðeins skal höfða, að sá krefjast þess, er misgert er við, eftir því sem við getur átt.

V. KAFLI

Um lögreglumenn og upphaf rannsóknar.

35. gr.

Sýslumenn eru lögreglustjórar utan kaupstaða og bæjarfógetar í kaupstöðum utan Reykjavíkur. Í kauptúnum, þar sem sérstakur lögreglustjóri er skipaður, fer hann með lögregluvald. Þar sem sérstakir lögreglumenn eru skipaðir, eru þeir lögreglustjóra til aðstoðar. Annars staðar aðstoða hreppstjórar lögreglustjóra.

Forseti skipar rannsóknarstjóra. Skal hann hafa leyst af hendi lögfræðispróf og aflað sér samkvæmt vottorðum hæfrar stofnunar rækilegrar sérmenntunar í þeim efnum, er eftirgrennslan brota varða. Hann skal lúta saksóknara, hafa skrifstofu í Reykjavík, stýra raunsóknum þar og fara með stjórn þeirra lögreglumanna, sem ætlað er að rannsaka brot, að því er þau störf varðar. Þá skal hann og stjórn rannsóknnum hvarvetna annars staðar á landinu, þegar saksóknari telur þess þörf, enda getur hann sent fulltrúa sinn eða rannsóknarlögreglumenn héraðsdómurum til aðstoðar bæði utan réttar og fyrir dómi. Dómsmálaráðherra setur lögreglumönnum fyrir mæli um rannsókn brota að fengnum tillögum rannsóknarstjóra og lögreglustjóra í Reykjavík.

Rannsóknarstjóri nýtur sömu launakjara sem lögreglustjórinn í Reykjavík. Skipa má rannsóknarstjóra fulltrúa með lögfræðisprófi.

36. gr.

Hver, sem skipaður er lögreglumannaður, skal hafa lokið prófi, er sýni, að hann sé þeim kostum búinn og hafi þá kunnáttu, sem nauðsynleg er til starfans. Skulu þeir einir valdir til starfans, sem telja má valinkunna og vandaða. Allir lögreglumenn, bæði þeir, sem nú eru, og þeir, er síðar verða skipaðir, skulu vinna svofellt heit: Því heiti ég og legg við drengskap minn og heiður, að lögreglumannaumsstarfa minn skal ég rækja með kostgæfni og samvirkusemi í hvívetna og vinna að því eftir fremsta megni að halda uppi stjórnarskrá lýðveldisins og öðrum lögum þess.

Dómsmálaráðherra setur reglur um kennslu lögreglumanna, prófkröfur og önnur hæfiskilyrði að fengnum tillögum saksóknara, lögreglustjóra í Reykjavík og rannsóknarstjóra. Rannsóknarstjóri hefur umsjón með kennslu og prófun lögreglumanna í öllu, er lýtur að rannsókn brota.

Dómsmálaráðherra setur lögreglumönnum erindisbréf.

37. gr.

Lögreglumönnum ber að sýna árvekni í starfa sínum og kunna glögg skil á ábyrgð þeirri, sem starfa þeirra fylgir. Hlutverk þeirra er að halda uppi lögum og reglu, greiða götu manna, þar sem það á við, stemma stigu við ólögumætri hegðun og vinna að uppljóstran brota, sem framin eru, og vera rannsóknardómara til aðstoðar í hvívetna. Þeir skulu kynna sér þau lög og reglur, sem þeir eru settir til að viðhalda, svo sem refsilöggjöf, umferðalöggjöf, áfengislöggjöf, lögreglusamþykktir o. s. frv. Þeir skulu vera kunnugir staðháttum á starfssvæði sínu, svo sem föng eru á. og vita skil á brotamönnum og háttum þeirra. Þeim ber að afla sér sérstakrar

þekkingar og æfingar í rannsókn vettvangs, þannig að sakargögn fari ekki forgörðum. Kunna skulu þeir að taka skýrslur af mönnum, færa þær skilmerkilega í letur og rita greinargóðar frásagnir um atburði í starfa sínum.

38. gr.

Nú fá lögreglumenn vitneskju eða rökstuddan grun um, að refsiverð háttsemi, er beri undir opinbera ákærvaldið, hafi drýgð verið í umdæmi þeirra, hvort sem það er fyrir kæru eða skýrslu annarra manna eða með öðrum hætti, og ber þeim þá að hefja af sjálfsdáðum rannsókn málsins og gera þær ráðstafanir, sem löglegar, nauðsynlegar og heppilegar eru til að afla sakargagna og gæta þess, að þau spillist ekki, svo og framkvæma hvað eina, er horfir til glöggvunar á málavöxtum og lög leyfa, svo sem:

1. Leita þeirra, sem brot hafa framið eða grunaðir eru um brot, prófa þá m. a. um háttsemi og dvalarstaði á þeim tíma, sem brot var framið.
2. Finna sjónarvotta og heyrnar og aðra, sem skýrslu kunna að geta gefið til skýringar sakaratriðum, og prófa þá, svo fljótt sem kostur er, þ. á m. afla sem nákvæmastrar frásagnar um orð, útlit og háttsemi grunaðs manns, og þess sem kveðst hafa orðið fyrir broti, þegar eftir að það tjáist hafa verið framið, athuga fjármeðferð og efnahag grunaðs manns, bæði fyrir brot og eftir, er því er að skipta.
- Þegar sannreyna skal, hvort maður endurþekki annan mann, skal hann látinn benda á þann mann í hópi fleiri manna, ef þess er kostur.
3. Rannsaka vettvang, gera af honum glöggvan uppdrátt, framkvæma þar mælingar, afgangar og teppa uniferð um hann í bili og varna þar við röskun á unmerkjum, unz vettvangsrannsókn hefur farið fram.
4. Hafa uppi á mununi, sem brot hefur verið framið með eða ætla má til þess ákveðna, svo og munum, sem brot hefur komið niður á eða gerðir hafa verið með refsiverðum verknaði, og athuga, hvort grunaður maður hefur nokkra þá muni í vörzlum sínum, er benda til vistar hans á vettvangi.
5. Athuga, hvort verknaður hefur látið eftir sig merki á mönnum eða munum, svo sem á líkama manna, klæðum, hjólför á vegi, merki eftir verkfæri, fingraför og fóta, og rannsaka eða láta rannsaka þau.
6. Hlutast til um sérfræðilega rannsókn á mönnum, munum og vettvangi, eftir því sem ástæða er til, svo sem blóðrannsókn og aðra læknisrannsókn, efna- og eðlisfræðilega rannsókn, leturrannsókn o. s. frv.
7. Annast töku ljósmynda af vettvangi, mönnum og munum eftir þörfum.

Gefa skulu lögreglumenn rannsóknarstjóra í Reykjavík og annars staðar héraðsdómara skýrslu um aðgerðir, svo fljótt sem verða má.

Nú er svo mælt í lögum, að einstakur maður eigi ákærvald eða skuli taka þátt í því, og skulu lögreglumenn þá tilkynna yfirboðara sínum málavöxtu og gera nauðsynlegar ráðstafanir til að vernda það ástand, sem er, eða til þess, að síðari rannsókn megi fara sem heppilegast fram, ef reki verður gerður að málinu samkvæmt kröfu aðilja.

39. gr.

Nú fer maður með starfa og brýtur öryggisreglur, sem um hann eru settar, og skal lögreglumaður þá til bráðabirgða varna honum að rækja starfann, m. a. með því að taka af honum atvinnuskírteini, stöðva farartæki hans, loka starfhýsi hans eða með öðrum viðeigandi hætti, ef það er nauðsynlegt til að afstýra hættu eða brot er stórfellt.

40. gr.

Við yfirheyrslu, leit, kyrretning muna og aðra rannsókn skal lögreglumaður hafa einn greinargóðan og trúverðugan vott hið fæsta, sé þess kostur.

41. gr.

Lögreglumenn skulu gæta þess í störfum sínum, að mönnum verði ekki gert tjón, óhagræði eða miski framur en óhjákvæmilegt er, eftir því sem á stendur. Ekki mega þeir beita sakaðan mann neins konar harðræði fram yfir það, sem nauðsynlegt er til þess að vinna bug á mótþróa hans gegn lögumætum aðgerðum, né á annan hátt beita hann ólögumætri þvingun í orði eða verki, svo sem með hótunum o. s. frv.

Nú telur maður sig sæta ólögumætum harðræðum af hendi lögreglumanns, og á hann þá rétt á því að koma fyrir yfirmann lögreglumannsins, svo fljótt sem kostur er, og bera fram kvörtun fyrir honum.

42. gr.

Lögreglumenn skulu stöðugt miða alla rannsókn sína við það, að leiða hið sanna og rétta í ljós í hverju máli, sem þeir hafa til meðferðar, og rannsaka jöfnum höndum þau atriði, sem benda til sektar sakaðs manns og sýknu. Þeir taka skýrslur af grunuðum mönnum og vitnum, áður en til dómara næst og síðan, eftir því sem þörf þykir og dómari eða rannsóknarstjóri ákveður. Lögreglumaður lætur þann, sem hann prófar, fyrst gera grein fyrir heiti sínu, aldri, stöðu og heimilisfangi eða dvalarstað. Síðan brýnir hann alvarlega fyrir honum að gefa sönn og rétt svör við spurningum og draga ekkert undan, er máli kann að skipta, og ganga skal úr skugga um það, ef ástæða er til, hvort skýrsla prófaðs manns er reist á sjálfs hans skynjan eða sögusögn annarra. Þess skal jafnan gætt vandlega, að svör manna við spurningum séu skilmerkileg og rétt færð í letur og sem orðrættast, einkum ef um svör grunaðra manna er að tefla.

43. gr.

Sökuðum manni, sem lögreglumaður yfirheyrir, skal á það bent, að honum sé óskýlt að svara spurningum, er beinlínis varða brot það, sem hann er grunaður um, og jafnframt á það, að þögn hans kunni að verða skýrð honum í óhag.

Spurningar lögreglumanna skulu vera skýrar, stuttar og ótvíræðar. Ekki mega þeir reyna með nokkrum hætti að rugla mann með ósannindum eða á annan hátt, þannig að verða kynni til þess, að hann vissi miður en ella, hverju hann svaraði, eða til þess, að hann svaraði röngu. Þá mega þeir ekki gefa sökuðum manni fyrirheit um ívilnanir eða friðindi, ef hann meðgangi, enda séu slík fyrirheit ólögleg eða það sé ekki á valdi þeirra að veita þau.

Ekki má prófa mann lengur en 6 klukkustundir í einu, enda fái hann að öðru leyti nægilegan svefn og hvíld. Skal hverju sinni bókað, hvenær prófun hefst og hvenær henni lýkur.

Lögreglumenn skulu spyrja hvern mann sér án viðurvistar annarra sakaðra eða vitna, unz ástæða kann að verða til samprófunar á síðara stigi rannsóknar.

Nú skal spyrja barn yngra en 16 ára, og skal þá tilkynna það barnaverndarnefnd, ef þess er kostur, og getur nefndin þá sent fulltrúa sinn til að vera við yfirheyrslurnar.

Nú kann prófaður maður ekki íslenzku eða skjali þarf að snúa af íslenzku á erlent mál eða af erlendu máli á íslenzku, og skal þá, ef kostur er og þurfa þykir, kveðja löggiltan dóm túlk og skjálþýðanda til aðstoðar. Annars kostar skal fá þann, er færastan má telja.

Lögreglumenn gera skriflegar og nákvæmar skýrslur um rannsókn sína og staðfesta þær fyrir dómi samkvæmt ákvörðun dómara.

44. gr.

Skýlt er mönnum að viðlögðum sektum, ef þeir eru til þess kvaddir og ef þeir mega án hættu fyrir líf eða heilsu sína eða vandamanna eða annarra, sem þeir eiga að annast, eða án tilfinnanlegs atvinnutjóns að veita rannsóknardómara og lögreglu-

mönnum lið í þarfir opinberrar rannsóknar. Svo er manni og undir sama skilorði skylt að láta lögreglumönnum í té muni, er hann ræður yfir, í þarfir opinberrar rannsóknar, svo sem hús og flutningatæki, en hafa skal hann endurgjald fyrir verk og annað, er hann lætur lögreglumönnum í té samkvæmt þessari grein, og fer um það sem um annan sakarkostnað.

Undanþegnir skyldunni eru nánustu vandamenn sökunauts.

45. gr.

Nú telur rannsóknarstjóri eða lögreglustjóri ekki ástæðu til þess að sinna framkominni kæru eða til að halda áfram rannsókn út af henni, og er honum þá skylt að láta kæranda í té skriflega ályktun sína þar um ásamt skjölum eða eftirriti af skjölum þeim, er málið varða. Og getur kærandi þá borið málið undir saksóknara, sem tekur fullnaðarákvörðun um það, hvort kærni skuli sinnt eða rannsókn haldið áfram.

Nú hafa lögreglumenn framkvæmt rannsókn á hendur tilteknum sökuðum manni, en ekki hafa sakaratriði eða sakargögn þótt nægileg til ákæru, og á þá eigi að halda rannsókn áfram eða taka hana upp að nýju gegn þeim manni, nema ný sakargögn séu fram komin eða þau séu líkleg til að koma fram, enda sé refsikrafa þá eigi fyrnd að lögum eða saksókn niður felld samkvæmt ákvæðum stjórnarskrárinnar. Þó gildir áðurgreint ákvæði ekki, ef rannsókn má telja líklega til styrktar skaðabótakröfu vegna brots, ef það þykir standa aðilja á nægilega miklu að koma fram skaðabótakröfu sinni.

Nú hefur rannsókn gegn sökuðum manni verið felld niður, og á hann þá rétt á vottorði rannsóknarstjóra (lögreglustjóra) um það.

VI. KAFLI

Um hald á munum.

46. gr.

Leggja skal hald á muni, sem ætla má, að hafi sönnunargildi í opinberu máli, þeirra hefur verið aflað á refsiverðan hátt eða ætla má, að þeir verði gerðir upptækir. Til muna í þessu sambandi teljast einnig skjöl.

47. gr.

Hald má leggja á bréf, símskeyti og aðrar sendingar og muni, sem eru í vörzlum pósts og síma, enda sé það gert til rannsóknar á ætluðu broti, er varðað getur 20000 króna sekt, og heimilt væri að kyrrsetja og athuga slík skjöl og muni, ef komin væri í hendur viðtakanda. Tilkynna skal sendanda og viðtakanda tókuna, ef þeir hafa ekki verið viðstaddir. Dómari kveður á með úrskurði um rannsókn á efni slíkra skjala og sendinga.

48. gr.

Hverjum, sem löglega handtekur sakaðan mann, framkvæmir rannsókn á vettvangi, gerir leit í húsum eða annars staðar eða leit á mönnum, er rétt að leggja hald á muni, sem þá finnast og telja má til sakargagna. En tilkynna skal þetta dómara, svo fljótt sem verða má.

49. gr.

Í þarfir rannsóknar brots má loka herbergjum eða húsum, afgirða ákveðin svæði eða varna mönnum för um þau, gefa út bann við að taka muni úr ákveðnu takmarki o. s. frv.

50. gr.

Dómari getur úrskurðað hlustanir í síma, sem sökunautur hefur eða ætla má hann nota, enda varði brot minnst tveggja ára refsivist.

VII. KAFLI

Um leit.

51. gr.

Nú er rannsókn háð vegna brots, er varðað getur annað hvort 20000 króna sekt eða sekt og upptöku eignar, og er þá rétt að gera leit í húsum sakaðra manna, geymslustöðum, hirzlum og skipum að munum, sem hald skal á leggja, eða annars til öflunar sakargagna.

Leit má gera hjá öðrum mönnum en sökuðum, þegar slíkt brot hefur verið iramið þar eða sakaður maður handtekinn eða gildar ástæður eru til að ætla, að þar finnist munir, sem hald ber að leggja á, eða önnur sakargögn, þar á meðal bækur, bréf og önnur skjöl.

52. gr.

Leit að manni, sem handtaka skal eða leiða á fyrir rannsóknara eða dómara, má gera í húsi hans og húsum annarra manna, ef gild ástæða er til að ætla, að sá, sem leitað er, haldi sig þar.

53. gr.

Í húsakynnum, sem opin eru almenningi, og í húsum, þar sem lausungarlýður og brotamenn venja komur sínar, má leit gera, er þörf þykir, þótt eigi sé fullnægt skilyrðum 51. og 52. greinar.

54. gr.

Leit samkvæmt 51. og 52. gr. skal ákveðin í úrskurði dómara. Þó er lögreglumönnum jafnan rétt að framkvæma leit af sjálfsdáðum, ef bið eftir úrskurði dómara veldur hættu á sakarspjöllum.

55. gr.

Húsráðanda eða staðar, þar sem leit er gerð, skal veittur kostur á að vera viðstaddur leitina, ef unnt er. En ef hann er fjarverandi, skulu heimilisfastir venzlamenn hans, þjónar eða aðrir til þess kvaddir.

56. gr.

Leit má framkvæma á hvaða degi, sem vera skal, og á öllum tímum sólarhrings, ef hún þolir ekki bið.

57. gr.

Leit á manni og líkamsskoðun má gera, ef hann er sakaður um brot, er varðað getur 20000 króna sekt eða sektum og upptöku eigna. Má m. a. taka honum blóð og framkvæma á honum aðra þá rannsókn, er gerð verður á honum heilsu hans að meinalausu.

58. gr.

Á öðrum en sökuðum manni má leit gera, ef ástæða er til að ætla, að hann hafi á sér muni, er hald skal á leggja, eða vitneskja fáiist við leitina um sakaratriði, enda geti brot það, sem rannsakað er, varðað 20000 króna sekt eða sekt og upptöku eigna.

59. gr.

Um leit og líkamsrannsókn samkvæmt 57. og 58 gr. skal kveðið á með úrskurði dómara. Þó er lögreglumanni rétt að ákveða slíka rannsókn, ef henni má eigi fresta, unz úrskurður dómara er fenginn.

Leit og líkamsrannsókn á konum skal framkvæmd af konum eða lækni, ef því er að skipta.

60. gr.

Af mönnum má taka myndir og fingraför í þarfir opinberrar rannsóknar.

61. gr.

Haldast skulu sérákvæði í lögum um leit í húsum og á mönnum, svo og um líkamsrannsóknir.

VIII. KAFLI

Um handtöku.

62. gr.

Rétt er dómara jafnan að gefa skipun um handtöku grunaðs manns, er það má elja nauðsynlegt vegna rannsóknar máls. Slíka skipun getur dómari þó ávallt gefið, ef maður sinnir ekki nauðsynjalausu kvaðningu um að koma fyrir lögreglumann þá dómara.

Rétt er dómara að gefa út handtökuskipan, birta hana opinberlega og skora á vörn sem er að framkvæma hana:

1. Ef handtekinn maður vikur úr gæzlu eða refsivist eða maður brýtur hann dómara við för úr ákveðnu marki eða firrir sig eftirliti, sem dómari hefur sett honum.
2. Ef ókunnugt er um dvalarstað manns, sem sakaður er um brot, sem varðað getur 20000 króna sekt eða 6 mánaða refsivist.

63. gr.

Heimilt er einstökum manni að handtaka mann:

1. Ef dómari hefur skipað handtöku samkvæmt 62. gr., 2. mgr.
2. Ef hann stendur mann að háttsemi, sem varðað getur refsivist og sætir opinberri ákæru.
3. Ef maður ærist á almannafæri eða veldur þar hneyksli.
Handtekinn mann skal tafarlaust leiða fyrir lögreglumann eða dómara.

64. gr.

Skýlt er lögreglumönnum að handtaka mann eftir skipun dómara. Þeim er og étt að taka mann fastan án dómsúrskurðar:

1. Ef þeir standa hann að refsiverðri hegðun, enda sæti brotið opinberri ákæru.
2. Ef maður er grunaður um brot og gefur ekki lögreglumanni skýrslu um nafn sitt og heimilisfang eða reikar um heimilislauð.
3. Ef það þykir nauðsynlegt grunuðum manni eða öðrum til varnar.
4. Ef það þykir nauðsynlegt til þess að aftra grunuðum manni frá því að spilla sakargögnum eða fara úr lögsagnarumdæmi eða torvelða rannsókn máls að öðru leyti, enda megi telja varhugavert að biða skipunar dómara.
5. Ef maður hefur leyfislaust farið úr gæzlu eða firrt sig eftirliti, sem honum hefur löglega verið sett.
6. Ef maður hefur ekki forfallalaust gegnt kvaðningu lögreglumanns til að gefa skýrslu í opinberu máli.
7. Ef maður ærist á almannafæri eða veldur þar hneyksli, eða hefur hér ekki handvistarleyfi.

Lögreglumaður skal hverju sinni meta, hvort nauðsyn sé handtöku þegar í stað, d. vegna hættu á undanskoti sakargagna, flóttu sakaðs manns, framhaldi refsiverðrar háttsemi o. s. frv.

Alþingismenn má ekki taka fasta, meðan Alþingi stendur, nema þeir séu staðnir 5 glæp.

65. gr.

Rétt er lögreglumönnum án dómsúrskurðar að leita manns, sem handtaka skal, á heimili hans, í sjálfs hans húsi eða skipi, eða í húsi, sem stendur opið almenningi, svo og í öðrum húsum eða skipum, ef honum er veitt þangað eftirför, eða hætta er á því, að hann spilli sakargögnum eða komi sér undan, ef beðið er dómsúrskurðar.

66. gr.

Mann, sem tekinn hefur verið fastur, skal leiða fyrir dómara án undandrátta, enda sé hann ekki þegar látinn laus eða fluttur aftur í gæzlu, sem hann hefur sætt samkvæmt dómsúrskurði. Nú verður handtekinn maður, sem sakaður er um refsivert athæfi, ekki þegar í stað leiddur fyrir dómara, og er þá heimilt að hafa hann í haldi, unz til dómara næst, enda sé kyrretning hans og einangrun nauðsynleg vegna rannsóknar málsins, svo sem vegna hættu á því, að hann beri sig saman við samseka menn eða vitni, spilli sakargögnum, skjóti þeim undan eða komi sjálfum sér undan.

Nú hafa lögreglumenn handtekið mann, án þess að hann sé sakaður um refsiverða hegðun, sbr. 7. tl. 64. gr., og skal þá tilkynna dómara handtökuna tafarlaust, enda geri hann þá viðeigandi ráðstafanir, svo fljótt sem verða má.

67. gr.

Þess ber lögreglumönnum að gæta eftir föngum, þar á meðal með leit á manni án dómsúrskurðar, að maður, sem tekinn hefur verið fastur, geti ekki unnið tjón á sjálfum sér, og að hann hafi þá aðbúð, að ekki verði heilsu hans eða lífi hætta búin, meðan hann er í gæzlu. Sjúka menn, þungaðar konur eða konu, sem hefur barn á brjósti, skal ekki láta í venjulega fangaklefa, heldur veita þeim þá aðbúð, sem þeim hæfir. Sömu meðferð skal að jafnaði hafa á börnum undir 16 ára aldri. Ákvæði 2. mgr. 41. gr. eiga hér við.

68. gr.

Lögreglumönnum er rétt að taka grunaða menn undir gæzlu án handtöku, þar á meðal banna þeim för úr ákveðnu takmarki um stund eða fela öðrum eftirlit með þeim.

IX. KAFLI

Um gæzluvarðhald og aðra gæzlu á sökunaut.

69. gr.

Þá er handtekinn maður hefur verið leiddur fyrir dómara, skal hann, nema sökunautur hafi þegar verið látinn laus, innan sólarhrings leggja rökstuddan úrskurð á það, hvort sökunautur skuli settur í varðhald eða ekki. Nú hefur sökunautur ekki verið tekinn fastur, og getur þá dómari þegar í frumprófi ákveðið, að hann skuli setja í varðhald. Svo getur dómari, á hvaða stigi rannsóknar sem er, ákveðið, að varðhaldi skuli beita, og sömuleiðis látið sökunaut lausan úr varðhaldi, jafnskjótt sem honum þykir ástæðulaust að beita því lengur. Gæzluvarðhaldi skal jafnan markaður ákveðinn tími, sem dómari getur þó stýtt eða lengt með úrskurði annan ákveðinn tíma, ef ekki þykir fært að láta sökunaut lausan.

70. gr.

Mann má því aðeins setja í gæzluvarðhald, að ástæða þyki til þess að ætla, að hann hafi gerzt sekur um refsiverða hegðun. Gæzluvarðhaldi skal að jafnaði beita:

1. Ef ætla má, að sökunautur muni torvelda rannsókn málsins, ef hann hefur óskert frelsi sitt, svo sem með því að afmá merki eftir brotið eða merki, er í sambandi við það standa, skjóta undan munum eða öðrum gögnum, er brotið varð, hafa áhrif á vitni eða samseka.

2. Ef sökunautur hefur strokið, falið sig eða farið út úr ákveðnu marki eða gert tilraun í þá átt, eða líklegt þykir, að hann muni gera það, eða hann hefur ekki sinnt kvaðningu dómara.
3. Ef sökunautur reikar um án þess að hafa fast heimili eða dvalarstað, svo að vitað sé, ef telja má, að hann hafi ekki möguleika til þess að hafa löglega ofan af fyrir sér, eða ef hann er útlendingur og sennilegar skýrslur vantar um hann sjálfan eða heimilisfang hans.
4. Ef ætla má, að brot hans varði að minnsta kosti tveggja ára fangelsi.
5. Ef ætla má, að hann haldi áfram afbrotum, ef hann er látinn vera laus, meðan máli hans er ekki lokið.
6. Ef varðhald má telja nauðsynlegt til þess að verja aðra fyrir árásum sökunauts eða hann fyrir árásum eða áhrifum annarra manna.

Enn fremur má setja þann í varðhald, er heitast hefur við annan mann, ef það telst nauðsynlegt til að verja aðra fyrir árásum þess, er fyrir þeim sökum er hafður.

71. gr.

Ef sökunautur er fyrir dómi, þegar úrskurður um gæzluvarðhald er kveðinn upp, þá skal honum þegar birtur þar úrskurðurinn. Annars kostar skal láta lög- reglumann þegar birta honum úrskurðinn, og ef því er að skipta, taka hann fastan og setja hann í varðhald. Eftirrit af úrskurði skal, þegar þess er krafizt, láta í té, svo fljótt sem unnt er, og ekki síðar en sólarhring þar frá.

72. gr.

Gæzluvarðhaldi má ekki beita:

1. Ef brot það, sem um er að tefla, getur ekki að lögum varðað þyngri refsingu en sektum eða varðhaldi.
2. Ef sökunautur er alþingismaður, meðan Alþingi er háð eða meðan fundafrestun stendur, enda hafi hún ekki verið ákveðin í senn lengur en 14 daga. Þetta gildir þó ekki, ef þingdeild hans leyfir gæzluvarðhald eða alþingismaður hefur verið staðinn að glæp.
3. Ef sökunautur er innan 16 ára aldurs. Í stað varðhalds skal hann með úrskurði falinn forsjá barnaverndarnefndar (skólanefndar), er komi honum fyrir á góðu heimili, eða fái honum aðra viðunandi gæzlu eftir þörfum.
4. Sjúklinga og vanfærar konur eða konur með barn á brjósti skal úrskurða til geymslu eftir læknisráði á spítala eða öðrum viðeigandi stað með þeim hætti, að heilsu þeirra sé borgið.

73. gr.

Gæzlufangar sæta þeirri meðferð, sem nauðsynleg er til þess að gæzlan komi að gagni og góð regla haldist í varðhaldinu, en varast skal, svo sem kostur er, að heita þá hörku eða harðýðgi.

Um gæzluna gilda annars þessar reglur:

1. Gæzlufangar skulu ekki hafa lakara viðurværi en refsifangar. Þeim er heimilt að útvega sér sjálfir og taka við fæði og öðrum persónulegum nauðsynjum, þ. á m. fatnaði, að svo miklu leyti, sem það fer ekki í bága við öryggi og góða reglu í varðhaldinu.
2. Gæzlufangar skulu að öllum jafnaði látnir vera í einrúmi, og ekki skulu þeir gegn vilja sínum hafðir með refsiföngum. Eigi skulu gæzlufangar yngri en 18 ára hafðir með eldri föngum.
3. Dómari ákveður, hvort og að hve miklu leyti gæzlufangi megi hafa samband við aðra menn en fangaverði og hvernig eftirliti skuli haga, ef slíkt samband er leyft, enda sé þess jafnan gætt, að leyfa gæzlufanga ekki samband við menn, ef ætla má það varhugavert vegna rannsóknarinnar. Rétt er að verða við óskum gæzlufanga um að hafa samband við lækni og prest, ef þess er kostur.

4. Bréf, skeyti eða önnur skjöl frá gæzlufanga eða til hans lætur dómari athuga og kyrrsetja, ef nauðsyn þykir vegna rannsóknar eða ef efni þeirra er ósæmi-legt, en gera skal sendanda viðvart um kyrrsetningu, ef því er að skipta.
5. Gæzlufanga má skylda til að ræsta og hirða klefa sinn eftir fyrirmælum dómara
6. Gæzluföngum er heimilt að útvega sér vinnu, sem samrýmist öryggi og góðri reglu. Bóka mega þeir og afla sér með samþykki fangavarðar.

Dómari getur svipt gæzlufanga fríðindum, er honum hafa leyfð verið samkvæmt ákvæðum greinar þessarar, ef hann misnotar þau eða verður sekur um agabrot.

Gæzlufangi getur borið fram kvörtun fyrir dómara undan meðferð fanga- varðar á sér.

74. gr.

Nú hefur dómari ákveðið að setja sökunaut í gæzluvarðhald, og getur sökunautur þá, ef dómari telur það nægilega tryggt, fengið að halda frelsi sínu að einhverju leyti eða öllu gegn tryggingu, er hann eða aðrir setja, eða gegn ábyrgð annarra manna, venjulega búsettra á landi hér, er dómari tekur gilda. Yfirlýsingu um tryggingu eða ábyrgð bókar dómari í þingbók og lætur viðkomendur undirrita þá bókun eða hann lætur þá gefa út sérstakar skriflegar yfirlýsingar. Ef trygging er sett, þá ber dómara að gera nauðsynlegar ráðstafanir lögum samkvæmt til verndar hennar gagnvart sökunaut og öðrum mönnum. Ef munir eru settir að handveði, ber dómara að geyma þá á tryggum stað.

Trygging eða ábyrgð skal miða við ákveðna fjárhæð, og skal vera tilskilið, að þeirri fjárhæð skuli vera fyrirgert til ríkissjóðs, ef sökunautur fer úr marki því, er dómari setur honum, án leyfis dómara.

Nú brýtur sökunautur boð dómara um dvöl í ákveðnu takmarki, og skal þá af tryggingarfé eða ábyrgðarfé greiddur skaði sá, er sökunautur hefur verið dæmdur til að greiða, ef með þarf. Ef sökunautur kemur af sjálfs síns vilja fyrir dómara innan mánaðar frá því, er hann braut boð dómara, getur dómari ákveðið, að tryggingu eða ábyrgð sé þó ekki fyrirgert, nema að því leyti sem það brot hans hefur valdið sérstökum kostnaði.

Sökunautur skal fá tryggingu leysta, ef hann kys heldur að fara í gæzluvarðhald. Trygging eða ábyrgð, er annar maður setur, skal leyst, ef hann krefst þess og sökunautur hefur ekki brotið boð dómara um vistarmark hans. Svo fellur trygging eða ábyrgð niður, ef dómari ákveður allt að einu að setja sökunaut í varðhald eða sökunautur andast, rannsókn lýkur án málshöfðunar og þegar úrslitadómur er um málið genginn.

Ágreining vegna tryggingar eða ábyrgðar úrskurðar dómari, og má skjóta þeim úrskurði með kæru til æðra dóms eða með áfrýjun opinbera málsins sjálfs.

75. gr.

Hvort sem trygging eða ábyrgð er sett eða ekki, getur dómari lagt fyrir sökunaut að halda sér í ákveðnu takmarki (hreppi, kaupstað, lögsagnarumdæmi o. s. frv.) eða komið honum til dvalar og gæzlu á ákveðnu heimili með meiri eða minni takmörkunum á frelsi hans. Þar sem fangahúss er ekki kostur, er hverjum, sem er þess megnugur að álitum dómara, skylt að takast á hendur vist og gæzlu fanga, nema hann megi teljast hættulegur lífi manna eða heilbrigði. Ef því er að skipta, ber dómara að gera aðrar viðeigandi ráðstafanir til geymslu fangans, svo sem varðveizlu á honum í aðgreindum, nægilega traustum klefa, ef ekki er fangahús til ráðstöfunar o. s. frv.

Ákvörðun sinni um gæzlu sökunauts samkvæmt þessari grein getur dómari breytt, hvenær sem honum þykir ástæða til.

X. KAFLI

Almennar reglur um rannsókn opinberra mála fyrir dómi.

76. gr.

Héraðsdómari getur, hvenær sem honum þykir nauðsynlegt eða heppilegt, hafið réttarrannsókn í opinberu máli, hvort sem mál hefur verið kært til hans eða ekki. Ef grunaður maður hefur verið tekinn fastur, ber héraðsdómara að setja dóm, svo fljótt sem unnt er, eftir að hann hefur fengið vitneskju um handtökuna. Í hinu fyrsta þinghaldi (frumprófi) skal dómari reyna eftir föngum að ganga úr skugga um sekt eða sýknu sökunauts. Lýkur dómari þegar rannsókn, ef hann telur það koma fram, að sökunautur muni sýkn vera, hvort sem það er af því, að refsikrafau er fyrnd, sýnt er, að ekki er um refsivert brot að tefla, o. s. frv. Sama er, ef hann telur víst, að máli hljóti að verða vísað frá dómi vegna aðildarskorts opinbera ákærvaldsins. Annars kostar heldur hann rannsókn áfram, þar til honum þykir það, sem máli skiptir, rannsakað til fullrar hlítar eða örvænt þykir, að rannsókn muni bera árangur. Dómara ber að rannsaka af sjálfsdáðum og sjálfstætt öll sakaratriði, enda þótt lögreglumenn hafi áður rannsakað og gert skýrslu um þau atriði. Nú hefur sökunautur játað á sig brot, og skal dómari þá allt að einu prófa það, hvort sú játning er sannleikanum samkvæm.

Nú æskir saksóknari, rannsóknarstjóri, fulltrúi þeirra, sökunautur eða verjandi, rannsóknar á tilteknum sakaratriðum, og skal dómari þá taka slíka málaleitan til greina, enda megi ætla, að sú rannsókn geti skipt máli.

Dómari skal framkvæma ráðstafanir þær, sem í 39. gr. getur, ef skilyrði eru til, svo og kveða á um framhald þeirra, ef lögreglumenn hafa gert þær. Haldast skulu þessar ráðstafanir, unz dómur gengur, ef því er að skipta, en felldar skulu þær niður, jafnskjótt sem úr er bætt, þar sem það á við, eða rannsókn eða málshöfðun er látin falla niður.

77. gr.

Dómari getur horið það undir saksóknara, hvort rannsókn skuli hefja eða fram halda, og tekur þá saksóknari ákvörðun um það atriði. Saksóknari getur og af sjálfsdáðum farið þess á leit við dómara, að hann hefji rannsókn eða haldi áfram þegar hafinni rannsókn. Ef dómari telur, að krafa saksóknara verði eigi tekin til greina, með því að skilyrðum laga um refsingu í því máli skorti, svo sem vegna þess að eigi sé um refsiverða háttsemi að tefla, refsikrafa fyrnd, ákærvaldið bresti aðild o. s. frv., þá veitir dómari saksóknara kost á að skýra málið og kveður síðan upp úrskurð um það, hvort taka skuli kröfu saksóknara eða ekki til greina. Samsvarandi gildir um kröfu ráðherra um rannsókn í málum, þar sem hann fer með ákærvald.

78. gr.

Dómara ber að rannsaka öll atriði, er varða sekt sökunauts eða sýknu eða honum kynni að verða til málsbóta eða refsiauka, svo sem:

1. Verkaðinn sjálfan, er framinn hefur verið eða ætla má, að framinn hafi verið, stað og stund, og öll nánari atvik, er ætla má, að máli skipti, svo sem það, á hverjum eða hverju brot hefur niður komið, með hvaða hætti það hefur verið framið, hvort um fullframið brot eða tilraun sé að tefla, hversu langt tilraun hafi verið komin o. s. frv., sbr. 38. gr.
2. Það allt, er sökunaut sjálfan varðar, svo sem:
 - a. Hugarfar hans (ásetning, gáleysi), er hann framdi brotið, hvatir hans og tilgang, ef þau atriði skipta máli, o. s. frv.
 - b. Aldur hans. Og skal hann venjulega sanna með fæðingarvottorði sökunauts, ef þess er kostur málinu án verulegrar tafar. Annars kostar má láta skýrslu sökunauts nægja, enda lýsi þá dómendur og þingvottar álitinu á því, hvort sú skýrsla samrýmist útliti hans og öðrum kunnnum staðreyndum, ef dómara þykir þess þörf.

- c. Hegðun undanfarið. Og skal það atriði sanna með sakavottorði og öðrum gögnum, sem fyrir hendi kunna að vera.
- d. Þroski, andlegur og líkamlegur, heilbrigðisástand hans, andlegt og líkamlegt, fyrr og síðar, menntun, uppeldi, efnahagur og aðrar ástæður o. s. frv., eftir því sem þörf virðist krefja. Ef ástæða þykir til, skal leggja sökunaut undir viðeigandi læknisrannsókn í þessu skyni.
- e. Hegðun og hugarfar sökunauts, eftir að hann framdi brotið eða brotin, svo sem það, hvort hann hefur séð eftir því, boðið fram bætur eða á annan hátt leitast við að gera yfirbót, eða hvort hann hefur reynt að dylja brotið, neytt hagnaðar af því, reynt að torvelda rannsókn þess o. s. frv.
- f. Ef um tilraun er að tefla, hvort hann hafi horfið sjálfkrafa frá henni, eða hvort brot hefur ekki orðið fullframið af öðrum ástæðum.
- g. Ef fleiri menn en einn eru við brot riðnir, þá ber eftir föngum að rannsaka, hvern þátt hver (hvor) um sig hafi átt í því, svo sem það, hver (hvor) hafi átt upptökin og hvaða ráðum hafi verið beitt í því efni.

79. gr.

Dómari lætur lögreglumann eða einn stefnuvott tilkynna sökunaut og öðrum þinghöld með hæfilegun fyrirvara, enda nægir, að næsta þinghald sé tilkynnt í þinghaldi þeim, sem þar eru viðstaddir. Nú er sökunautur í gæzlu, og skal honum þá gert kleift að koma fyrir dóm.

80. gr.

Dómari kynnir sér rannsókn lögreglumanna eftir föngum, áður en hann hefur prófun á sökunaut eða öðrum, enda lesi hann ekki fyrir þeim skýrslur lögreglumanna, fyrr en hann hefur spurt þá um þau sakaratriði, er hann telur á því stigi rannsóknar ástæðu til að spyrja um. Ef skýrslu fyrir lögreglumönnum og skýrslu fyrir dómi ber á milli, bendir dómari aðiljum á ósamræmið, þegar hann telur það henta.

Þeir menn, sem spurðir eru fyrir dómi í rannsókn opinbers máls, eiga rétt á að fá vitneskju um það hjá dómara, þegar mál er orðið svo skýrt, að honum er þess kostur, hvort þeir eru spurðir vegna grunar þeim á hendur um brot eða kvaddir vitnisburðar. Ef dómari kveður mann yfirheyrðan vegna grunar á honum um refsiverða hegðun, þá er honum óskýlt að svara spurningum dómarans, er þá hegðun varða, enda ber dómara að benda sökunaut á þetta, þegar er efni standa til, og jafnframt á það, að þögn hans kunni að verða skýrð honum í óhag.

Nú kýs sökunautur að svara spurningum dómara, og skal þá bóka svörin nákvæmlega og orðrétt eða taka þau á talvél, ef ætla má, að orðalag sökunauts skipti máli. Bókanir skal bera undir sökunaut, skrá síðan breytingar og athugasemdir, sem sökunautur vill gera við bókun á svörum sínum, lesa þær bókanir upp fyrir honum og geta þess að lokum, hvort hann hafi viðurkennt bókanir réttar eða ekki.

Ákvæði 41. og 43. gr. gilda og um rannsókn fyrir dómi að breyttu breytanda. Þó er dómara rétt að láta sökunaut hlýða á prófun vitnis eða matsmanns og gæta þar réttar síns, enda sé ekki ástæða til að ætla, að sökunautur kunni að hafa þau áhrif á vitni eða matsmann, að það eða hann segi ekki afdráttarlaust sannleikann, eða návist hans kunni að torvelda rannsókn málsins, svo sem vegna færissökunauts til undanskots sakargagna eða til þess að dylja sannleikann með öðrum hætti.

Dómari samprófar sökunauta, er honum þykir hættulaust, að rannsókn torveldist þess vegna, til þess að fá samræmi milli skýrslna þeirra, ef þess er kostur, eða staðfestingu á þeim. Ef með mál er farið samkvæmt 133. gr., er rétt að fresta samprófun, nema hætta sé á, að sakargögn fari annars forgörðum.

81. gr.

Dómari kynnir sökunaut efni þeirra skjala, er varða gögn í opinberu máli, þegar er honum þykir það mega verða án hættu á því, að vitneskja sökunauts þar um verði notuð til þess að torvelda eða seinka rannsókn máls, og ávallt eigi síðar en í lok rannsókna.

XI. KAFLI

Um sækjanda og verjanda.

82. gr.

Þau mál, sem sæta sókn og vörn fyrir dómi eftir málshöfðun, sækir rannsóknarstjóri, er mál skal dæma í umdæmi hans, og annars staðar eftir ákvörðun saksóknara, eða fulltrúi rannsóknarstjóra. Annars kostar skipar saksóknari mann með lögfræðisprófi sækjanda, er hafi að öðru öll skilyrði til þess að rækja starfa sinn með samvirkusemi og helzt að lögum, og ekki má það vera sá, er skipun hans gerði dómara óhæfan til að fara með málið.

Hlutverk sækjanda er að stuðla að því, að hið sanna og rétta komi í ljós og yfir höfuð að létta dómara starfið með málflutningi sínum. Honum ber, þegar er hann hefur fengið skjöl málsins, að athuga gaumgæfilega, hvort rannsókn um einstök atriði kunni að vera áfátt og benda dómara tafarlaust á það, til þess að úr því verði bætt. Í flutningi málsins skal hann lýsa staðreyndum skilmerkilega og án allra óþarfa málalenginga og draga fram öll atriði, sem máli skipta, sbr. 78. gr. Lagaatriði ber honum að greina stutt, ljóslega og hlutlægt. Loks skal hann leiða ályktanir sínar af því, sem hann hefur með greindum hætti fram flutt.

83. gr.

Nú er farið með mál samkvæmt 82. gr. og skal þá jafnan skipa verjanda. Eftir ósk sökunauts skal skipa honum verjanda:

1. Meðan hann sætir gæzluvarðhaldi.
2. Ef hann er sakaður um brot, er að lögum getur valdið honum missi þjóðfélagsréttinda, svo sem missi stöðu, kosningarréttar eða kjörgengis, atvinnuréttinda o. s. frv.
3. Ef brot getur varðað 10000 króna sekt eða tveggja mánaða refsivist eða hefur í för með sér upptöku eigna, er verulegum verðmætum nema, miðað við efnahag og ástæður sökunauts. Þó getur dómari skipað sökunaut verjanda, þótt þessum skilyrðum sé ekki fullnægt, ef sérstaklega stendur á, svo sem ef vafaatriði eru í máli um lög eða staðreyndir, sbr. 2. málsg.

Án óskar sökunauts skipar dómari honum réttargæzlumann:

1. Hvarvetna þess, er matsmenn eiga að staðfesta framburð eða matsgerð að sökunaut fjarstöddum. Dómari veitir réttargæzlumanni kost á að kynna sér það allt, er staðfesta skal, og annað, sem nauðsynlegt kann að vera til skilnings á því, áður en staðfesting fer fram. Ber réttargæzlumanni að gæta hagsmuna sökunauts við staðfestingu.
2. Dómari getur skipað sökunaut réttargæzlumann í rannsókn máls, ef sökunautur er að álitum dómara sérstaklega sljór eða skilningslitill eða haldinn annmörkum, er torvelda skynjan hans, svo sem sjóndepru, málleysi eða heyrnarleysi, sökunautur er undir 18 ára aldri eða annars er honum svo farið eða framkoma hans fyrir dómi slík, að dómari telji skipun réttargæzlumanns heppilega.

Nú játar sökunautur á sig afdráttarlaust brot, og eigi er vafi um staðreyndir, svo sem þær, er varða hækkun eða lækkun refsingar, refsileysi eða niðurfall refsingar, sakhæfi o. s. frv., eða lagaatriði, og skal þá eigi skipa verjanda.

84. gr.

Dómari skal jafnan, þegar lögskýlt er eða ástæða þykir til að skipa sökunaut verjanda eða réttargæzlumann, vekja athygli hans á því atriði og veita honum kost á að benda á einhvern þann mann, er rétt hefur að lögum til þess að fara með það siarf fyrir dómi almennt og sérstaklega í því máli. Dómari ákveður svo, hvern skipa skuli.

Nú eru fleiri en einn maður fyrir sökum hafðir, og skal þá vera sami maður verjandi þeirra beggja eða allra, ef telja má, að hagsmunir þeirra rekist ekki á.

Nú vill sökunautur ekki, að honum verði verjandi skipaður, og skal það þá ekki gert, nema dómara þyki allt að einu ástæða til þess. Sjálfum er sökunaut rétt að halda uppi vörn fyrir sig. Svo er honum og rétt að ráða á sinn kostnað hvern þann löghæfan mann, sem dómari samþykkir, til að halda uppi vörn fyrir sig, hvort sem skylt er að skipa verjanda eða ekki.

85. gr.

Í Reykjavík og annars staðar, þar sem kostur er löggiltra málflytningumanna, skal verjandi tekinn úr hópi þeirra. Þó getur dómari eftir ósk sökunauts skipað honum einhvern annan mann, er fara má með mál annarra manna, þar sem eigi eru löggiltir málflytningmenn, ef hann telur hag sökunauts borgið í höndum slíks manns og engar sérstakar ástæður mæla því annars í gegn.

86. gr.

Dómari sá, er með aðalrannsókn máls fer, skipar verjanda í því máli. Nú skal staðfesting mats- eða skoðunargerðar fara fram í öðru lögsagnarumdæmi, og skipar þá dómari þar verjanda til þess að vera við staðfestingu, nema verjandi í aðalmálinu sé þar við staddur.

87. gr.

Það er borgaraskylda hverjum heilum, lögráða manni að taka að sér starfa sækjanda og verjanda í opinberu máli. Þann er dómari telur rækja starfann óviðunandi, getur hann leyst frá honum og skipað annan í staðinn. Sama er, ef sækjanda eða verjanda verða forföll, er að áliti dómarans hindra þá frá því að inna starfann af hendi.

88. gr.

Ekki má skipa þann mann verjanda, sem hefur borið vitni eða verið mats- eða skoðunarmaður í því máli, eða þann, er vera mundi óhæfur dómari í því sökunaut í óhag, eða þann, er riðinn kann að vera við málið eða hefur að öðru leyti hag eða óhag af úrslitum þess, né heldur þann, er skipun hans gerði dómara óhæfan til að fara með málið.

89. gr.

Verjandi er háður sömu skyldum sem sækjandi, eftir því sem við getur átt, sbr. 82. gr. Honum ber að leiðrétta atvikalýsingu sækjanda, þar er efni þykja standa til, draga fram allt það, er verða má sökunaut til sýknu eða hagsbóta og gæta réttar hans, er hann sætir varðhaldi eða annarri gæzlu að því leyti. Verjanda er heimilt að tala við sökunaut einslega, þegar hann er í gæzlu, nema dómari telji hættu á, að rannsókn torveldist fyrir það. Ef verjandi er skipaður, áður en rannsókn er lokið, er honum rétt að vera við prófun sökunauts, enda þyki dómara það hættulaust vegna rannsóknar málsins. Þagnarskylda hvílir á verjanda um það, er sökunautur kann að hafa trúað honum fyrir um afstöðu sína til brots eða brota þeirra, sem um er að tefla, og um þau önnur atriði, er hann hefur komið að í starfa sínum og eigi eru almenningi þegar kunn.

Skipuðum verjanda ber þóknun fyrir starfa sinn eftir ákvörðun dómara, nema hann hafi berum orðum afsalað sér henni.

90. gr.

Dómara er skylt að láta sækjanda og verjanda í té skjöl þau, er mál varða, eða eftirrit þeirra, að svo miklu leyti sem þau eru nauðsynleg til sóknar eða varnar þess, en skylt er þeim að skila þeim aftur til dómara, þegar starfa þeirra er lokið, ef þess er krafizt.

Þóknun skipaðs sækjanda og verjanda skal ákveða í dómi í máli, ef það lýkst með þeim hætti, nema viðkomandi hafi afsalað sér þóknun. Ef máli lýkur ekki með dómi, getur dómari ákveðið þóknun og hver hana greiði með úrskurði, er bóka skal í þingbók, og er sú ákvörðun bindandi og aðfararhæf sem dómur væri. Dómari getur og með sama hætti ákveðið verjanda eða réttargæzlumanni samkvæmt 83. gr., 2. mgr., 1. tölul., og 3. mgr., þóknun.

Þóknun sækjanda og verjanda greiðist sem annar sakarkostnaður.

91. gr.

Ef sækjandi eða verjandi torveldar rannsókn eða misbeittir stöðu sinni með öðrum hætti eða rýfur þagnarskyldu sína samkvæmt 89. gr., varðar það refsingu eftir ákvæðum hegningarlaganna um afbrot í embætti og sýslan.

XII. KAFLI

Um vitni, mat, skoðun og skjöl.

92. gr.

Öllum er skylt að koma fyrir dóm í opinberu máli og bera þar vitni. Skorast geta þó þeir, sem hér segir, undan vitnisburði:

1. Maki sökunauts, meðan hjúskap þeirra er ekki slitið að lögum.
2. Unnusti eða unnusta sökunauts, enda varði vitnisburður ekki atvik, sem gerðust, áður en þau heitbundust.
3. Skyldmenni sökunauts að feðgatali eða niðja.
4. Kjörforeldri sökunauts eða kjörbarn undir samsvarandi skilorði sem í 2. tölul. segir.
5. Tengdaforeldri sökunauts og tengdabarn, systkin hans og jafnmægðir honum.

93. gr.

Dómari getur leyst fósturforeldri sökunauts eða fósturbarn undan vitnaskyldu, ef honum virðist samband þeirra mjög náðið.

Sama gildir um vitnisburð unnusta eða unnustu, að því er varðar atvik, er gerðust áður en þau heitbundust.

94. gr.

Aðilja er ekki skylt að svara spurningu að viðlagðri vitnaábyrgð, ef ætla má, að svar við henni feli í sér játningu eða bendingu um það, að hann eða venzlamenn hans samkvæmt 92. gr. hafi framið refsiverðan verknað eða það gæti orðið þeim til mannorðsspjalla.

95. gr.

Embættis- og sýslunarmönnum er óskylt að koma fyrir dóm til að vitna um atvik, er gerzt hafa í embætti þeirra eða sýslan og leiða má í ljós með vottorði úr embættisbók eða öðru opinberu skjali.

96. gr.

Án leyfis viðkomandi ráðherra skal vitni ekki kرافيð skýrslu um leyfilega samninga ríkisins, ráðagerðir eða ályktanir handbafa ríkisvaldsins um málefni, sem öryggi ríkisins, réttindi eða heill að öðru leyti varða eða hafa mjög mikilvæga fjárhagsþýðingu eða viðskipta fyrir íslenzku þjóðina.

Embættismenn og sýslunar verða ekki krafðir vitnisburðar um það, sem þeir hafa fengið vitneskju um í starfa sínum og leynt á að fara, nema viðkomandi ráð-

herra leyfi eða forseti sameinaðs Alþingis, ef taka skal skýrslu af alþingismanni eða öðrum starfsmanni Alþingis.

97. gr.

Vitnum þeim, sem hér segir, er óheimilt að svara spurningum án leyfis þess, sem með á:

1. Verjanda um það, er sökunautur hefur trúað honum fyrir um málsatvik, eftir að hann hefur tekið vörnina að sér.
2. Prestum, læknum, ljósmæðrum og lyfsölum um atriði, er varða einkahagi manna og þeim hefur verið trúað fyrir í starfa sínum, nema brot varði minnst tveggja ára refsivist.

Nú má telja vitnisburð nauðsynlegan til varnar sökunaut, og getur dómari þá ákveðið vitnaleiðslu með úrskurði.

98. gr.

Heimilt er dómara, nema leyfi aðilja komi til, að undanþiggja vitni að svara spurningum, er varða leyndarmál um kaupskýrslu, uppgötvanir eða önnur slík verk, hvort sem vitnið á sjálf í hlut eða það hefur komið að vitneskju sinni í þjónustu einstaklingsins, fyrirtækis eða stofnunar, enda telji dómari hagsmunum aðilja til leyndar ríkari en hagsmunum ákærvaldsins um skýrslu.

99. gr.

Dómari skal leiðbeina aðiljum um þau atriði, er varða vitnisburð og í 92.—98. gr. getur.

100. gr.

Dómari metur það hverju sinni, hvort barn hafi náð þeim þroska, að það beri það skynbragð á sakaratvik, að vitnisburður þess um það skipti máli. Samsvarandi hátt hefur dómari á um vanþroska menn eða geðbilaða.

101. gr.

Skylt er vitni að koma fyrir dóm utan varnarþings síns, hvar sem er á landinu, ef nauðsynlegt þykir til samprófunar vitnis við sökunaut eða önnur vitni, enda sé því séð fyrir farkosti og því sem minnstur bagi gerður.

Vitni, sem eigi má koma fyrir dóm á þingstað vegna sjúkleika síns eða heima-manna sinna, má prófa annars staðar, þar sem kostur er að taka af því skýrslu.

Dómari getur úrskurðað vitni skylt að hafa með sér sakargögn til sýningar eða framlagningar í dómi eða athuga bækur sínar, skjöl og aðra muni og gera útdrátt úr tilteknum atriðum í þeim til skýringar málsatvikum.

102. gr.

Dómari getur látið lögreglumann (hreppstjóra) eða einn stefnuvott kveðja vitni til þess að koma fyrir dóm og gefa skýrslu í opinberu máli, að viðlagðri refsingu. Ef vitni sinnir eigi kvaðningu að forfallalaus, getur dómari fært eða látið færa það fyrir dóm með valdi. Beita má ákvæðum 131. gr. laga nr. 85/1936, eftir því sem við á.

103. gr.

Dómari lætur vitni fyrst gera grein fyrir heiti sínu, aldri, stöðu og heimilisfangi eða dvalarstað. Síðan brýnir hann alvarlega fyrir því skyldu þess til að gefa sönn og rétt svör við spurningum sínum og draga ekkert undan, er máli skiptir, hvort sem það varðar málsatvik, hæfi þess, sönnunargildi vitnisburðar eða annað. Loks minnir dómari vitni á þýðingu vitnisburðar um málsúrslit og skýrir fyrir vitninu með tilvísun til viðeigandi ákvæða hegningarlaga þá refsíabyrgð, er vitni kann að haka sér með vísvitandi eða gáleysislega röngum framburði, og þá siðferðislegu ábyrgð, sem röngum framburði er samfara.

Að þessu loknu lætur dómari vitni festa með þeim hætti, er nú greinir, heit um sannan framburð sinn:

1. Ef vitni lýsir sig, að gefnu tilefni frá dómara, trúa á guð, og heit samkvæmt því samræmist trúarsannfæring þess, þá skal það lyfta upp hægri hendi sinni og hafa upp eftir dómara þessi orð: Ég sver það og vitna til guðs míns, að ég skal segja það, er ég veit sannast og réttast, og ekkert undandraga. Svo hjálpi mér guð, sem ég satt segi.
2. Nú má ekki svo með fara, sem í 1. tölul. segir, og festir vitni þá heit sitt með þeim hætti, að það lyftir upp hægri hendi sinni og hefur upp eftir dómara þessi orð: Ég lýsi yfir því og legg þar við drengskap minn og heiður, að ég skal segja það, er ég veit sannast og réttast, og ekkert undan draga.
3. Nú er annar háttur hafður á heitfestingu en sá, er í 1. og 2. tölulíð segir, í landi, þar sem vitni hefur dvalizt, svo sem hönd lögð á helga bók, og er þá dómara rétt að hafa þann hátt á, ef hann telur vitni munu fyrir það leggja ríkari helgi og virðingu á heitfestingu.

104. gr.

Eigi skal heitfesta:

1. Barn undir 15 ára aldri.
2. Þann, sem svo er vitsmunavant eða svo geðbillaður, að hann ber ekki skyn á eða er ófær til að meta helgi eða þýðingu heitfestingar.
3. Sakaðan mann eða mann, sem dómari veit eða má ætla, að siðar verði sakaður í því máli.

105. gr.

Að heitfestingu lokinni hefst vitnaleiðsla um sakaratriði. Gæta skal dómari þess, að spurningar hans séu ákveðnar, ekki tvíræðar eða veiðandi, ekki særandi eða móðgandi frammar en efni standa til og ekki sýnilega þýðingarlausar. Ganga skal úr skugga um það, hvort skýrsla manns er reist á sjálfs hans skynjan eða sögusögn annarra.

Nú hefur vitni eða aðrir gefið skýrslur fyrir lögreglumanni eða aðrir en það fyrir dómi, og kynnir dómari þá slíkar skýrslur eða önnur sakargögn eigi fyrir vitni, fyrr en honum þykir þess þörf til skýringar eða leiðréttingar skýrslu þess. Utanréttarvottorðum þess, er vitni skyldi bera, um sakaratriði, má dómari ekki veita viðtöku, nema skýrslan sé gerð að tilhlutun hans eða lögreglumanns eða dómara þyki standa sérstaklega á, svo sem ef eigi er kostur annarrar skýrslu frá þeim aðilja.

Vitni hvert skal prófa sér, og eigi láta önnur vitni hlýða á. Um návist sökunnauts fer samkvæmt 80. gr. Samprófa skal vitni við sökunnaut og aðra, ef á greinir, þegar dómara þykir hentugt.

Ef með mál er farið samkvæmt 133. gr., er rétt að fresta samprófun, nema hætta sé á, að sakargögn fari annars forgörðum.

Nú er dómþing háð fyrir opnum dyrum og spurning er svo löguð, að svar við henni varðar einkahagi vitnis sjálfs eða annarra, og getur dómari þá lagt spurningu skriflega fyrir vitni og leyft því að svara skriflega og bókað svarið, enda eigi vitnið kost á að sannfæra sig um rétta bókun, án þess að svarið sé lesið upp.

Þar sem verjandi er við rannsókn annars staðar, er honum rétt að beina því til dómara, að hann leggi spurningar um tiltekin atriði fyrir þá, sem prófaðir eru.

Bóka skal svör svo, að ótvírætt og tæmandi komi fram efnið í svörum, og orðrétt jafnan, ef ástæða er til að ætla, að orðrétt bókun geti skipt máli um mál almennt eða einstök sakaratriði.

106. gr.

Dómari rannsakar af sjálfsdáðum öll atriði, er varða skyldu vitnis eða heimild til að gefa skýrslu og hæfi til þess að staðfesta hana. Dómari getur látið vitni eða aðra staðfesta skýrslu sína um þessi efni,

Dómari vitnamáls úrskurðar þau atriði, er í grein þessari segir, og annað, er varðar vitnamálið sjálft. Yfirlýsing vitnis fyrir vitnadómara um það, að úrskurður verði borinn undir æðra dóm, frestar framkvæmd úrskurðar.

107. gr.

Vitni skal greiða eftir kröfu þess og samkvæmt úrskurði dómara útlagðan kostnað þess vegna rækslu vitnaskyldunnar og þóknun fyrir atvinnumissi, sem telja má vitni skipta nokkru máli, miðað við efnahag þess og ástæður.

108. gr.

Ákvæði 136.—144. gr. laga nr. 85/1936 gilda og um opinber mál, eftir því sem við á, og með þeim breytingum og viðaukum, sem hér segir:

1. Dómari rannsakar sjálfur vettvang, muni og verksummerki, eftir því sem við verður komið og hann hefur þekkingu til, bæði á þingstað og annars staðar með kunnáttumönnum og án þeirra, sbr. 38. gr.
2. Dómari framkvæmir eða lætur framkvæma mat og skoðun af sjálfsdáðum svo og samkvæmt tilmælum ákærvaldsins, sökunauts eða verjanda hans, eftir því sem efni standa til.
3. Dómari gerir sökunaut, sækjanda og verjanda viðvart um dómkvaðningu mats- og skoðunarmanna, ef ástæða er til, en dómkvaðning, matsgerð og staðfesting hennar fer fram, þótt þeir komi ekki.
4. Dómari veitir mats- og skoðunarmönnum leiðbeiningar og úrskurðar, að hverju leyti athugasemdir áður nefndra aðilja, sbr. 2. tl., skuli til greina teknar. Mats- eða skoðunargerð skal fá dómara í hendur, og ákveður hann staðfestingu samkvæmt þeim reglum, sem hingað til hafa tíðkast.

109. gr.

Líkskoðun fer fram, hvar sem er og hvarvetna þess, er dómara þykir nauðsynlegt.

Krufning líka má einungis framkvæma samkvæmt úrskurði dómara, nema nánasti venzlamaður eða nánustu venzlamenn leyfi, þegar ástæða þykir til vegna öflunar sakargagna.

Um framkvæmd líkskoðunar og krufningar fer samkvæmt gildandi reglum, þó svo, að dómari ákveður hverju sinni í samráði við hlutaðeigandi kunnáttumann, hvað gera skuli.

110. gr.

Ákvæði 149. gr. laga nr. 85/1936 gildir og í opinberum málum, svo sem við á.

XIII. KAFLI

Um sönnunarbyrði og mat sakargagna.

111. gr.

Sönnunarbyrði um sekt sökunauts og atvik, sem telja má honum til óhags, hvílir á ákærvaldinu. Dómari metur það hverju sinni, hvort nægileg sönnun, er eigi verði véfengd með skynsamlegum rökum, sé fram komin um hvert atriði, er varðar sekt og ákvörðun refsingar og aðrar afleiðingar brots, þar á meðal, hverja þýðingu skýrslur sökunauts hafi.

112. gr.

Dómari metur það eftir atvikum, hvert sönnunargildi þær staðreyndir hafi, er eigi varða beinlínis þá staðreynd, sem sanna skal, en leiða kann að mega af ályktanir um hana, svo sem atriði, er í 2.—6. tölul. 38. gr. getur, uppeldi sökunauts, þekking hans og menntunarástand, framkomu í rannsókn málsins o. s. frv.

113. gr.

Dómari metur öll atriði varðandi sönnunargildi vitnisburðar, matsgerðar, skoðunar og skjala, með hliðsjón af ákvæðum 129., 144., 153., 154., 158. og 159. gr. laga nr. 85/1936.

XIV. KAFLI

Um mál ungmenna, dómsáttir og ákæru.

114. gr.

Mál ungmenna á aldrinum 15—18 ára fara samkvæmt 30. gr. laga nr. 19/1940, sbr. lög um vernd barna og ungmenna.

115. gr.

Dómara er heimilt, enda sé það ekki bannað sérstaklega í lögum, að afgreiða opinbert mál án málshöfðunar:

1. Ef brot er mjög smávægilegt, getur dómari lokið máli með áminningu, er hann skráir í þingbók, enda láti sökunautur við það sitja.
2. Ef brot er skýlaust sannað og telja má, að refsing muni ekki fara fram úr sektum, ef dómur gengur um málið, getur dómari ákveðið hæfilega sekt, er greiðist innan tiltekins tíma að viðlagðri viðeigandi refsivist ásamt sakarkostnaði, enda játist sökunautur undir þessa ákvörðun dómara með undirskrift sinni í þingbók. Greina skal í bókun skýrt og stutt brot það, sem um er að tefla, refsíákvæði, sem það varðar við, og ítrekunarverkun á síðari brot, ef því er að skipta. Nú hefur skýlaust sannað brot upptöku eignar í för með sér, og getur dómari undir því skilorði, er nú var sagt, ákveðið eignaupptöku. Ákvörðun um eignaupptöku getur dómari og tekið með bókun í þingbók, ef sökunautur finnst ekki eða er ókunnugur og verðmæti fer ekki fram úr kr. 3000.00.

Senda skal saksóknara skrá um mál, sem lokið er samkvæmt 2. tölul. 1. málsg. þessarar greinar, eftir þeim reglum, er hann ákveður.

Nú telur saksóknari, að saklaus maður hafi verið látinn undirgangast greiðslu sektar eða maður hafi ranglega verið látinn sæta upptöku eignar, sbr. 2. tölul. 1. mgr. þessarar greinar, eða verið látinn gangast undir fjarstæð málalok að öðru leyti eða að mál, sem lokið er samkvæmt sama ákvæði, hefði átt að ganga til dóms, og getur hann þá kært málið til hæstaréttar til ónýtingar á ákvörðun dómara.

116. gr.

Dómari höfðar mál af sjálfsdáðum á hendur sökunaut, sem ekki hefur komið fyrir dóm, ef

1. Honum hefur sjálfum verið löglega birt kvaðning fyrir dóm á tilteknum stað og tíma og fullnægi kvaðningin ákvæðum 1.—3. tölul. 118. gr., enda sé skýrt greint í henni, að fjarvist hans verði metin til jafns við viðurkenningu hans og að dómur gangi um málið, þótt hann komi ekki, og að hann megi ekki vænta frekari viðvörunar.
2. Ekki er kunnugt um, að nauðsynjar hanni honum komu fyrir dóm.
3. Ætla má, að brot hans varði eigi yfir 3000 króna sekt eða eignaupptöku.
4. Fram er komin fyrir sekt hans skýrsla eins lögreglumanns eða annars opinbers starfsmanns eða gögn, er jafna megi til slíkrar skýrslu.

Ef tveir menn eða fleiri eru sakaðir um sama brot, verður þessi meðferð venjulega því aðeins höfð, að skilyrði 1.—4. tölul. sé fullnægt um þá báða eða alla.

Eigi skal ómerkja í æðri dómi gerðir dómara samkvæmt þessari grein, nema sýnt þyki, að dómara hafi missýnt í mjög mikilsverðum atriðum.

Ákvæði 115. gr., 2. mgr., um skýrslur til saksóknara eiga við um mál samkvæmt þessari grein.

117. gr.

Í málum, þar sem sökunautur hefur skýlaust játað sig hafa haft alla þá háttsemi, sem hann er borinn og máli skiptir, ekkert veikir þá játningu og vafalaust má þykja um aðrar staðreyndir, svo sem þær, er orka kunna refsihækkun eða refsilækkun, refsileysi eða niðurfelling refsingar, sakhæfiskorti o. s. frv., eða notkun lagaákvæða, svo sem um val milli tveggja eða fleiri ákvæða sér eða saman, um aðild o. s. frv., er dómara heimilt að höfða mál af sjálfsdáðum, sbr. þó 25. gr.

Fara skal um þau atriði, sem í grein þessari getur, eftir 3. og 4. málgr. 116. gr.

118. gr.

Er dómari telur rannsókn lokið, sendir hann saksóknara eftirrit af öllu því, sem í henni er fram komið, til ákvörðunar um það, hvað gera skuli. Þegar er saksóknari hefur fengið rannsókn máls í hendur, athugar hann, hvort semja skuli ákæru á hendur sökunaut eða sökunautum. Ef honum virðist það, sem fram er komið með framhaldsrannsókn eða án hennar, nægilegt eða líklegt til sakfellis, semur hann ákæru, en annars kostar lætur hann við svo búið standa.

Nú ákveður saksóknari málshöfðun, og semur hann þá ákæruskjal, er hann sendir dómara. Í því skal greina, svo að eigi verði um villzt:

1. Nafn sökunauts, heimilisfang og önnur deili á honum.
2. Hvert það brot, sem sök er gefin á, stað og stund, eftir föngum, er það er talið framið, það heiti, sem það hefur í lögum, eða aðra skilgreining svo og þær laga-greinar, sem það er talið varða við.
3. Þær kröfur, sem gerðar eru, svo sem kröfur um refsingu, réttindamissi, eignar-töku, skaðabætur, greiðslu sakarkostnaðar o. s. frv.

Í ákæruskjali má ekki skírskota til fram kominna sannana eða setja þar lög-fræðilegar athugasemdir fram en sagt var.

Dómari ritar kvörðun sína um stað og stund til þingfestingar málsins á ákæruskjal og lætur síðan birta fyrir sökunaut með venjulegum hætti eða fyrir dómi. Um leið og ákæruskjal er birt sökunaut, skal hann spurður, hvort hann vilji halda uppi vörn eða fá verjanda, og hvern, ef því er að skipta.

Nú ákveður dómari málshöfðun samkvæmt 117. gr., og semur hann þá ákæru, er fullnægi ákvæðum 1.—3. tölul., enda fer um birtingu hennar og annað samkvæmt ákvæðum þessarar greinar.

119. gr.

Fresti til þinghalds í opinberum málum má stytta eftir þörfum frá því, sem mælt er í einkamálum. Tilkynningar má birta á sömu stöðum sem í lögum um meðferð einkamála í héraði greinir, svo og í varðhaldi eða á gæzlustað, ef því er að skipta. Rétt er, að lögreglumaður eða einn stefnuvottur birti. Ákærða skal afhenda eftirrit af kvaðningu samkvæmt 116. gr. eða ákæruskjali.

120. gr.

Nú er óvíst um þann mann, er kröfu skal á hendur gera, eða dvalarstað hans, en mál hans sætir þó lögsögu íslenzkra dómstóla, og skal þá birta ákæru eða kröfur í Lögbirtingablaði með ákvörðun um stund og stað til þinghalds og með hæfilegum fyrirvara.

121. gr.

Saksóknari getur ávallt svo og dómari samkvæmt 117. gr. gefið út framhalds-ákæru, enda sé mál ekki þegar dæmt í héraði:

1. Ef leitt er í ljós, eftir birtingu ákæru, að ákærði hafi eða kunni að hafa drýgt önnur eða frekari brot en í ákæru segir.
2. Ef sýnt er, að ákæru er ábótavant, svo sem háttsemi ákærða ranglega lýst eða saksótt eftir öðrum refsíákvæðum en brot á undir.

Framhaldsákæru skal jafnan gefa út eigi síðar en 3 vikum eftir að þörfin á henni varð kunn, enda skal veita ákærða kost á að koma að vörn eftir þörfum.

Aldrei má dæma sökunaut fyrir aðra hegðun en þá, sem í ákæruskjali greinir, né heldur dæma aðrar kröfur á hendur honum. Rétt er þó dómara að dæma áfall á hendur sökunaut, þótt aukaatriði brots, svo sem staður og stund þess, séu ekki skýrt eða rétt greind, enda telji dómari, að vörn verði ekki áfátt þess vegna. Dómari getur gefið sökunaut, verjanda og sækjanda færi á því að tjá sig um sakaratriði að þessu leyti, ef þurfa þykir. Dómara er og rétt undir sama skilorði að dæma eftir öðrum refsíákvæðum en segir í ákæru, en gefa skal hann þá nefndum aðiljum kost á því að reifa málið að því leyti og af nýju, ef því er að skipta.

122. gr.

Nú hefur rannsókn dómara á hendur tilteknum sökuðum manni eigi leitt í ljós sakaratriði eða sakargögn, sem nægileg hafa þótt til ákæru, og má þá eigi taka það mál upp af nýju, nema skilyrðum 2. málsgreinar 45. gr. sé fullnægt, enda fer um rannsókn skaðabótakröfu sem þar segir.

Ákvæði 3. mgr. 45. gr. gildir hér að breyttu breytanda.

123. gr.

Þegar kvaðning samkvæmt 116. gr. eða ákæra hefur verið birt sökunaut, nefnist hann ákærði og málið er nefnt: Ákærvaldið gegn N. N.

XV. KAFLI

Um flutning og meðferð opinberra mála fyrir héraðsdómi.

124. gr.

Að liðnum þeim fresti, sem til var tekinn samkvæmt 118. gr., 5. málsg., eða 120. gr., setur dómari dómþing og þingfestir mál. Leggur hann þá fram eftirrit af dómprófum máls og önnur gögn, er fram hafa komið og unnt er að leggja fram á dómþingi. Kynna skal sökunaut, ef þess er kostur, efni þeirra gagna, er honum hafa ekki áður kynnt verið, og fá viðurkenningu hans um það, að þau varði hann eða málið, ef unnt er. Ef verjanda skal skipa, þá skal gera það í þessu þinghaldi, nema það hafi verið áður gert. Verjanda eða ákærða, ef hann ætlar sjálfur að verja sig, skal fá í hendur málsskjöl og setja frest til varnar, enda skal þá ákveða næsta þinghald.

Frumrit skjals, þar sem eftirrit má eigi að sama gagni koma, eða muni, sem úrslit máls varða, lætur dómari venjulega ekki aðiljum í hendur, nema til athugunar í þinghaldi, enda er rétt að gera ljósmyndir af slíkum gögnum aðiljum til afnota.

125. gr.

Mál skal taka til dóms í þinghaldi samkvæmt 124. gr., nema dómari telji framhaldsrannsóknar þörf, ef:

1. Sökunautur kemur fyrir dóm og óskar eigi skipaðs verjanda, þó að honum væri það rétt, eða að halda uppi vörn annars.
2. Ef vörn kemur þá þegar fram.

Nú eru sökunautar tveir eða fleiri, og má þá má því aðeins til dóms taka, að svo standi á um báða eða alla sem í 1. og 2. tölul. segir.

126. gr.

Dómari ákveður hverju sinni, hvort vörn skuli flutt munnlega eða skriflega.

127. gr.

Ákærða eða verjanda hans er rétt, áður en vörn er flutt, ef því að að skipta, að bera sérstaklega undir dómara hvert það atriði, er hann telur varða því, að

ekki verði réttilega lagður dómur á mál að efni til, eins og þá stendur á, svo sem að máli beri að vísa frá dómi, að því beri að fresta til frekari rannsóknar eða varnar, að dómari sé óhæfur o. s. frv., og krefjast úrlausnar dómara þar um. Tekur dómari ákvörðun um það, hvort kröfu skuli taka til greina eða ekki, með rökstuddum úrskurði, ef hann telur ekki eiga að gera það, og dómi, ef frávísunarkrafa er tekin til greina.

Nú er krafizt frávísunar máls, og skal þá saksóknara veittur kostur á því að tjá sig um málið, áður en dómari tekur ákvörðun um þá kröfu.

Synjunarúrlausn dómara má kæra til æðra dóms, ef saksóknari samþykkir.

128. gr.

Nú er vörn fram komin og framhaldsrannsókn lokið, ef því er að skipta, og tekur dómari þá mál til dóms.

Nú verður dómara það ljóst eftir dómtöku, að rannsaka þurfi betur einhver atriði, og gerir hann þá ákærða og verjanda viðvart um það, enda fer um slíka rannsókn með sama hætti sem ella. Rétt er dómara að veita aðiljum kost á því að flytja framhaldsvörn í máli, að rannsókn lokinni, eftir því sem efni standa til. Að svo búnu tekur dómari mál til dóms af nýju.

129. gr.

Nú hefur ákærði ekki sinnt kvaðningu samkvæmt 116. gr. og skilyrðum hennar er að öðru leyti fullnægt, og tekur dómari þá þegar mál til dóms og kveður upp refsídóm á hendur ákærða.

130. gr.

Nú kemur ákærði eða sjálfvalinn verjandi hans ekki fyrir dóm, þegar þingfesta skal mál, og tekur dómari þá mál þegar til dóms, nema:

1. Honum sé kunnugt um nauðsynjar annars þeirra eða beggja.
2. Hann telji rétt að hafa framhaldsrannsókn um sakaratriði.
3. Honum þyki annars standa svo á, að rétt sé að fresta máli og veita aðiljum færi á því að halda uppi vörn.

Dómari gerir aðiljum viðvart um þinghald til framhaldsrannsóknar, og að henni lokinni, ef því er að skipta, frest til varnar og stað og stund til næsta þinghalds. Ef frestað er máli samkvæmt 1. eða 3. tölul., tilkynnir dómari aðiljum það og frest þann, sem ákveðinn er, og stað og stund næsta þinghalds, enda verði mál þá tekið til dóms. Ef ekki er komið fyrir dóm af hendi ákærða að settum frestum liðnum, skal venjulega taka mál til dóms.

131. gr.

Nú skilar skipaður verjandi ekki vörn innan tiltekins tíma, og getur dómari þá sett honum nýjan frest, enda getur dómari falið öðrum löghæfum manni vörn, ef dómari telur mál hafa dregizt eða munu dragast óhæfilega lengi fyrir aðgerðaleyfi skipaðs verjanda.

132. gr.

Nú hefur dómari birt ákæru eða kröfur samkvæmt 120. gr., og er þá rétt að taka mál til dóms, þótt ákærði eða stefndi komi þar ekki, ef:

1. Skilyrðum 117. gr. er fullnægt.
2. Saksóknari og dómari telja mál fullrannsakað og ákærða hefur verið skipaður verjandi samkvæmt ósk hans og kostur veittur til varnar eða hann hefur lýst því fyrir dómara, að hann æskti engrar varnar. Annars kostar skal fresta máli að svo stöddu.
3. Gerð er krafa á hendur aðilja um upptöku eignar.

133. gr.

Sókn og vörn samkvæmt ákvæðum 134.—139. gr. fer fram í:

1. Málum, þar sem refsing fyrir brot getur varðað yfir 8 ára fangelsi samkvæmt hegningarlögum nr. 19/1940.
2. Málum, sem sæta ákæru saksóknara samkvæmt 118. gr., sbr. 25. gr., ef
 - a. brot getur varðað yfir 5 ára fangelsi samkvæmt lögum nr. 19/1940 og lagaatriði eða sönnunar veita efni til slíkrar meðferðar, t. d. úrslit máls velta á líkum, mál er mjög umfangsmikið eða margbrotið;
 - b. sérstaklega þýðingarmikil vafaatriði eru í máli eða úrslit þess hafa annars mikla almenna þýðingu, hvort sem brot varðar við almenn hegningarlög eða önnur lög.

Saksóknari rannsakar og ákveður hverju sinni, hvort mál er þess eðlis, að það skuli sæta meðferð samkvæmt 2. tölul. þessarar greinar. Dómari skal í lok rannsóknar leita þess, hvort ákærði æski þess, að sókn og vörn verði flutt í máli hans, ef dómara þykir vera mega heimild til að kveða svo á.

134. gr.

Þegar er saksóknari hefur ákveðið meðferð máls samkvæmt 133. gr., sendir hann dómara eða formanni dóms samkvæmt 5. gr. tilkynningu um ákvörðun sína. Dómari (formaður) skipar því næst sækjanda, ef því er að skipta, og verjanda og sendir þeim skjöl málsins ásamt tilkynningu um stað og stund næsta þinghalds, sbr. 118. og 119. gr.

135. gr.

Dómari (formaður dóms) veitir sækjanda og verjanda sameiginlegan frest til að undirbúa sókn og vörn. Þeir skulu kynna sér rækilega alla málavöxtu og rannsaka, hvaða sakaratriði sé rétt að leiða betur í ljós en þegar er gert, sbr. 82. og 89. gr. Gera skulu þeir skrá um sakargögn, er athuga þarf, og þau vitni, sem þeir vilja leiða, hvort sem þau hafa verið leidd áður eða ekki. Skulu þeir kynna hvor öðrum efni skrárinnar og fá dómurum hana í hendur fyrir dómþing svo tímanlega, að þeir geti yfirfarið efni hennar.

136. gr.

Á næsta dómþingi skal þingfesta mál með þeim hætti, sem í 124. gr. segir. Þá er máli hefur verið lýst og sækjandi og verjandi hafa gefið sig fram og ákæra hefur verið lesin upp, ber þeim að tjá sig um atriði þau, er því kynnu að varða, að ekki verði réttilega lagður dómur á mál að efni til, og fer þá svo sem í 127. gr. er mælt.

137. gr.

Frekari rannsókn máls fer fram fyrir dómi, ef þess er þörf og kostur, og taka sækjandi og verjandi þátt í henni.

Dómur kveður ákærða og aðra fyrir sig, nefnir skoðunar- og matsmenn, tekur við staðfestingu þeirra og segir fyrir um öflun annarra gagna, eftir því sem efni standa til.

Sækjandi gerir fyrst stuttlega grein fyrir sakaratriðum og ákæru svo og þeim sakargögnum, sem hann ætlar að styðja ákæru við. Þá skal ákærði spurður um sakaratriði og honum veittur kostur á því að tjá sig um þau. Ef frásögn hans fer í atriðum, sem máli skipta, í bága við fyrri skýrslu hans, skal honum bent á ósamræmið og þau atriði prófuð af nýju. Ef ákærði játar brot á sig, ákveður dómur, að hverju leyti þörf er frekari sakargagna.

Því næst flytur sækjandi fram sakargögn og spyr vitni. Verjandi tekur þá við, flytur fram sakargögn af sinni hendi og leiðir vitni. Sækjandi og verjandi gagnspyrja vitni jafnóðum og þau eru spurð. Um vitnaleiðsluna gilda ákvæði 105. gr. Dómendur spyrja ákærða, vitni og aðra eftir þörfum, stjórnna þrófun sækjanda og verjanda og skera úr öllum vafa- og ágreiningsefnum.

Nú verður ekki hjá því komizt, að rannsókn einstakra atriða fari fram fyrir dómi annars staðar, og er þá rétt, að sækjandi og verjandi komi þar fyrir dóm með sömu skyldum og réttindum sem mælt var, ef dómendum aðalmáls þykir nauðsynlegt.

138. gr.

Þá er gögn öll eru fengin, skal dómur kveða á um það, hvort flytja skuli mál munnlega eða skriflega. Mál skal flytja munnlega, nema bæði sækjandi og verjandi óski skriflegs málf lutnings, enda telji dómur skriflegan flutning máls heppilegri, svo sem vegna þess, hve mál er umfangsmikið.

Nú er mál munnlega flutt, og skal málf lutningur þá fara fram þegar í fyrsta þinghaldi, sbr. 136. gr., eða þegar gögn öll eru fram komin, sbr. 137. gr. Sækjandi talar fyrst, en verjandi síðan, enda má hvor flytja tvær ræður, en rétt er ákærða að taka einu sinni til máls að loknum ræðum sækjanda og verjanda. Um munnlegan málf lutning fer annars eftir 112. gr. laga nr. 85/1936.

Nú er mál skriflega flutt, og leggur sækjandi þá fyrst fram sókn sína, en verjandi síðan vörn. Framhaldsvörn og frambaldssókn má síðan flytja einu sinni af hvors hálfu.

Að lokinni sókn og vörn skal mál taka til dóms.

139. gr.

Nú þykir dómi eftir dómtöku máls svo áfátt um rannsókn einhvers atriðis, að ekki megi við hlíta, og skal þá hafa framhaldsrannsókn þar um, enda megi ætla, að hún kunni að bera árangur. Ákveður dómari (formaður) í samráði við sækjanda og verjanda stund og stað til rannsóknar eða gerir ráðstafanir til þess, að rannsókn fari fram utan síns lögsagnarumdæmis, ef því er að skipta. Um rannsókn samkvæmt þessari grein fer annars samkvæmt 137. gr. Dómur getur, að rannsókn lokinni og eftir að sækjandi og verjandi hafa kynnt sér árangur hennar, veitt þeim kost á að gera athugasemdir til viðbótar málf lutningi sínum, ef honum þykir nauðsynlegt eða heppilegt.

Að loknum aðgerðum samkvæmt þessari grein skal taka mál til dóms af nýju.

140. gr.

Fresta skal meðferð máls:

1. Ef nauðsynjar banna dómara, málflytjanda eða öðrum, sem leysa ber af hendi starf í þarfir máls, að inna af hendi störf sín á tilsettum tíma.
2. Ef þeir koma ekki fyrir dóm, er gefa skulu skýrslu í opinberu máli eða staðfesta hana, enda megi ætla hana skipta nokkru máli.
3. Ef óviðráðanleg atvik tálma annars framkvæmdum, svo sem veður eða vötn, sóttkvíun o. s. frv.
4. Framhaldsrannsókn er ákveðin, sem eigi er unnt að hafa þá þegar, eða bíða verður annarra aðgerða til framkvæmdar máli, svo sem skipunar dómara eða málflytjanda o. s. frv.

Dómari getur frestað máli:

1. Vegna uppkvaðningar úrskurða og annarra ráðstafana sakir máls.
2. Til sóknar eða varnar máls.

141. gr.

Hraða skal meðferð opinberra mála eftir föngum, enda verði þess jafnan gætt að afla allra fánlegra skýringa um málavöxtu. Dómari (dómur) ræður gangi máls, enda er hann óbundinn af yfirlýsingum málflytjanda eða kröfum, nema þær séu borgararéttar eðlis. Eigi skiptir það máli, hve nær yfirlýsingar koma fram í rannsókn eða flutningi máls.

XVI. KAFLI
Um sakarkostnað.

142. gr.

Til sakarkostnaðar í opinberum málum telst:

1. Ferðakostnaður dómara og sækjanda og skipaðs verjanda, ef því er að skipta, enda skal greiða þeim óhjákvæmilegan kostnað af ferðalagi vegna rannsóknar og meðferðar málsins.
2. Þóknun sækjanda og skipaðs verjanda.
3. Þóknun fyrir aðstoð vegna málsins, svo sem skjalþýðingar, dómtúlkun, afnot muna annarra manna o. s. frv.
4. Gæzlu-, varðhalds- og flutningskostnaður ákærða, þar til framkvæmd refsingar hefst samkvæmt ákvæðum dómsins.
5. Þóknun til vitna, mats- og skoðunarmanna.
6. Þingvotta- og birtingargjöld.
7. Kostnaður af kyrrsetningu samkvæmt 147. gr. og fullnustu dóms með aðför.
8. Annar óhjákvæmilegur kostnaður.

Réttargjöld, gjald fyrir eftirrit beinlínis í þágu málsins, stimplun dómsgerða eða staðfestingu skal eigi greiða.

143. gr.

Nú er ákærði sýkn dæmdur af refsikröfum, af hvaða ástæðu sem er, eða refsí-mál gegn honum fellur niður, án þess að svo sé ástatt sem í 115. gr. segir, og skal þá einnig sýkna hann af málskostnaðarkröfu. Þó skal dæma greiðslu sakarkostnaðar á hendur ákærða að einhverju leyti eða öllu, ef hann hefur orðið kostnaðar valdur með visvitandi eða stórkostlegu ólögumætu framferði í rannsókn máls eða í sam-bandí við hana.

Nú eru tveir menn eða fleiri hafðir fyrir sökum, og eru sumir sýknaðir og sumir sakfelldir, og skal þá frá draga þann hluta kostnaðar, er telja má aðeins koma hinum sýknaða eða sýknuðu við, nema telja megi hinn dómfellda eða hina dómfelldu einnig beinlínis valda að honum. Ef slíkur frádráttur verður ekki gerður nákvæmlega, metur dómari það, í hvaða hlutföllum hinn sakfelldi skuli bera sakarkostnað á móti ríkissjóði.

144. gr.

Nú er ákærði sakfelldur fyrir það brot eða þau brot, sem honum er sök á gefin, og skal þá dæma greiðslu sakarkostnaðar á hendur honum.

Nú er ákærði sakfelldur fyrir sum þau brot, er honum er sök á gefin, en sýkn dæmdur af öðrum, og getur dómari þá ákveðið, að hann skuli greiða nokkurn hluta kostnaðar, en að hinn hlutinn skuli greiddur úr ríkissjóði, með þeim hætti, er í 143. gr. segir.

Kostnað, sem sækjandi eða verjandi eða lögreglumenn eru valdir að vegna vanrækslu eða skeytingarleysis í starfi sínu, skal ekki dæma sökunaut til að greiða. Getur dómari ákveðið í dómi refsímálsins eða úrskurði, ef máli lýkur án dóms, skyldu þeirra til að greiða slíkan kostnað, en veita skal hann þeim áður kost á að láta uppi álit sitt.

145. gr.

Nú eru tveir menn eða fleiri sóttir til refsingar í sama máli og sekir dæmdir, og skal þá hvorum (hverjum) þeirra gert að greiða gæzlu- eða varðhaldskostnað sinn og þóknun til skipaðs verjanda síns einum sér, ef hann hefur fengið sér skipaðan annan verjanda en hinn eða hinir. Þá hina sakfelldu, sem eru saman um verjanda, skal dæma in solidum til að greiða þóknun hans.

Nú hafa ákærðu allir eða báðir tekið þátt í broti með vitund og vilja hvor (hver) annars og eru dæmdir til refsingar fyrir það í sama máli, og skal þá venjulega dæma þá til að greiða sakarkostnað in solidum (sbr. þó 1. málsg.). Ef samband þeirra

einhverra eða allra um brot hefur ekki verið slíkt, skiptir dómari sakarkostnaði milli þeirra í þeim hlutföllum, er honum þykir sanngjarnt vera.

146. gr.

Í dómi og úrskurði, ef máli lýkur án dóms, skal almennt kveða á um skyldu ákærða til að greiða sakarkostnað án ákvörðunar fjárhæðar. Þóknun verjanda, sem kemur fyrir dóm utan lögsagnarumdæmis, þar sem með aðalmál er farið, svo og annan kostnað þar ákveður dómari aukamálsins.

Dómari gerir heildarreikning yfir sakarkostnað og sendir hann ásamt fylgiskjölum til dómsmálaráðuneytisins, er úrskurðar reikninginn og greiðir dómara það, sem hann kann að hafa lagt út eða greiða á síðar. Refsidómur ásamt úrskurðuðum reikningi, verður þá lögleg heimild til aðfarar í fé ákærða eða ákærðu.

147. gr.

Til tryggingar greiðslu sakarkostnaðar og skaðabóta eða til undirbúnings eignartöku, ef því er að skipta, skal dómari, ef hann hefur jafnframt fúgetavald, kyrrsetja eða láta fúgeta annars kyrrsetja eignir sökunauts eða sökunauta, ef hættu má telja á því, að þeim verði ella undan skotið eða að þær glatist eða rýrni að mun, svo að ekki verði nægilegt til greiðslu sakarkostnaðar eða bóta á sínum tíma, og fer það eftir álitum dómara, hversu mikið skuli kyrrsetja. Um framkvæmd og þýðingu kyrrsetningar fer sem um kyrrsetningu fjármuna almennt, en þó með þeim afbrigðum, er hér segir:

1. Tryggingu þarf enga að setja.
2. Ábyrgð á kyrrsetningu þessari fer eftir almennum skaðabótareglum.
3. Mál til réttlætningar kyrrsetningu þarf ekki að höfða.

Dómari kveður á um varðveislu kyrrsettra muna og sér um, að þær ráðstafanir verði gerðar, er með þarf að lögum til verndar kyrrsetningu. Eigi skal stimpilgjald eða þinglýsingar greiða fyrir þessar ráðstafanir.

Kyrrsetning fellur niður, jafnskjótt sem ákærði hefur verið sýknaður með úrslitadóni eða úrskurði af greiðslu sakarkostnaðar og skaðabóta eða málsókn hefur verið undan felld eða látin niður falla og eigi koma ákvæði 115. gr. til greina, og á hann þá heimtingu á því, að honum verði honum að kostnaðarlausu fengin umráð yfir hinum kyrrsettu verðmætum og úr gildi felldar þær ráðstafanir aðrar, sem gerðar kunna að hafa verið til verndar kyrrsetningunni. Ef ákærði hefur greitt sakarkostnað eða dæmdar skaðabætur, á hann og heimtingu til hins sama, en greiða verður hann þá kostnað þar af.

XVII. KAFLI

Um bætur til handa þriðja manni.

148. gr.

Nú kemur það í ljós í rannsókn opinbers máls, að þriðji maður hefur beðið tjón af háttsemi þeirri, sem sökunautur er borinn, og skal dómari þá, þegar er efni standa til, benda þriðja manni á það, að hann eigi þess kost að koma bótakröfu sinni að í væntanlegu refsímáli, og að þar megi dæma hana, ef hún verði nægilega skýrð án verulegra tafa eða óhagræðis í því máli. Ef aðili eða umboðsmaður hans gerir slíka kröfu nægilega ákveðið og nægilega snemma, enda leiðbeini dómari í því efni eftir þörfum, þá skal dómari leita sannana um hana, þar á meðal með matsgerð eða skoðunar fyrir dómtöku, ef því er að skipta. Bera skal slíka kröfu undir ákærða, enda er sækjanda og verjanda skylt að gera athugasemdir um hana, ef ákærði hefur ekki samþykkt hana, eftir því sem ástæður verða til.

149. gr.

Ef máli er til lykta ráðið samkvæmt 115. gr. og sökunautur samþykkir bóta-kröfu og samkomulag verður um greiðslu hennar, skal dómari bóka það, og er þann gerning að meta sem sátt fyrir dómi.

Um lyktir bótakröfu í refsímáli fer annars sem hér segir:

Ef dómur gengur ekki um efni refsikröfu fyrir þá háttsemi, sem bótakrafa er spröttin af, þá verður ekki heldur dæmt um hana. Sama er, ef ákærði er sýknaður af þeirri háttsemi vegna þess, að eigi þykir sannað, að hann hafi framið hana. Ef hann er sýkn dæmdur af öðrum rökum, svo sem vegna sakhæfisskorts, eða refsing er látin niður falla, en skilyrðum skaðabótaskyldu er þó talið vera fullnægt, má dæma kröfuna. Ef sannanir þykir skorta um tjón aðilja að öllu leyti, skal vísa kröfu frá dómi. Dómari ákveður annars bætur með venjulegum hætti.

150. gr.

Í æðra dómi skal taka skaðabótakröfu, sem dæmd hefur verið að efni til í héraði, til meðferðar með venjulegum hætti, ef annar hvor aðilja æskir þess, enda gilda þar ákvæði 148. gr. um skyldu sækjanda og verjanda.

Skjóta má sérstaklega til hæstaréttar ákvæði héraðsdóms, þar sem bótakrafa hefur verið dæmd að efni til, ef dómnum er ekki áfrýjað að öðru leyti, enda fer það málsskot að lögum um meðferð einkamála fyrir æðra dómi.

151. gr.

Aðrar kröfur borgararéttareðlis, sem rót sína eiga að rekja til refsiverðrar háttsemi, má og leggja fyrir dómara í refsímáli, svo sem missi erfðaréttar, ógildi hjúskapar o. s. frv., og skal þar dæma þær að efni til, að fullnægðum framangreindum skilyrðum, eftir því sem við á.

152. gr.

Nú hefur leit verið gerð hjá þriðja manni eða hald verið lagt á muni hans í rannsókn opinbers máls, og á hann þá kröfu til bóta fyrir miska, ef aðgerðir þessar hafa fram farið á óþarflega móðgandi eða særandi hátt, og fyrir fjártjón, er aðgerðin hefur valdið honum, enda verði honum eigi gefin sök á því, að hún fór fram eða hvernig hún fór fram. Í stað bótakröfu má láta aðilja í té yfirlýsingu samkvæmt 161. gr., eftir því sem við á.

XVIII. KAFLI

Um bætur til handa sökuðum mönnum o. fl.

153. gr.

Kröfu um bætur samkvæmt þessum kafla má, nema öðruvísi sé sérstaklega mælt, því aðeins taka til greina, að

1. Sökunautur hafi ekki með visvitandi eða stórvægilega gáleysislegu ólögmetu framferði valdið þeim aðgerðum, er hann reisir kröfu sína á, svo sem með stroki, ósannindum, tilraunum annars til að torvelda rannsókn o. s. frv., og
2. Rannsókn hafi verið hætt eða ákæra ekki hafin vegna þess, að sú háttsemi, sem hann var borinn, hafi talizt ósaknæm, eða sönnun hafi ekki fengizt um hana eða hann hafi verið sýkn dæmdur með óáfrýjuðum eða óáfrýjanlegum dómi af sömu ástæðum, enda megi fremur telja hann líklegan til að vera sýknan af henni en sekan.

Bæta skal fjártjón og miska, ef því er að skipta.

154. gr.

Dæma má bætur fyrir handtöku, leit á manni, rannsókn á heilsu manns og aðrar aðgerðir, sem hafa frelsisskerðing í för með sér, aðrar en gæzluvarðhald og refsivist, sbr. 155. og 156. gr., svo og fyrir leit í húsum og hald á munum:

1. Ef lögmælt skilyrði hefur brostið til slíkra aðgerða.
2. Ef ekki hefur verið, eins og á stóð, nægilegt tilefni til nefndra aðgerða eða þær hafa verið framkvæmdar á óþarflega hættulegan, særandi eða móðgandi hátt.

155. gr.

Bætur skal að jafnaði dæma fyrir gæzluvarðhald, sem óleyfilegt er samkvæmt 1.—3. tölul. 72. gr., án tillits til ákvæða 1. eða 2. tölul. 153. gr. Sama er um bætur til þeirra, er í 4. tölul. sömu greinar segir, enda hafi mátt sjá, að svo var ástatt um þá, sem þar greinir, eða þeir hafi vakið athygli viðkomenda á því.

Um bætur fyrir gæzluvarðhald annars fer eftir 153. gr.

Taka skal sérstaklega til greina, ef sannað er eða ætla má, að sökunautur hafi liðið tjón á heilsu sinni vegna frelsisskerðingar.

156. gr.

Nú verður það ljóst, að maður hefur saklaus hlotið refsidóm, þolað refsingu eða upptöku eigna, og ber þá að dæma honum bætur fyrir miska og fjártjón, þar á meðal fyrir stöðu- og atvinnumissi, enda þótt skilyrðum 1. tölul. 153. gr. sé ekki fullnægt, en lækka má þó bætur eftir sök aðilja á því, að hann var ranglega dæmdur.

157. gr.

Bótakröfu má hafa uppi sem hér segir:

1. Ef rannsókn hefur ekki leitt til ákæru, getur aðili krafizt úrskurðar rannsóknardómara um rétt sinn á hendur rikissjóði til bóta. Kveður dómari þá upp úrskurð um kröfuna, að fengnu áliti saksóknara. Úrskurði má áfrýja til æðra dóms.
2. Ef mál gengur til dóms, getur aðili krafizt úrlausnar héraðsdóms um bótakröfu á hendur rikissjóði, enda ber þá sækjanda og verjanda að tjá sig um hana í flutningi máls þar. Ákvæðum dóms um bótakröfu má áfrýja til æðra dóms ásamt málinu eða sérstaklega, ef máli er ekki áfrýjað.
3. Nú eru þær leiðir ekki farnar, sem í 1. og 2. tölul. getur, og er aðilja þá rétt að höfða mál í héraði, þar sem sú aðgerð fór fram, er krafa er á reist, með venjulegum hætti, enda sé saksóknara stefnt fyrir hönd rikisvaldsins til að gæta réttar þess og lögreglumanni og héraðsdómara, ef krafa er gerð á hendur þeim. Fer það mál eftir reglum um meðferð einkamála, enda skal veita aðilja gjafsókn fyrir háðum dómum. En dæma má hann til greiðslu sakarkostnaðar, ef hann tapar máli, eftir almennum reglum.

158. gr.

Rikissjóður ábyrgist jafnan greiðslu bóta, en kröfu á hann á hendur dómara eða öðrum, ef telja má þá hafa með ásetningi eða stórkostlegu gáleysi valdið aðgerðum þeim, sem krafa var reist á, eða framkvæmt þær með sama hætti.

Nú er rannsókn á hendur manni, sem hlotið hefur bætur samkvæmt 153.—155. gr., tekin upp af nýju og það kemur í ljós, að grundvöllur sá, sem bótakröfu mátti reisa á, var ekki fyrir hendi, og ber þá að dæma hann til endurgreiðslu bótanna.

159. gr.

Um aðiljaskipti að bótakröfu samkvæmt þessum kafla fer samkvæmt 3. málsg. 264. gr. almennra hegningarlaga.

160. gr.

Bótakrafa fyrnist á 6 mánuðum frá vitneskju aðilja um ákvörðun um niðurfall rannsóknar eða ákæru eða uppkvaðningu sýknudóms eða frá því, er aðili var laus látinn úr refsivist. Ef refsímál hefur farið til hæstaréttar, telst fyrningarfrestur frá uppkvaðningu dóms þar.

161. gr.

Sökunautur, er orðið hefur fyrir þeim aðgerðum, sem taldar eru í 154.—156. gr., getur í stað bóta krafizt vottorðs þess opinbers starfsmanns, sem máli hans hefur ráðið til lykta, um það, að komið hafi í ljós, að sökunautur hafi ekki verðskuldað aðgerðina. Ef viðkomandi opinber starfsmaður telur, að sökunautur eigi rétt á slíku vottorði, ber honum að láta það í té.

XIX. KAFLI

Um sektir.

162. gr.

Ef sækjandi eða verjandi, hvort sem hann er skipaður eða ekki, gerir sig sekan í vanrækslu eða skeytingarleysi í starfa sínum, getur dómari dæmt honum sekt á hendur frá 200—5000 krónur í dómi eða úrskurði, eftir því sem á stendur.

163. gr.

Sömu sektum, er ákveða má samkvæmt 162. gr., skal sá sæta, er viðhefur ósæmileg ummæli, skrifleg eða munnleg, fyrir dómi um dómara eða aðra eða kemur að öðru leyti hneykslanlega eða ósæmilega fram fyrir dómi.

164. gr.

Sá skal sæta sektum eða varðhaldi, sem brýtur bann dómara samkvæmt 3. málsgr. 16. gr. eða í ræðu eða riti gefur opinberlega visvitandi eða gálauslega ranga eða villandi skýrslu í verulegum atriðum eða óþarflega særandi um opinbert mál eða rannsókn þess, meðan því máli er ekki að fullu lokið, eða tálmar eða reynir að tálma á ólögmetan hátt rannsókn slíks máls eða hafa að öðru leyti ólöglega áhrif á hana eða málsúrslit.

Ef sækjandi eða verjandi brýtur ákvæði 1. málsgr. og brot þeirra þykja eigi varða nema sektum, enda liggi fullar upplýsingar fyrir um það, má svo með fara, sem í 162. gr. segir.

Mál út af þessum brotum fara annars sem opinber mál almennt.

165. gr.

Ef brot þau, er í 162., 163. og 164. gr. segir, varða þyngri refsingu að lögum en þar segir, skal sækja þá sök í almennu opinberu máli.

166. gr.

Sektir samkvæmt 162.—164. gr. renna í rikissjóð.

Kæra má sérstaklega refsíákvæði samkvæmt 162., 163. og 164. gr., en ella fer um áfrýjun eftir 178. gr.

XX. KAFLI

Um dóma og úrskurði.

167. gr.

Úrskurði, er kveða þarf upp í sambandi við rannsókn eða flutning opinbers máls, skal kveða upp svo fljótt sem unnt er, eftir að atriði er tekið til úrskurðar. Úrskurðir skulu vera byggðir á forsendum og nægilega skýrir og glöggir.

168. gr.

Ákvæði 191. og 192. gr. laga um meðferð einkamála í héraði skulu og taka til opinberra mála.

169. gr.

Dómar í opinberum málum skulu vera glöggir og skýrir svo sem kostur er á. Ekki má skírskota til sannana eða atvika, er síðar kunna að koma fram.

Í dómi skal greina nafn, stöðu og heimili ákærða, svo að ekki verði um villst, númer málsins, þing, stað og stund, er dómur er upp kveðinn, hve nær mál var tekið til dóms, nafn dómanda eða nöfn, ef fleiri eru en einn, málsatvik og málsástæður þær, er máli þykja skipta, hugleiðingar dómara um niðurstöðu, skilorð, ef skilorðsbundið er dæmt, réttarfarssektir, ef því er að skipta, um skaðabótakröfu, eignarstöku, sakarkostnað og annað, er máli kann að skipta. Niðurstöðu dóms skal síðan saman draga í niðurlag hans, eins og tízka hefur verið, að því leyti sem honum á að fullnægja með aðför, og svo, ef ákærði er alsýknaður.

Dómi eða úrskurði má fullnægja með aðför eftir efni sínu, enda þótt eigi sé sett í þá aðfararákvæði sérstaklega.

Ef sektir eru dæmdar eða úrskurðaðar, skal ákveða í dómi eða úrskurði vara-refsingu lögum samkvæmt tiltekinn tíma, er ákærði skuli þola, ef sekt greiðist ekki innan ákveðins tíma frá birtingu eða uppsögu dóms eða úrskurðar, sbr. 3. málsg. 170. gr.

Ákvæði um aðfararfrest skal annars ekki setja í dóma eða úrskurði í opinberum málum, hvorki um refsingu né annað.

170. gr.

Dómari tilkynnir ákærða eða verjanda hans, ef þess er kostur, hvar og hvenær dómur eða úrskurður, ef með þarf og það á við, verði kveðinn upp, og með þeim tyrirvara, er honum þykir hlýða.

Niðurlag dóms eða úrskurðar skal lesa upp á dómþingi í heyranda hljóði. Eftirrit af dómi eða úrskurði skal veita sækjanda og verjanda eða ákærða svo fljótt sem unnt er, ef þess er krafizt.

Ef ákærði er viðstaddur uppsögu dóms eða úrskurðar, þarf ekki að birta honum dóm eða úrskurð. Ella skal birting dóms fram fara með venjulegum hætti, og úrskurðar, er það á við.

Ef ákærði er við dómsuppsögu eða úrskurðar staddur, telst frestur samkvæmt 4. málsg. 169. gr. frá uppsögudegi, en ella frá birtingardegi.

Dómari gerir nauðsynlegar ráðstafanir til birtingar dóma og úrskurða.

Geta skal þess í þingbók, hvort ákærði hafi verið viðstaddur uppsögu dóms eða úrskurðar. Í eftirriti af dómsathöfnum þessum skal þess og geta.

171. gr.

Dómur bindur ákærða, handhafa ríkisvalds og aðra aðilja um atriði þau, sem þar eru dæmd, svo sem refsingu, skaðabætur, réttindamissi, réttarfarssektir, eignarstöku, sakarkostnað o. s. frv.

Ákvæði 2. málsg. 195. gr. og 196. gr. laga nr. 85/1936 gilda og um opinber mál.

172. gr.

Refsiákvæðum, ákvæði um eignarstöku, málskostnað eða skaðabætur í dómi í opinberu máli eða úrskurði má ekki fullnægja með aðför fyrr en afráðið er, að því verði ekki skotið til æðra dóms, en þá má því þegar fullnægja, nema sekt skuli greiða og greiðslufrestur hennar sé ekki liðinn.

XXI. KAFLI

Um kærur til æðra dóms.

173. gr.

Ekki verður skotið til æðra dóms:

1. Ákvörðun um, að meðdómendur skuli til kvaddir.
2. Ákvörðun um, að rannsókn eða meðferð máls skuli fara fram fyrir luktum dyrum.
3. Ákvörðun um brottvisun af dómþingi.
4. Synjun um skoðun skjala og kynningu annarra sakargagna.
5. Ákvörðun um, að verjanda skuli skipa.
6. Ákvörðun um fresti, sbr. þó 175. gr., 9. tölul.
7. Ákvörðun um skriflegan eða munnlegan málf lutning.
8. Ákvörðun um að veita verjanda leyfi til viðtals við sökunaut.
9. Ákvörðun um, að rannsókn eða málsmeðferð skuli tekin upp af nýju.

174. gr.

Saksóknari einn getur kært til æðra dóms eða leyft aðila að kæra:

1. Úrskurði dómara, að hann eða meðdómandi skuli eða skuli ekki fara með mál.
2. Synjun á kvaðningu meðdómenda.
3. Frávísunardóm og úrskurð dómara samkvæmt 77. gr.
4. Ákvæði um sakarkostnað, sbr. þó 175. gr., 11. tölul.

175. gr.

Aðili getur kært til æðra dóms:

1. Úrskurð um handtöku og rannsókn á sökunaut eða öðrum, leit, hald á munum, kyrrsetningu og rannsókn skjala og bréfa.
2. Ákvörðun um skyldu manna til aðstoðar og um að láta í té muni í þarfir opinbers máls.
3. Úrskurð um varðhald og aðra gæzlu á sökunaut og tryggingu.
4. Synjun um skipun verjanda og ákvörðun um það, hvern skuli skipa.
5. Ákvörðun um þóknun sækjanda og verjanda, ef hún er ekki ákveðin í dómi.
6. Úrskurð um vitnaskyldu, vitnaheimild, þóknun vitnis, viðurlög við brotum á vitnaskyldu og önnur atriði, sem vitni varða.
7. Úrskurð um sams konar efni um mats- og skoðunarmenn.
8. Úrskurð um líkrannsókn.
9. Úrskurð, þar sem synjað er um rannsókn um einstök atriði eða endurupptöku málf lutnings.
10. Ákvörðun um önnur efni, er varða rannsókn máls eða meðferð fyrir dómtöku þess og líkt er farið.
11. Ákvæði um greiðslu sakarkostnaðar á hendur ákærða, sem að öðru leyti hefur verið sýkn dæmdur að nokkru eða öllu.

176. gr.

Kæra samkvæmt 175. gr., 1.—4. tölul., frestar ekki framkvæmdum í máli. Kæra samkvæmt 6. og 7. tölul. frestar ekki aðgerðum, ef hún varðar þóknun vitna eða mats- og skoðunarmanna.

Þegar öðruvísi stendur á, frestar kæra samkvæmt 175. gr. þeim framkvæmdum í rannsókn opinbers máls og meðferð, sem fara mundu í hága við niðurstöðu æðra dóms, ef hún yrði andstæð hinni kærðu dómsathöfn, nema slík framkvæmd verði talin brýnt nauðsynleg, til þess að rannsókn málsins komi að fullu gagni, enda verður ákvörðun dómara um það efni eigi haggað. Þetta gildir þó ekki um vitnaheimild eða vitnaskyldu né um samsvarandi skyldu matsmanna eða skoðunarmanna.

177. gr.

Þar sem kæra frestar framkvæmdum, skal dómari, eftir því sem unnt er, ganga þegar úr skugga um það, hvort kært verði.

Kærandi skal lýsa kæru sinni innan sólarhrings frá því, er honum var birt ákvörðun sú, er hann vill kæra, bréflega til dómara eða með bókun í þingbók, og gera kröfur sínar ásamt þeim athugasemdum, er honum þykir hlýða, enda mega ný gögn og ný málsatvik koma fyrir æðra dóm. Jafnskjótt sem kæru hefur verið lýst, skal dómari gera eftirrit af því, er kærumálið varðar. Sendir hann þegar æðra dómi fimm eintök þar af með athugasemdum sínum, ef hann vill, en sökunaut eða verjanda hans eitt eintak, svo og þeim öðrum, er kæran varðar (sækjanda, vitni o. s. frv.). Innan 3 sólarhringa eftir móttöku skjalanna getur æðri dómur lagt dóm á kærumálið, enda getur hver aðilja sent honum athugasemdir sínar á þeim fresti.

Athugasemdir, er síðar koma, skal þó taka til greina, ef þær koma áður en dómur er upp kveðinn.

Ef kæra frestar framkvæmdum rannsóknar eða málsmeðferðar, skal æðri dómur hafa lokið dómsorði á kærumál innan 10 daga frá móttöku skjalanna, nema mál sé sérstaklega margbrotið eða dómurinn telji óhjákvæmilegt, að nýrra gagna sé aflað. Að þeim fengnum fer um dómsuppsögu sem áður segir.

Aldrei má dómsuppsaga dragast lengur en 2 vikur, eftir að skjöl öll, þar á meðal ný sakargögn, hafa til æðra dóms komið, hvort sem kæra frestar framkvæmdum eða ekki.

Sekta skal kæranda um 200--5000 krónur til ríkissjóðs fyrir tilefnislausu kæru.

XXII. KAFLI

Um áfrýjun.

178. gr.

Skylt er saksóknara að áfrýja dómi án kröfu ákærða:

1. Ef ákærða er dæmd 5 ára refsivist eða meira.
2. Ef sérstakar ástæður eru til, svo sem ef telja má mann ranglega sýknaðan eða sakfelldan, refsingu að mun of háa eða of lága, réttindi eða eign ranglega dæmda af manni, mann ranglega mæltan undan þessum viðurlögum, eða ranglega hallað á hann í forsendum dóms, þótt hann sé sýknaður, ef það hefur almenna þýðingu að fá úrlausn æðra dóms eða töluverð vafaatriði þykja annars vera í máli, hvort sem þau varða lög eða staðreyndir.

Skylt er saksóknara að áfrýja eftir kröfu ákærða:

1. Ef dæmd refsing nemur yfir 3000 króna sekt fyrir fyrsta sinni framið brot eða 5000 króna sekt fyrir ítrekað brot.
2. Ef ákærði er sviptur réttindum eða réttindamissi leiðir af sakfellingu hans.
3. Ef ákærða er mælt upptaka eignar, er nemur yfir 3000 krónum fyrir fyrsta sinni framið brot eða 5000 krónum fyrir ítrekað brot. Jafnan er þó þriðja manni, sem með dómi skal sæta upptöku eignar, rétt að áfrýja að hætti einkamála, ef saksóknari vill láta við dóminn sitja.
4. Ef ákærða er dæmd refsivist fyrir fyrsta sinni framið brot eða þriggja mánaða refsivist fyrir ítrekað brot.

Lögráðamaður kemur í stað ákærða um ákvarðanir um áfrýjun, sbr. 180. gr., ef ákærði er yngri en 18 ára eða sviptur sjálfræði.

Að ákærða önduðum, koma maki hans, foreldri, barn, kjörbarn og systkin í stað hans um áfrýjun. Rétt er saksóknara að áfrýja ákærða til hagsbóta eftir andlát hans.

179. gr.

Nú er máli áfrýjað að kröfu ákærða, og verður þá refsing eða önnur viðurlög á hendur honum ekki þungd, nema ákærvaldið áfrýji málinu í þessu skyni af sinni hálfu.

180. gr.

Nú hefur ákærða verið dæmt áfall og svo er ekki farið sem í 1. tölul. fyrri málsgreinar 178. gr. segir, og skal héraðsdómari þá spyrja ákærða, ef hann er við dómsuppsögu staddur, hvort hann æski áfrýjunar, en ella skulu stefnuvottar gera það eftir fyrirlagi dómara, þegar þeir birta sakfellda dóminn.

Nú er saksóknara skylt að áfrýja eftir kröfu ákærða, og skal ákærði þá hafa að forfallalausni tilkynnt dómara kröfu sína um áfrýjun innan 2 vikna frá áðurnefndum tíma. Annars kostar má svo meta sem hann uni við dóminn.

Héraðsdómari skal jafnan afgreiða dómsgerðir til saksóknara svo fljótt sem unnt er.

181. gr.

Ákvörðun um áfrýjun samkvæmt 178. sbr. 182. gr., frestar fullnustu ákvæða um refsingu, eignartöku, sakarkostnað, svo og skaðabætur, enda hafi ákærði ekki berum orðum samþykkt skaðabótakröfu að öllu leyti. Ákvörðun um áfrýjun frestar og ákvæðum dóms um réttindamissi, nema þau verði talin sett til verndar lífi, heilsu eða eignum einstakra manna eða almennings, eða óviðurkvæmilegt megi telja, að dómfelldi haldi réttindum þrátt fyrir áfrýjun. Dómari getur þess í dómi, ef ákvörðun um áfrýjun frestar ekki ákvæðum dóms að þessu leyti.

182. gr.

Þegar saksóknari hefur fengið dómsgerðir, rannsakar hann, hvort skylt sé eða rétt að áfrýja máli af hálfu ákærvalds eða eftir ósk ákærða. Ef fleiri en einn eru fyrir sökum hafðir, tekur hann ákvörðun um áfrýjun að því er varðar mál hvers þeirra.

Saksóknari skal hafa tekið ákvörðun um áfrýjun eigi síðar en 3 mánuðum eftir, að dómsgerðir hafa komið honum í hendur.

Nú er áfrýjun ráðin, og ritar saksóknari þá fyrirkall á dómsgerðir til ákærða eða ákærðu og annarra aðilja þess efnis, að málinu sé stefnt til hæstaréttar, að það verði þar þingfest, svo fljótt sem kostur er, og aðili eða aðiljar megi ekki vænta fyrirkalls. Síðan sendir saksóknari dómara dómsgerðir til birtingar á fyrirkalli fyrir aðiljum. Að lokinni birtingu endursendir dómari dómsgerðir til saksóknara, er svo afgreiðir þær til hæstaréttar. Skipar þá forseti dómsins verjanda eða verjendur með áritun á dómsgerðir og sendir þær síðan saksóknara.

183. gr.

Saksóknari sækir öll opinber mál fyrir hæstarétti án sérstaks endurgjalds, og hvíla á honum sömu skyldur, sem hingað til hafa hvílt á sækjanda fyrir þeim dómi og samkvæmt þeim fyrirmælum, er í lögum þessum segir.

Nú er saksóknari settur samkvæmt 23. gr., og ákveður dómsmálaráðherra honum þá þóknun fyrir starf hans hverju sinni.

184. gr.

Saksóknari undirbýr ágríp dómsgerða með þeim hætti, sem tíðkæzt hefur, og lætur síðan, er hann hefur veitt verjanda kost á athugun frumvarps síns, fjölrita ágríp. Þá er ágríp hefur borizt hæstarétti, ákveður forseti þingfestingardag máls og tilkynnir saksóknara og verjanda það með hæfilegum fyrirvara.

185. gr.

Þegar er saksóknari og verjandi hafa fengið málsskjöl í hendur, sbr. 182. gr., ber þeim um leið og þeir undirbúa ágríp dómsgerða að gera skrá um þau atriði, er þeir telja miður rannsókuð en skyldi. Skulu þeir senda hæstarétti skrá þessa, áður en honum berst ágrípið. Hæstiréttur kveður síðan á um það, hvort leita skuli frekari gagna, og hvort dómurinn geri það sjálfur, sbr. 186 gr., eða hvort saksóknari og verjandi skuli gera gangskör að því með frekari prófun máls í héraði. Eftir að þeir

hafa aflað þeirra gagna, sem dómur hefur boðið þeim, gera þeir viðbótarágrip, og senda síðan hæstarétti framhaldsrannsókn og viðbótarágrip. Ákveður dómur svo þingfestingu, sem áður segir.

186. gr.

Nú ákveður hæstiréttur framhaldsrannsókn máls þar fyrir dómi, og kveður hann þá fyrir sig saksóknara og verjanda og þá, er prófa skal, enda fer um skyldu manns til þess að gefa skýrslu þar og veita fræðslu um hvert atriði, er dómur telur máli skipta, um prófun þeirra og um viðurlög með sama hætti, sem segir í lögum þessum um rannsókn og meðferð fyrir héraðsdómi.

187. gr.

Um öll þau atriði, er varða galla á málatilbúnaði í héraði eða hæstarétti eða málsmeðferð í héraði eða undirbúning málsmeðferðar eða hana sjálfa í hæstarétti, getur hæstiréttur kveðið upp úrskurð eða dóm, áður en málflytningur þar hefst, eða á hverju stigi hans sem vera skal, svo sem um frávisun sakar frá dómi, hvort ómerkja skuli héraðsdóm, um fresti, um ágríp dómsgerða, um öflun frekari gagna o. s. frv.

188. gr.

Nú verður það bert í flytningi máls eða við athugun dómenda síðar, að leita þurfi frekari gagna en þegar hefur verið gert, og ætla má, að framhaldsrannsókn kunnri að bera árangur, og getur hæstiréttur þá kveðið upp úrskurð, þar sem héraðsdómari, saksóknari og verjandi eru skyldaðir til að afla fræðslu um þau atriði, sem til eru tekin í úrskurði, og um það annað, sem framhaldsprófun veitir efni til.

189. gr.

Hæstiréttur vísar máli frá dómi vegna galla á málatilbúnaði, svo sem ef ákæra hefur ekki verið birt aðiljum eða fyrirfall til hæstaréttar. Ómerkt getur hæstiréttur héraðsdóm, ef verulegir gallar þykja á meðferð hans annars í rannsókn eða málsmeðferð, enda þyki eigi hentara að bæta úr því með þeim hætti, sem í 185. og 186. gr. segir.

190. gr.

Í dómi opinbers máls getur hæstiréttur dæmt héraðsdómara sekt á hendur, 200–2000 krónur til ríkissjóðs, fyrir drátt á opinberum málum og önnur glöp í rannsókn þeirra og meðferð, enda þótt dómara hafi ekki verið stefnt í því skyni, ef sök hans virðist ljós. Einnig er ákærða rétt að krefjast þess, að dómara verði stefnt til ábyrgðar fyrir rannsókn opinbers máls og meðferð, og ber þá saksóknara að setja í fyrirfallið kröfu hans í því efni. Svo getur saksóknari af sjálfsdáðum gert slíka kröfu í fyrirfalli.

Saksóknara ber að gæta hagsmuna ríkisvaldsins gagnvart dómara, ef hann er krafinn ábyrgðar, en verjanda hagsmuna ákærða að því leyti. Nú kemur héraðsdómari fyrir hæstarétt vegna ábyrgðarkröfu og er sýkn dæmdur, og getur dómurinn þá dæmt ákærða, ef hann hefur gert kröfuna, eða ríkissjóð, ef saksóknari hefur gert hana, til þess að greiða dómara málskostnað.

191. gr.

Nú þykir saksóknari eða verjandi hafa gerzt sekur um vanrækslu eða önnur glöp í undirbúningi eða flytningi opinbers máls fyrir hæstarétti, og getur dómurinn þá gert þeim, öðrum eða báðum, 200–2000 króna sekt á hendur til ríkissjóðs.

192. gr.

Nú þykir hæstarétti að vísu vera gallar á verki héraðsdómara eða saksóknara eða verjanda, en ekki slíkir sem sektum eigi að varða, og getur dómurinn þá talið gallana og vítt viðkomendur fyrir þá, eftir því sem honum þykir ástæða til.

193. gr.

Dómar hæstaréttar skulu afgreiddir til dómsmálaráðuneytis með þeim hætti, sem nú tíðkast.

XXIII. KAFLI

Um endurupptöku dæmdra opinberra mála.

194. gr.

Nú hefur óáfrýjaður héraðsdómur eða hæstaréttardómur gengið í opinberu máli, og verður það mál þá ekki síðan tekið upp af nýju, nema til þess séu þau skilyrði, er í þessum kafla segir.

195. gr.

Eftir kröfu saksóknara skal taka mál, þar sem ákærði hefur verið sýknaður eða dæmdur fyrir miklu minna brot en það, er hann var borinn, upp af nýju:

1. Ef ákærði hefur, síðan dómur gekk, játað sig hafa framið brot það, sem hann var borinn, eða önnur gögn hafa komið fram, er ótvírætt benda til sektar hans.
2. Ef ákærði eða aðrir hafa haft í frammi refsiverða hegðun í því skyni að fá þau málalok, sem orðin eru, svo sem ef falsvitna er aflað, fölsuð skjöl eru látin fram koma, vitni, mats- eða skoðunarinnenn gefa vísvitandi rangar skýrslur, enda megi ætla, að slík skjöl eða hegðun hafi orkað málalokum að öllu eða nokkru leyti.

196. gr.

Eftir kröfu dómfellds manns, sem telur sig sýknan sakfelldan eða sakfelldan fyrir að mun meira brot en það, er hann hefur framið, skal taka mál upp af nýju:

1. Ef fram eru komin ný gögn, sem ljóst eða líklegt gera, að dómfelldi hefði verið sýkn dæmdur eða dæmdur fyrir að mun minna brot, ef þau gögn hefðu komið fyrir dómendur, áður en dómur gekk.
2. Ef ætla má, að falsgögn eða athæfi, sem í 2. tölul. 195. greinar getur, hafi valdið refsidómi að einhverju leyti eða öllu.

Ef nokkur þeirra aðilja, er að lögum eiga að vinna að rannsókn eða meðferð opinberra mála, fá vitneskju eða rökstuddan grun um nokkur þeirra atriða, er í 1. og 2. tölul. segir, þá ber þeim að veita dómfellda vitneskju unni það.

Ákvæði 3. og 4. málgr. 178. gr. taka og til endurupptöku eftir þessari grein.

197. gr.

Hæstiréttur tekur ákvörðun um endurupptöku máls, og skal beiðni um hana stíluð til hæstaréttar og send saksóknara. Greina skal í beiðni þau atriði, er vefengd eru í dómi, og þær ástæður, sem til vefengingar eru taldar liggja, sbr. 195. og 196. gr. Skjöl, er beiðni kunna að vera til styrktar, skulu fylgja henni, eftir því sem unnt er.

Nú er beiðandi sviptur frelsi, og skal yfirmaður fangelsis þá taka við og bóka beiðni um endurupptöku eftir ósk aðilja og koma henni á framfæri, enda er dómara skylt að skipa honum þegar réttargæzlumann, ef þess er óskað. Ef gallar þykja vera á beiðni, skal aðilja jafnan veittur kostur á að lagfæra þá, áður en ráðið er, hvort hún skuli tekin til greina eða ekki.

198. gr.

Saksóknari sendir beiðnina til hæstaréttar ásamt skjölum málsins og tillögum sínum, svo og umsögn héraðsdómara, ef um héraðsdóm er að tefla.

Hæstiréttur lætur héraðsdómara framkvæma nauðsynlega rannsókn, áður en hann tekur ákvörðun um endurupptöku.

Nú leiðir rannsókn í ljós, að beiðni um endurupptöku hafi gengið of skammt, og skal þá veita beiðanda kost á að lagfæra beiðni sína í samræmi þar við.

199. gr.

Nú ákveður hæstiréttur endurupptöku máls, sem dæmt var lokadómi í héraði, og gerir saksóknari þá ráðstafanir til áfrýjunar málsins, og fer um meðferð þess fyrir hæstarétti samkvæmt ákvæðum laga þessara.

200. gr.

Nú ákveður hæstiréttur endurupptöku hæstaréttarmáls, og fer þá um rannsókn samkvæmt 185. eða 186. gr.

Um undirbúning málsmeðferðar og flutning fyrir hæstarétti fer samkvæmt ákvæðum laga þessara.

Nú telur hæstiréttur ekki rök hníga til breytingar á dómi, og vísar hann endurupptökumáli þá frá sér. Annars kostar dæmir hæstiréttur málið að efni til.

201. gr.

Nú er mál endurupptekið samkvæmt beiðni dómfellds manns, og má þá hlutur hans aldrei verða lakari en hann var eftir hinum upphaflega dómi.

202. gr.

Nú er mál endurupptekið samkvæmt kröfu saksóknara, og fer þá um málskostnað eftir ákvæðum 144. gr.

Kostnaður af endurupptöku máls samkvæmt beiðni dómfellda greiðist úr ríkissjóði, nema aðili hafi aflað úrskurðar til hennar með skýrslum, er hann vissi ósannar vera. Skal þá dæma greiðslu sakarkostnaðar á hendur honum.

203. gr.

Ákvörðun um endurupptöku máls frestar ekki framkvæmd dóms, nema hæstiréttur mæli svo.

Heimil er endurupptaka máls, þótt aðili hafi að fullu þolað refsingu samkvæmt dómi í því máli.

XXIV. KAFLI

Niðurlagsákvæði.

204. gr.

Lög þessi koma til framkvæmda 1. júlí 1949.

Lögmæti aðgerða þeirra, sem fram hafa farið fyrir gildistöku laga þessara, skal meta eftir eldri lögum.

Aðgerðir, sem fram fara eftir gildistöku laga þessara, skulu fara eftir þeim.

205. gr.

Nú hefur stefna til héraðsdóms eða tilkynning, sem í stað stefnu kemur, verið birt ákærða eða einhverjum þeirra eða öllum, ef fleiri eru, og skal þá málsmeðferð fara eftir eldri lögum, nema saksóknara þyki 133. gr. laga þessara taka til sakarefnis og ástæða vera til málsmeðferðar eftir 134.—139. gr. sömu laga. Rétt er og að hafa meðferð á máli, slíka sem í 5. gr. laga þessara segir, þótt máli sé svo komið sem áður var sagt, enda sé þá aðiljum veittur kostur varnar eftir þörfum.

206. gr.

Dómsmálaráðuneyti afhendir saksóknara þau skjöl opinberra mála, sem þar eru eftir gildistöku laga þessara, til ákvörðunar um áfrýjun.

207. gr.

Frá þeim degi, er lög þessi koma til framkvæmda, eru eftirfarandi lagafyrirmæli úr gildi numin:

- Dönsku Lög Kristjáns fimmta, sbr. 1. gr. tilsk. 24. jan. 1838:
 1—2—4, 13, 16, 19, 24 til 26.
 1—5—12 og 13.
 1—6—18.
 1—8—1 til 3.
 1—10—1.
 1—12—1 til 3.
 1—13—1 til 8, 12 til 20.
 1—15.
 1—17.
 1—19.
 1—20.
 6—17—10.
 Tilsk. 21. maí 1751, um óbótamála meðhöndlun í Danmörku og Noregi.
 Konungsbr. 16. febr. 1787, um varnarþing í sakamálum.
 Kgbr. 23. okt. 1795, um þvingun við menn, sem eru undir rannsókn og vilja eigi svara spurningum, sem fyrir þá eru lagðar.
 Tilsk. 3. júní 1796, um tilhlýðilega og greiða dómgæzlu, IX. kap.
 Opið bréf um vottorð úr kirkjubókum í sakamálum, 5. maí 1797.
 Tilsk. 8. marz 1799, að því leyti sem hún varðar almenn lögreglumál.
 Tilsk. 31. maí 1799, um eignareid í þjófnaðarmálum.
 Opið bréf 28. marz 1800, um reglur fyrir eignareidi í þjófnaðarmálum.
 Kancellibréf 3. maí 1800, um að beita megi valdi til að láta menn mæta við próf í sakamálum.
 Tilsk. 11. júlí 1800, með hverri á Íslandi stiftast landsyfirréttur, 19. gr.
 Tilsk. 31. maí 1805, um áfrýjun sakamála til lands- og stiftsyfirrétta í Danmörku og Noregi og á Íslandi.
 Tilsk. 24. okt. 1806, um málflytningu við undirdóma, að því er opinber mál varðar.
 Opið bréf (frá kansellíinu) um, að lagaákvæðin um fatalia appellations (frest til áfrýjunar) nái ekki til sakamála, 25. jan. 1816.
 Tilsk. 27. nóv. 1816, um skipti eftir andlegrar stéttar menn o. fl., 4.—6. gr.
 Opið bréf 23. júlí 1819, er ákveður nánari forgangsrétt þann, er sumar kröfur eiga.
 Kancellibréf um háfyrvaldamyndugleika til að ákvarða kostnað í opinberum málum, 30. júlí 1819.
 Tilsk. 13. okt. 1819, um breyting á réttarfarinu í opinberum málum.
 Kancellibréf um prófastsdóma, 31. maí 1823.
 Kancellibréf 27. maí 1828, um innheimtu skaðabóta og málskostnaðar hjá dæmdum mönnum.
 Tilsk. 24. jan. 1838, viðvikjandi misgjörningamálum á Íslandi, sbr. tilsk. nr. 12 23. ág. 1904, I. 11.
 Tilsk. 8. sept. 1841, innihaldandi nánari reglur um bevisning í misgjörningumálum.
 Lög nr. 20 2. okt. 1891, um ákvarðanir, er snerta nokkur almenn lögreglumál.
 Lög nr. 28 26. okt. 1893, um skaðabætur fyrir gæzluvarðhald að ósekju o. fl.
 Lög nr. 62 14. nóv. 1917, um stefnufrest til íslenskra dómstóla, 12. og 13. gr.
 Lög nr. 112 18. maí 1935, um hæstarétt, 22., 23. og 30. gr., að því leyti sem hún tekur til opinberra mála.
 Svo eru öll önnur fyrirmæli í lögum, er fara í bága við lög þessi, úr gildi numin.
 Sérstök meðferð almennra lögreglumála er úr lögum numin.

Athugasemdir við lagafrumvarp þetta.

Hinn 23. júní 1947 skipaði dómsmálaráðherra þá dr. juris Einar Arnórsson og hæstaréttardómarana Gizur Bergsteinsson og Jónatan Hallvarðsson til þess að semja frumvarp til laga um meðferð opinberra mála. Hafa þeir unnið að þessu verki síðan og samið frumvarp það, sem hér liggur fyrir, með athugasemdum. Ræddu þeir um einstök atriði við dómsmálaráðherra, er síðan tók frumvarpið til athugunar, og var nokkrum atriðum breytt í samræmi við óskir hans.

Í athugasemdum með frumvarpi til laga um meðferð opinberra mála, sem lagt var fyrir Alþingi 1939, eru rakin höfuðatriði íslenskra laga um meðferð opinberra mála hér á landi fyrr á tímum, og þykir mega vísa til þess.

Höfuðeinkenni meðferðar opinberra mála hér á landi nú eru þessi: Lögreglumenn og dómari hefja venjulega af sjálfsdáðum rannsókn brotamála utan réttar eða fyrir dómi, enda ber dómara að afla gagna í embættisnafni. Sönnunarbyrði um sekt sökunauts hvílir yfirleitt á ákærvaldinu. Sökunaut má þvinga með ógnun um fangelsi við vatn og brauð til þess að svara spurningum dómara. Rannsókn fer fram fyrir lokuðum dyrum. Sökunaut er enginn verjandi settur, meðan á rannsókn stendur. Dómari fer með ákærvald og getur því höfðað mál, nema öðru vísi sé sérstaklega mælt í lögum, en dómsmálaráðherra er æðsti handhafi ákærvaldsins. Sækjandi er enginn í héraði, en ákærða er skipaður verjandi, ef hann æskir þess. Dómari annast áfrýjun eftir kröfu ákærða, ef refsing er dæmd.

Þessi rannsóknaraðferð og meðferð er nú lögð af í flestum menningarlöndum. Meginreglur um meðferð opinberra mála eru þær, að ákærvald og dómsvald eru aðskilin. Lögreglan rannsakar brotmál á frumstigi þeirra, venjulega fyrir luktum dyrum. Er lögreglu og þeim, sem fer með ákærvald, þykir tími til kominn, er leitað atþeina dómara um undirbúningsrannsókn, og fylgir þeirri rannsókn eftir fyrir dómi fyrirsvarsmaður ákærvaldsins, enda fær sökunautur sér þá þegar oft skipaðan verjanda. Ef ákærvaldið telur, að þeirri rannsókn lokinni, nægileg gögn fengin um sekt sökunauts, er ákæra samin á hendur honum og birt. Víða í stórmálum fer málsmeðferð fram fyrir löglærðum dómara eða dómurum og kviðdómi, þar sem sækjandi og verjandi tina fram sakargögn, spyrja og gagnspyrja sökunaut, ef hann kys að svara, vitni skoðunar- og matsmenn. Að því loknu er flutt sókn og vörn í málinu. Síðan rekur hinn löglærði dómari málsatvik og skýrir réttarreglur fyrir kviðmönnum. Þeir meta síðan sekt eða sýknu, en dómari eða dómara ákveða refsingu, ef því er að skipta. Sumstaðar er einnig höfð sú meðferð í sumunr tegundum mála, að ólöglærðir dómendur dæma með löglærðum. Þar sem kviðdómur dæmir, er sýknu-dómur venjulega fullnaðardómur, nema dómglöp hafi orðið.

Nú munu allir vera sammála um það, að breyta verði þeim hætti, sem nú er hafður á rannsókn og meðferð opinberra mála á landi hér. En landshagur hér eru mjög frábrugðnir því, sem víðast er annars staðar, sakir fámennis og strjálbýlis. Verður því mjög að gjalda varhuga við skilyrðislausri upptöku erlends skipulags á rannsókn og meðferð opinberra mála. Fyrst og fremst má ekki taka upp skipulag, er yrði landinu ofviða og of kostnaðarsamt, heldur einungis það, sem telja mætti ríkinu meðfærilegt og veitti þó einstaklingum nægilegt öryggi. Þessi sjónarmið hafa leitt til þess, að eigi er gerð meiri breyting frá gildandi skipulagi en svo, að hvoru tveggja framangreindu sjónarmiði sé fullnægt. Til tryggingar öryggi almennings geymir frumvarpið allrækileg ákvæði um starf lögreglumanna og nokkrar reglur um skipulag lögreglunnar, aðallega í Reykjavík, þar sem og mestu varðar. Þá hefur ekki þótt fært að aðgreina að fullu ákærvald og dómsvald, með því að það mundi hafa í för með sér mjög mikinn kostnaðarauka, enda eigi annað kunnugt en að dómara hér á landi fari skynsamlega og mildilega með það vald. En þáttur dómara í ákærvaldinu er þó allverulega takmarkaður, þar sem hann er bundinn við alveg glögg mál og sætir að þessu leyti eftirliti aðalhandhafa ákærvaldsins. Ætílast er til, að almenna ákærvaldið verði tekið úr höndum dómsmálaráðherra og fengið óháð-

um embættismanni, saksóknara ríkisins, sem fari með ákærvald í öllum málum, sem ekki eru sérstaklega undanskilin í lögum. Auðvitað er gert ráð fyrir því, að dómendur verði fullkomlega sjálfstæðir um allar dómsathafnir, eins og víða kemur fram í frumvarpinu, sbr. t. d. 77. gr.

Eigi hefur þótt fært að leggja til, að hér yrðu hafðir kviðdómar eða ólöglærðir meðdómendur í málum almennt. Veldur þar um fámenni, kunningsskapur og kostnaður. Hins vegar hefur þótt rétt, að þrír löglærðir dómendur dæmi saman vandasöm mál og að dómur geti kvatt til dómstarfa með sér tvo kunnáttumenn, ef sérþekkingar er þörf.

Meðal hinna fjölmörgu nýmæla frumvarpsins þykir rétt að benda þegar á ákvæði 133.—139. gr. um opinbera dómsmeðferð í tilteknum vandasömum flokkum stórmála.

Við samningu frumvarpsins hafa verið rannsökuð og höfð til hliðsjónar erlend lög, en reynsla um meðferð opinberra mála hér á landi hefur þó ráðið mestu um efni þess.

Um I. kafla.

Nú á tímum eru þau ein mál kölluð opinber mál, sem höfðu eru af hálfu ríkisvaldsins til refsingar, en önnur mál eru kölluð einkamál. En sú meðferð, sem höfð er um refsímál, þykir einnig henta um fleiri en þau. Hefur verið gerð rannsókn á því, hver slík mál væru, og eru þau talin upp í 2. gr., 1.—12. tölul. Um þau mál öll má segja, að rannsóknarmeðferð opinberra mála hæfi þeim betur en einkamála-meðferð.

Um einstaka töluliði 2. gr. athugast:

1. liður tekur til mála, er risið geta til fullnustu ákvæðum 73. gr. stjkskr.

2. liður tekur til mála þeirra, er í 30. gr. hgnl. og lögum nr. 29/1947 greinir.

Um 3. lið sjá lög nr. 23/1922.

Um 4. lið sjá lög nr. 95/1947.

Um 5. lið sjá 265. gr. hegningarlaga nr. 19/1940.

6. liður tekur til mála um upptöku eigna, einnig þótt refsikrafa sé eigi gerð.

7. liður mundi taka til mála, er í 14. gr. tsk. 9. maí 1855 og 210. gr. hegningarlaganna segir.

Um 8. lið sjá 66. gr. hegningarlaganna.

9. liður tekur til mála samkvæmt lögum nr. 39/1921, 89. gr.

Um 10. lið. Þarf eigi skýringar.

Um 11. lið. Hér munu koma til greina ýmis brot á lögreglusamþykktum, byggingarsamþykktum, landbúnaðarlöggjöf o. fl.

Um 12. lið. Hér er almenn heimild til handa dómsmálaráðherra til að fyrirskipa rannsókn á hvers konar atburðum, sem nauðsynlegt eða heppilegt þykir að rannsaka vegna almenningshagsmuna.

Um 3. gr.

Ákvæði þessarar greinar staðfesta langvarandi venju. Sjá nánar XVII. kafla frumvarpsins.

Um II. kafla.

Um 4. gr.

Í þriðju málsgrein er það nýmæli, að sakadómarar í Reykjavík skulu vera 3 til 5 eftir ákvörðun dómsmálaráðherra. Rök til þessa ákvæðis er hinn mikli og sívaxandi fjöldi mála, sem nú verður að rannsaka, dæma og afgreiða í Reykjavík. Kemst einn dómari ekki til þess að fara með nema lítinn hluta af þeim málum, svo að raunverulega fara fulltrúar sakadómara nú sjálfstætt með þau mál, sem hann felur þeim, en dómur í sakamálum eru þó kveðnir upp af sakadómara, þótt hann hafi raunverulega ekki farið með málin og því ekki haft aðstöðu til þess að stýra

rannsókn eða kynnast málinu nægilega að öðru leyti. Hefur svo verið nú um árabíl. Sýnist því einsætt, að sú breyting verði á gerð, að fullábyrgir dómáramann rannsaki og dæmi málin í sjálfs sín nafni. Dómarastörf þessi eru svo mikilvæg, að hina hæfustu menn þarf til þess að gegna þeim. En meðan svo er að þeim búið, sem nú er, má gera ráð fyrir því, að þeir leiti sér betri starfa og fari úr stöðunni, jafnskjótt og þeir hafa fengið þar æfingu. Með því að hinir ábyrgu dómáramann koma í stað núverandi fulltrúa, á ekki að verða af þessu kostnaðarauki, sem um munar, og alls ekki í hann horfandi vegna endurbóta þeirra á núverandi skipulagi, sem ákvæði frumvarpsins mundu hafa í för með sér.

Um 5. gr.

Ákvæði 1. mgr. miða til þess að tryggja það, að rannsókn máls geti farið fram á sem tryggastan og heppilegastan hátt og þar sem skilyrði eru bezt til meðferðar máls hverju sinni, sbr. og IV. kafla frv. Ákvæði 2. mgr. er í samræmi við gildandi venju. En þá getur bæði verið talsmál um að skipa dómara hinum reglulega dómara til samstarfs eða dómara í stað hans, á hvaða stigi rannsóknar sem er. Ákvæði 3. málsg. er nýmæli. Þegar farið er með mál samkvæmt ákvæðum 133.—139. gr., gæti oft verið ástæða til þess, að þrír löglærðir menn skipuðu dóm, þótt ekki hafi það verið gert að ófrávíkjanlegri reglu í frv.

Í mörgum málum getur dómara verið þægilegt að hafa sér við hönd menn með sérþekkingu þegar við rannsókn málsins, t. d. í gjaldþrotamálum. Er dómara því veitt heimild til að kveðja til dómsstarfa tvo kunnáttumenn, og tekur þetta einnig til fjölskipaðs dóms.

Um 6.—15. gr.

Þessar greinar virðist ekki þurfa að skýra.

Um 16. gr.

Það er höfuðregla í flestum menningarlöndum, að rannsókn og meðferð opinberra mála fyrir dómi fari fram í heyranda hljóði, ef engar sérstakar ástæður mæla því gegn. En í því sambandi er þess að gæta, að undirbúningsrannsókn erlendis er í ríkara mæli en hér hefur tíðkæzt framkvæmd af lögreglumönnum, og lögreglu-rannsókn fer fram fyrir luktum dyrum. Meginregla sú, sem getið var, er tekin upp í frv. með þeim takmörkunum, sem leiðir af eðli málsins, að dómari hér hlýtur oft að hafa svo að segja alla rannsókn máls á hendi. Á frumstigi rannsóknar er venjulega óhjákvæmilega nauðsynlegt að halda leyndu því, sem fram kemur, t. d. til þess að samsekir menn geti ekki hagað sér eftir því. Oft er ástæða til að hlífa þeim, sem fyrir broti hafa orðið, t. d. í fjárhúgunarmálum, kynferðismálum o. s. frv., svo og einnig nánustu vandamönnum sökunauts. Þá getur og, þegar sérstaklega stendur á, verið ástæða til hlífðar sökunaut sjálfum í þessu sambandi, t. d. ef vernda þarf hann fyrir árásum eða telja má, að miunkun, sem hann yrði fyrir, ef rannsókn færi fram í heyranda hljóði, yrði óeðlilega mikil, miðað við brot hans. Ákvæði e- og d-liðar þurfa ekki skýringar við, en ákvæði e-liðs mundi oft rétt að beita, t. d. í njósna-málum og til varnar leynd um viðskipti milli ríkja. Sá, er með á samkvæmt 96. og 97. gr. frv., gæti t. d. sett það skilyrði fyrir leyfi sínu, að vitnaleiðsla fari fram fyrir luktum dyrum. Svo gæti og dómari samkv. 98. gr. haft samsvarandi meðferð.

Um 17. gr.

Þessi grein virðist ekki þurfa skýringar við.

Um 18. gr.

Ákvæði 2. mgr. er nýmæli, sem sett er til verkdrýginda og hægðarauka þeim, sem síðar eiga að fjalla um málið. En með því að búast má við, að framkvæmd þessa atriðis verði mismunandi á ýmsum stöðum, þykir rétt að heimila dómsmálaráðherra að setja fyrir mæli um hana. Bókanir þær, er nú eru framkvæmdar, eru

hæði seinlegar og erfiðar og veita sennilega ekki alltaf næga tryggingu. Er því sett nýmæli það, er felst í þriðju málsgr. Sérstaklega er ástæða til að hraðrita eða taka á talvél skýrslur sökunauts og vitna um mikilsverð atriði. Á þetta ekki hvað sízt við, þegar með mál er farið samkvæmt 133.—139. gr.

Um 19. gr.

Þessi grein þarf ekki skýringar við.

Um III. kafla.

Um skipun ákærvaldsins í nokkrum löndum skal þetta sagt:

1. **Danmörk.** Í Danmörku er dómsmálaráðherra æðsti handhafi ákærvaldsins og hefur auk þess eftirlit með öðrum handhöfum þess valds. Getur hann gefið þeim fyrirskipanir um að hefja, halda áfram og fella niður opinbera saksókn. En í framkvæmd virðist hann ekki beita þessu valdi sínu í viðtækum mæli. Næst æðsti handhafi ákærvaldsins er ríkissaksóknarinn. Sér hann um flutning allra opinberra mála fyrir hæstarétti og fyrir landsréttunum, þegar honum þykir þess við þurfa, og hefur í raun rétttri yfirstjórn allra annarra saksóknara í landinu. Sér við hönd hefur hann undirsaksóknara (Statsadvokat), sem hann getur látið annast einstök störf sín. Við landsréttina starfa undirsaksóknarar, þrír við hvern, sem annast saksókn eða ákæru vegna allra brota, enda eigi ekki einstaklingar eða lögregluyfirvöld saksókn. Tekur saksóknarvald þeirra til mála, hvort sem þau eru rekin fyrir landsrétti, siglinga- og verzlunardómi eða héraðsdómi. Enn fremur annast þeir áfrýjun héraðsdóma í lög- reglumálum og hafa eftirlit með framkvæmd lögreglustjóra á ákærvaldi í þeim málum. Gefa skulu undirsaksóknarar ríkissaksóknara skýrslur, er þeir fá mjög vandasöm mál til meðferðar. Undirsaksóknarar hafa fulltrúa sér við hönd, sem mega framkvæma einstakar athafnir fyrir þá eða eftir boði þeirra. Sérstakir ákæ- endur flytja mál fyrir siglinga- og verzlunardómi eftir boði undirsaksóknara. Í sök- um, sem undirsaksóknarar sækja, fela þeir að jafnaði lögreglustjórum að koma fram fyrir hönd ákærvaldsins við frumpróf og meðan málið er á byrjunarstigi. Loks fara lögreglustjórar undir yfirstjórn undirsaksóknara með ákærvald fyrir héraðs- dómi og siglinga- og verzlunardómi í miklum fjölda tilgreindra mála, t. d. vegna brota á umferðarlöggjöf, heilbrigðislöggjöf o. fl.

2. **Noregur.** Í Noregi er konungur á ábyrgð ráðherra æðsti handhafi ákæru- valdsins, og ákveður hann saksókn í ýmsum tilgreindum málum, m. a. gegn emb- ættismönnum fyrir misferli í embættisrekstri þeirra. Næstur honum að völdum er ríkissaksóknarinn, sem fer með ákærvald í tilgreindum stórsökum, svo og í öðrum málum, sem hann telur skipta svo hagsmuni almennings, að hann vill láta þau til sín taka. Hefur hann sér við hönd undirsaksóknara, sem annast störf hans í for- föllum hans. Auk þess starfa a. m. k. 11 undirsaksóknarar (Statsadvokater) við lögmannsréttina undir yfirstjórn ríkissaksóknarans. Lögreglustjórnir fara og í tilteknum minni háttar málum með saksóknarvaldið undir yfirstjórn undirsak- sóknara. Þeir geta annars í öllum málum hafið eftirgrennslan og krafizt frumprófs, ef bráðan ber að.

3. **Svíþjóð.** Saksóknari ríkisins (Justitiekanslern), sem stendur beint undir konungi, er æðsti handhafi ákærvaldsins og hefur og yfirstjórn annarra handhafa þess. Sækir hann mál fyrir hæstarétti og mál út af embættisbrotum fyrir yfirdómi (Hovrätt). Næstir honum standa undirsaksóknarar (landsfogdarna, í Stokkhólmi landsfiskalen). Undir þeim standa aftur héraðssaksóknarar. Ríkissaksóknari og undirsaksóknarar geta, hvenær sem þeim lizt, tekið í sínar hendur meðferð máls, sem annars ber undir héraðssaksóknara.

4. **England.** Samkvæmt enskum lögum frá 1879, er gengu í gildi 1. jan. 1880, var stofnað embætti saksóknara ríkisins (Director of Public Prosecutions). Hefur hann yfir að ráða stórum flokki undirsaksóknara, er sækja málin af hendi ríkis- valdsins, en hann stendur aftur undir eftirliti The Attorney-General. Saksóknari skal

hefja saksókn í málum, þar sem mjög miklir almanna hagsmunir eru í húfi, t. d. í málum út af morðum, landráðum, stórbrennum, sviksamlegum gjaldþrotum, mein-særismálum, innbrotsmálum, ránum o. s. frv. eða þar sem hann hefur fengið sérstök fyrirmæli um það frá The Attorney-General eða ráðherra. Lögreglan hefur og heimild til þess að sækja menn til refsingar svo og stofnanir og einstaklingar, sem brot hefur komið niður á, en saksóknari getur tekið meðferð opinbers máls í sínar hendur úr höndum einstaklings og haldið því áfram, ef honum þykir almennir hagsmunir krefjast þess. Árið 1927 rak saksóknari 643 opinber mál, en á sama tíma voru 621708 menn saksóttir fyrir minniháttar brot og 65163 fyrir meiriháttar brot.

Hér á landi er erfitt að finna góða tilhögun um meðferð saksóknarvaldsins vegna fámennis og sérstakra aðstæðna. Reynt hefur verið með hliðsjón af erlendum reglum að finna þá leið, sem ætla má, að bezt hæfi landsháttum.

Kafli þessi geymir nýmæli um skipan þessara mála. Skipa skal sérstakan embættismann, er fer með vald þetta og nefndur er saksóknari ríkisins. Dómsmálaráðherra skal samkvæmt frumvarpinu einungis kveða á um höfðun og áfrýjun opinberra mála, þegar svo er sérstaklega mælt í lögum, en hefur hins vegar eftirlit með framkvæmd ákærvaldsins. Vald héraðsdómara til að höfða mál af sjálfsdáðum er mjög takmarkað frá því, sem nú er, sbr. 115.—117. gr.

Samkvæmt 29. gr. stjórnarskrárinnar fer forseti með vald til niðurfellingar saksóknar. Verður því valdi þessu ekki skipað með almennum lögum á annan hátt, enda þótt það sé umstangsmikið að leita til forseta um niðurfelling saksóknar í minni háttar málum. En til leiðbeiningar saksóknara og héraðsdómurum þótti rétt að greina ýmis tilvik, þar sem líkur eru til, að ráðherra geri tillögur um niðurfellingu saksóknar, sbr. 27. gr. frv.

Víða erlendis er vald þetta í höndum handhafa ákærvalds, og t. d. í Englandi jafnvel í höndum dómarans í minni háttar málum.

Um IV. kafla.

Ákvæði þessa kafla miða að því, að rannsókn og meðferð opinberra mála geti farið fram þar, sem hentugast er hverju sinni. Þarf eigi að skýra þau.

Um V. kafla.

Í flestum málum, einkum í kaupstöðum, er rannsókn á fyrsta stigi í höndum lögreglumanna. Eru úrslit máls því oft undir þeirri rannsókn komin, þar sem sakargögn fara oft forgörðum, ef þeim er eigi þegar haldið til haga. Þá er og öryggi almennings mjög undir því komið, að lögreglumenn fari rétt með vald sitt. Það hefur því þótt hlýða að setja ýtarleg ákvæði um starfsaðferðir lögreglumanna, réttindi þeirra og skyldur.

Ákvæði þessa kafla virðast vera það rækileg, að ekki þurfi að láta þeim fylgja skýringar. Þó skal eftirfarandi tekið fram:

Í 35. gr. eru fyrirmæli um lögreglustjórn. Sakadómari í Reykjavík fer nú með stjórn rannsóknarlögreglu þar. En eigi þykir það hentug skipan, enda á sakadómari að meta verk rannsóknarlögreglumanna. Nú á tímum er það og eitt af grundvallaratriðum réttarfars í opinberum málum að skilja glögg á milli dómsvalds annars vegar og lögreglustjórnar hins vegar. Er því hér það nýmæli sett, að rannsóknarstjóri skuli hafa stjórn þeirra lögreglumanna í Reykjavík, sem ætlað er að rannsaka brot, að því er þau störf varðar, svo og, er þörf þykir og við verður komið, stýra rannsókn annars staðar á landinu. Þykir miklu skipta, að maður, er hafi fullkomna menntun og æfingu í lögreglurannsókn, hafi yfirstjórn hennar, leiðbeini lögreglumönnum og hafi umsjón með kennslu þeirra og þjálfun. Ætlað er til, að lögreglustjóri í Reykjavík fari með lögreglustjórn þar að öðru leyti, svo sem verið hefur, enda hvorum tveggja ætlað ærið verkefni, með því að bærinn vex og brot færast sífellt mjög í vöxt. Reynt hefur verið í fáum orðum að greina helztu rann-

sóknaratriði í opinberum málum. Rétt þykir að benda sérstaklega á ákvæði 39. gr., sem heimilar lögreglumanni að varna því til bráðabirgða, að sakaður maður haldi áfram starfsemi, sem hann væntanlega hefur ekki skilyrði til að rækja eða hættulegt eða alls kostar óviðurkvæmilegt er, að hann ræki. Þá skal og leiðd athygli að nýmæli 1. mgr. 43. gr., sem er í samræmi við reglur nútíma menningarlanda. Loks er rétt að minna á nýmæli í 45. gr., sem sett eru almenningi til verndar.

Um VI. kafla.

Í þarfir opinberrar rannsóknar er oft óhjákvæmilegt að framkvæma ýmsar aðgerðir, sem skerða þau umráð, sem menn annars hafa yfir eignum sínum, og er nauðsyn, að þeir, sem rannsóknir eiga að framkvæma, viti glögg skil á því, hvaða aðgerðir þeim eru leyfilegar. Verður þá að reyna að finna leiðir, sem veiti lögreglu og rannsóknardómurum nægilegt olnbogarúm, en trúfli hins vegar hvorki um of einkahagi almennings né brjóti gegn ákvæðum stjórnarskrárinnar um mannréttindi og eiginhægi. Verður þar vitaskuld álitamál, hversu viðtækar heimildir rannsóknarmönnum skuli veittar í þessu efni. Þess skal getið, að ákvæði frumvarpsins auka öryggi almennings gagnvart ríkisvaldinu, frá því sem nú er, með því að nú eru engin efnisleg takmörk fyrir aðgerðum þeim, er greinir í þessum kafla, önnur en þau, að ætla megi, að um refsiverða háttsemi sé að tefla, svo og að framkvæmd aðgerðarinnar sé gerð samkvæmt úrskurði dómara, sbr. 66. gr. stjórnarskrárinnar.

Í kafla þeim, sem hér er um að tefla, eru greind þau lágmarksskilyrði, sem hæfileg hafa þótt til þess, að lagt verði hald á muni manna. Eru reglurnar settar innan þeirra vébanda, sem 66. gr. stjórnarskrárinnar ákveður, en samdar og lagaðar með hliðsjón af því, sem bezt mundi hæfa islenzkum landsháttum, þótt erlend ákvæði séu höfð til hliðsjónar. Benda má á í þessu sambandi, að ákvæði XVIII. kafla um fébætur fyrir hald á munum o. s. frv. eru í góðu samræmi við meginregluna í 67. gr. stjórnarskrárinnar. Það athugast, að skilyrði til aðgerða samkvæmt 47. gr. er, að hámarksrefsing fyrir brot, sem um er að tefla, geti orðið 20000 króna sekt eða þyngri refsing. Í 50. gr. eru talin skilyrði til þess, að úrskurða megi hlustun í síma, sem sökunautur hefur eða ætla má, að hann noti. Hefur víða um lönd verið mikið um það ritað og rætt, með hvaða skilyrðum skyldi leyfa hlustun síma í rannsókn opinberra mála. Virðist nauðsynlegt í heildarfrumvarpi um meðferð opinberra mála að kveða á um heimildir í þessu efni. Eru í greininni sett mjög ströng skilyrði fyrir því, að þessi rannsóknaraðferð verði notuð, og eru þau sniðin eftir ákvæðum nýrra samskra laga.

Um VII. kafla.

Þau almennu sjónarmið, sem nefnd voru, er rætt var um í VI. kafla, liggja einnig til grundvallar ákvæðum þessa kafla. Það skal ítrekað, að ákvæði kaflans miða að því að auka öryggi almennings, frá því sem nú er, en veita rannsóknarmönnum hins vegar skýrar reglur til þess að fara eftir. Enn hefur þess verið gætt, að halda reglum innan marka 66. gr. stjórnarskrárinnar og að ganga ekki of nærri mannréttindum.

Reynt hefur verið að hafa einstakar greinar það glöggar, að ekki þurfi að láta þeim fylgja sérstakar skýringar. Yfirleitt er ætlazt til, að dómari kveði upp úrskurð um aðgerðir þær, sem hér greinir. En með því að oft ber svo bráðan að, að hið eftir úrskurði dómara mundi valda því, að sakargögn færu forgörðum, þeim verði spillt eða komið undan, er nauðsynlegt að veita lögreglumönnum heimild til aðgerða af sjálfsdáðum, þegar svo stendur á.

Um VIII. kafla.

Hér eru talin skilyrði til handtöku. Enn eru það sömu sjónarmið og fram komu, er rætt var um VI. kafla, sem gerð hafa verið að mælisnúru.

Ákvæði 1. mgr. 62. gr. eru í samræmi við gildandi reglur. Ákvæði 2. mgr. sömu

greinar er nýmæli, sem þó staðfestir að sumu leyti reglur, er ætla má, að nú gildi, en þær verða að teljast mjög óljósar. Ákvæði 2. og 3. tölul. 63. gr. staðfesta reglur, er nú gilda um þetta efni. Reglur þær, sem raktar eru í 64. gr. eru glöggvari en þær, sem nú gilda, og takmarka ef til vill nokkuð heimildir lögreglunnar, frá því sem nú er, en veita henni hins vegar skýr fyrirmæli.

Heimild sú, sem lögreglumönnum er veitt í 65. gr., er byggð á nauðsyn þess að varna því, að sakaður maður komist undan og að sakargögn fari forgörðum.

Upphafsaðkvæði 66. gr. er í samræmi við 65. gr. stjskr. Áframhald málsgreinarinnar á að tryggja rétta meðferð sökunauts, unz til dómara næst, og varna sakarspillum. Rétt þótti að setja ákvæði 2. mgr. um meðferð manns, sem nauðsynlegt er að handtaka, enda þótt hann sé ekki sakaður um refsiverða hegðun. 67. gr. hefur fyrirmæli til lögreglumanna, er miða að því að tryggja rétta og milda meðferð á handteknum mönnum. 68. grein hefur að geyma heimild til að beita sakaðan mann aðgerð, sem gengur skemmra en handtaka, og þarf ekki frekari skýringar við.

Um IX. kafla.

Í 65. gr. stjskr. eru rakin nokkur grundvallaratriði um gæzluvarðhald, svo sem að hvern þann, sem tekinn er fastur, skuli án undandrátta leiða fyrir dómara. Sé hann eigi jafnskjótt látinn laus, skal dómari, áður en sólarhringur er liðinn, leggja rökstuddan úrskurð á, hvort hann skuli settur í varðhald. Engan má setja í gæzluvarðhald fyrir sök, er aðeins varðar fésekt eða einföldu fangelsi (nú varðhaldi). Þessi ákvæði stjskr. hvíla á þeim meginreglum, sem þegar hefur verið lýst: Annars vegar að veita rannsóknarmönnum færi á að leiða sannleikann í ljós og hins vegar að tryggja öryggi almennings. Hin nánari fyrirmæli kaflans um gæzluvarðhald og framkvæmd þess eru í samræmi við þessi ákvæði stjskr. og reist á sömu sjónarmiðum. Það leiðir af eðli málsins, að sólarhringsfrestur á, sem nefndur er í stjskr., hefst fyrst, er dómari hefur færi á því að prófa handtekinn mann. Rétt er og að benda á það atriði 69. gr. frv., að gæzluvarðhaldi skal jafnan markaður ákveðinn tími. Eru ákvæði stjskr. hér fyllt út, og er aukinn settur til öryggis sökunaut.

Svo sem áður segir, er tiltekin lágmarkshegning skilyrði þess, að maður verði settur í gæzluvarðhald, sbr. 1. tölul. 72. gr. En þótt maður sé sakaður um brot, er varðar svo hárrí refsingu, að gæzluvarðhaldi megi beita, er oft þarflaust að beita því, t. d. ef brotið er leitt í ljós og sökunautur játar það á sig og eigi er hætta á, að hann komist undan. Rannsókn hefur verið gerð á því, hvenær eðlilegt þætti og nauðsynlegt að beita gæzluvarðhaldi, og eru dómara í 70. gr. gefin fyrirmæli og leiðbeiningar í því efni. Upptalningin í 1.—6. tölul. virðist ekki þurfa nánari skýringa við. Ákvæði 2. mgr. sömu gr. eru í samræmi við 66. gr. hegningarlaga nr. 19/1940. Er hér um að tefla öryggisráðstöfun, og tekur því ákvæði 65. gr. stjórnarskr. um refsismörk ekki til þess. Niðurlagsákvæði 71. gr. er sett til að auðvelda sakborningi kærur gæzluvarðhaldsúrskurðar til æðra dóms, ef því er að skipta. Ákvæði 1. og 2. tölul. 72. gr. eru í samræmi við 49. og 65. gr. stjskr., og ákvæði 3. og 4. tölul. sömu greinar miða að því að tryggja ungmennum, sjúklingum og vanfærum konum þá meðferð, er þeim hæfir. Í 73. gr. eru allýtarlegar reglur um meðferð gæzlufanga. Lúta þær annars vegar að því að tryggja góða reglu og hins vegar að öryggi og tilhlýðilegum aðbúnaði gæzlufanga. Þarfnast þær ekki frekari skýringa.

Í 65. gr. stjskr. er gert ráð fyrir því, að sökunaut, sem annars skyldi settur í gæzluvarðhald, megi láta halda frelsi sínu gegn því, að trygging sé sett um návist hans. Ákvæði 74. gr. halda nánari reglur um þetta efni. Svo sem þar greinir, skal tryggingarfé eða ábyrgðar ganga til greiðslu á fébótum til þess, er sökunautur hefur misgert við, en renna að öðru leyti í ríkissjóð, ef hann rýfur heit sitt um návist.

Svo skal um búíð, að ganga megi þegar að tryggingarfé eða ábyrgðar, ef því er að skipta. Ef sökunautur brýtur heit sitt, en kemur af sjálfsdáðum aftur til dómara innan mánaðar þar frá, er dómara heimilt að ákveða, að tryggingu eða ábyrgð sé ekki fyrirgert, nema að því leyti sem heitrof hans hefur valdið sérstökum kostn-

aði. Ástæða væri einkum til þess að beita þessu ákvæði, ef heitrof sökunauts verður ekki metið honum huglægt til áfellis. Annars virðist ákvæði greinarinnar ekki þurfa skýringar við. Ákvæði 75. gr. eru í samræmi við venju hér á landi. En eins og kunnugt er, skortir hér mjög fangahús, einkum til sveita.

Um X. kafla.

Eins og getið var í upphafi, er sá háttur hafður erlendis á rannsókn opinberra mála, að fyrirsvarsmaður ákærvaldsins snýr sér til dómara, þegar er lögreglumenn hafa framkvæmt sína rannsókn, og æskir þess, að dómari hefji frumpróf um sakaræfni. Hins vegar hefst dómari að jafnaði ekki handa af sjálfsdáðum. Eru þar því glögg skil gerð á milli ákærustarfa og dómara starfa. Þessi háttur á meðferð opinberra mála hlýtur vitaskuld að hafa í för með sér mjög aukinn kostnað, með því að fleiri opinberir starfsmenn taka þá þátt í rannsóknarstörfum en hér tíðkast, og ef slík skipun yrði hér upp tekin, yrði ákærvaldið að hafa mörgum embættismönnum á að skipa. Það hefur því ekki þótt fært kostnaðar vegna að taka hér upp hið erlenda skipulag, en hins vegar er þó gert ráð fyrir auknum starfskröftum í þágu ákærvaldsins, og reynt hefur verið að fara nokkurn meðalveg, svo sem með stofnun embættis rannsóknarstjóra. Vald dómara til málshöfðunar er, eins og áður segir, mjög skert með frumvarpinu, frá því sem nú er, sbr. 115.—117. gr. Hins vegar er dómara rétt og skylt samkvæmt 76. gr. að hefja rannsókn af sjálfsdáðum, enda þótt frumkvæði dómara komi ekki eins til greina, þar sem rannsóknarstjóra nýtur við, og annars staðar. Áherzla er í frv. lögð á sjálfstæði dómara gagnvart ákærvaldinu, sbr. t. d. 2. mgr. 76. gr. og 77. gr. Að öðru leyti þykir ekki ástæða til þess að hafa mörg skýringarorð um 76.—79. gr. Hins vegar geymir 80. gr. ýmis nýmæli. Í upphafi greinarinnar er fyrirmæli um það, að dómari skal rannsaka mál sjálfstætt, enda þótt lögreglumenn hafi um það fjallað. Þá er það og nýmæli í greininni, að sökunaut skal frá því skýrt, að honum sé óskýlt að svara spurningum dómara. Meiri áherzla er lögð á það í frumvarpinu heldur en nú er, að svör sökunauts við spurningum séu skráð orðrétt eða tekin á talvél. Réttur sökunauts til þess að hlýða á prófun vitnis eða matsmanns og gæta þar réttar síns er aukinn og lögfestur, þótt hann vitaskuld takmarkist af nauðsyn þess að leiða sannleikann í ljós. Ef mál er þess eðlis, að ætla megi, að það sæti meðferð samkvæmt 133.—139. gr., verður það mjög undir álitum komið, hversu viðtæk undirbúningsrannsókn dómara eigi að vera. Nauðsyn ber til þess, að hún taki til þeirra atriða, sem annars kynnu að verða vanskýrð, en hins vegar á hún ekki að nauðsynjalaus að vera svo viðtæk, að rannsókn samkvæmt nefndum greinum verði lítið annað en endurtekning hennar. Eigi þarf að skýra ákvæði 81. gr.

Um XI. kafla.

Því var allrækilega lýst í athugasemdum við X. kafla frv., að ekki hefði þótt fært kostnaðar vegna að hafa sérstakan fyrirsvarsmann ákærvalds við allar réttarannsóknir í opinberum málum. Þetta sjónarmið hefur leitt til þess, að í 1. mgr. 82. gr. frv. er gert ráð fyrir því, að sækjandi verði einungis skipaður, er mál sæta meðferð samkvæmt reglum 133.—139. gr. frv., og er ætlað til, að rannsóknarstjóri eða fulltrúi hans sæki án sérstaks endurgjalds mál þessi í umdæmi sínu svo og annars staðar eftir ákvörðun saksóknara, en annars kostar skipar saksóknari mann með lögfrædisprófi til starfa sækjanda. Í 2. mgr. sömu greinar er lögfest sú meginregla um starfa sækjanda, að hann skal vinna að því, að leiða sannleikann í ljós og stuðla að greiðri og öruggri málsmeðferð. Þótt sækjandi sé þannig aðeins skipaður í hinum mikilvægustu málum, þykir rétt til öryggis sökunaut, að honum sé skipaður verjandi í málum, þar sem töliverðir hagsmunir hans eru í húfi eða högum hans er svo sérstaklega háttáð, að verjanda þykir þörf. Geymir 83. gr. fyrirmæli um það, í fyrsta lagi, er skipa skal verjanda samkvæmt ósk sökunauts og í öðru lagi, er dómari skal gera það af sjálfsdáðum. En ekki skal skipa verjanda, ef sökunautur jatar af-

dráttarlaust á sig brot og þeim öðrum skilyrðum er fullnægt, sem greinir í niðurlagi greinarinnar. Í þessu sambandi er þó rétt að minna þegar á niðurlagsákvæði 84. gr., að sökunaut er heimilt að ráða verjanda á sinn kostnað, er dómari samþykkir. Annars skulu dómara samkvæmt 84. gr. leiðbeina sökunaut og annast um, að hann fái verjanda, ef því er að skipta. Eigi virðist þörf að skýra 85.—88. gr. Í 89. gr. er verjendum settar allrækilegar lífsreglur. Ætlað er til, að þeir hlutist til um, að atriði, er skjólstæðingi þeirra má til málsbóta verða, verði í ljós leidd, en gæti þess jafnframt að vinna ekki gegn því, að hið sanna og rétta komi fram. Sérstaklega verður að brýna það fyrir verjendum að misnota ekki þann rétt, sem þeim er veittur til þess að tala einslega við sökunaut, meðan hann er í gæzlu, og torvelða með því rannsókn máls. Er rétt að taka það fram, að verjandi, er gerði sig sekan um slíkt atferli, mundi verða látinn sæta hörðum viðurlögum, sbr. 91. gr. Önnur ákvæði kafla þessa þykir ekki þurfa að skýra sérstaklega.

Um XII. kafla.

Kafla þessi geymir margar og mjög viðtækar breytingar á gildandi lögum. Það er nú almenn regla, að hver maður er skyldur að bera vitni í opinberu máli, enda þótt sökunautur sé náskyldur honum eða nátengdur. Virðist regla þessi í mörgum tilvikum vera mjög ómannúðleg. Vitni getur oft átt um tvennt að velja: Annað hvort að sanna sök með vætti sínu á hendur nánasta venzlamanni eða verða sjálft sekt um falsvitni. Virðist hér of langt í því gengið að fórna högum einstaklings til hagsbóta almennings. Samkvæmt þessum sjónarmiðum er í 92. gr. gert ráð fyrir því, að nánir venzlamenn sökunauts geti skorast undan vitnisburði í máli hans. Ákvæði greinarinnar virðast ljós. Ekki hefur þó þótt rétt að láta undanþágurétt unnusta eða unnustu vera óskoraðan, ef vitnisburður varðar atvik, er gerðust, áður en þau heitbundust. Í 93. gr. er dómara veitt heimild til að leysa þar greinda venzlamenn undan vitnaskyldu, ef sambandið er mjög náð. Eigi þykir þurfa að skýra 94. og 95. gr. Með ákvæðum 96. gr. er tilteknum fyrirsvarsmönnum ríkisvaldsins veitt heimild til að meta það, hvort meira skuli virða hagsmuni almennings um að ýmis málefni ríkisins fari leynt, eða að sannleikurinn verði leiddur í ljós í refsímáli. Ef þeir vilja halda sakargögnum leyndum, kemur það sökunaut til hagsbóta. Ákvæði 97. gr. miða að því að vernda þar talin trúnaðarmál og þar með styrkja trúnaðarsambandið milli aðiljanna. 98. og 99. gr. þurfa ekki skýringa við.

Reynsla er fyrir því, að börn taka oft vel eftir því, sem gerist í kringum þau, og geta því oft gefið greinargóðar skýrslur um atburði. Ber að hafa það í huga, er ákvörðun er um það tekin samkvæmt 100. gr., hvort vitnisburðar þeirra skuli leitað. Ekki þykir ástæða til að skýra 101. og 102. gr. sérstaklega.

Í 103. gr. er gert ráð fyrir þeirri veigamiklu breytingu frá eldri lögum, að vitni skuli heitfest, áður en þau bera vætti í máli. Verður að ætla, að þessi meðferð tryggji það, að vitni vandi betur til vættis síns, en háttur sá, er nú er hafður á heitfestingu vitna. Þá má og benda á það, að tími og fé sparast fyrir þá meðferð, sem gert er ráð fyrir í frv., með því að oft verður samkvæmt gildandi reglum að leiða vitni tvisvar, fyrst til skýrslutöku og síðar til staðfestingar. Leidd skal og athygli að ákvæðum 3. tölul. 2. mgr., þar sem gert er ráð fyrir því, að dómari hafi við heitfestingu vitna, sem dvalist hafa lengi erlendis, þá aðferð, er tíðkast í heimalandi þeirra, með því að ætla má, að þau virði þá aðferð mest. Eigi þarf að skýra 104. gr. Í 105. gr. eru dómara settar reglur um prófun vitna. Eigi virðist þurfa að skýra 1. mgr. Rétt er að leggja áherzlu á ákvæði 2. mgr., að dómara ber að prófa vitni rækilega og sjálfstætt og kynna því eigi framburð þess fyrir lögreglu eða önnur sakargögn, fyrr en séð verður, hvað vitnið hefur að bera. Er fyrirmæli þetta sett í því skyni, að dómari samreyni, hversu öruggt og greinargott vitnið er. Reynsla er fengin fyrir því, að miklu minna er að jafnaði leggjandi upp úr vætti þeirra vitna, sem gefið hafa utanréttarvottorð um sakarefni, áður en þau koma fyrir dóm til vættisburðar. Má búast við því, að vætti slíkra vitna hafi jafnan ósjálfrátt litast meira eða minna af sjónar-

miðum þess, er utanréttarvottorðsins aflaði. Er regla frumv. sett til þess að tryggja sem hlutlægastan vitnisburð. Í sama skyni er og sett reglan í 3. mgr., að vitni hvert skuli prófa sér, án þess að önnur vitni hlýði á. Niðurlagsákvæði greinarinnar um bókun vitnisburðar leggur meiri áherzlu en nú tíðkast á það, að svör vitna, er máli skipta, séu bókuð rækilega og orðrétt. Að öðru leyti virðist ekki ástæða til að skýra greinina. Ekki virðist þörf að skýra 106.—110. gr. sérstaklega.

Um XIII. kafla.

Ákvæði þessa kafla eru í samræmi við gildandi rétt. Meginreglan er sú, að sönnunarbyrðin fyrir sekt manns hvílir á ákærvaldinu, en heimilt er dómstólum að meta, hvort svo sterkar líkur eru fram komnar á hendur sökunaut, að sekt hans verði ekki véfengd með skynsamlegum rökum, enda þótt hvorki játning sökunauts né vætti fullgildra vitna sé til að dreifa. Má í þessu sambandi benda á, að sannist í máli atriði, er benda eindregið til sektar sökunauts, getur honum orðið nauðsyn að færa fram skýrslur og gögn, er draga úr sönnunargildi fyrrgreindra atriða og skýra þau þannig, að hann geti þrátt fyrir þau sýkn verið. Má hér nefna hið gamla dæmi um það, er stólnir munir finnast í vörzlum manns. Má segja, að þegar svo stendur á, sem nú var lýst, hverfi sönnunarbyrðin að nokkru yfir á hendur sökunauts. Vitaskuld ber ávallt að gæta hinnar ýtrustu varfærni, er um það er að tefla að dæma mann eftir líkum.

Um XIV. kafla.

Ekki virðist þörf að skýra 114. gr. sérstaklega.

Í 115.—117. gr. eru talin upp þau tilvik, er dómari getur lokið máli án atbeina saksóknara ríkisins. Eru tilvik þessi skýrt greind, afmörkuð og mjög takmörkuð, frá því sem nú er. En um heimild dómara til saksóknar og afstöðu hans til saksóknara ríkisins hefur verið rætt bæði í upphafi athugasemda þessara og er fjallað var um X. kafla frv. Í lögum nr. 20/1891 er heimild til þess, að dómari lúki almennu lögreglumáli með áminningu. Í sömu lögum svo og 10. gr. tilskipunar frá 24. janúar 1838 er dómara og heimilað að lúka málum með því, að sökunautur gangist inn á greiðslu hæfilegrar sektar. Sama heimild var og í 300. gr. hinna almennu hegningarlaga frá 1869. Eru samsvarandi ákvæði í 1. og 2. tölul. 115. gr. orðuð skýrar og fyllra. Í 2. tölul. er nýmæli um það, að dómari geti ákveðið eignarupptöku, er sökunautur er ókunnugur eða finnst ekki, enda fari verðmæti ekki fram úr 3000 krónum. Miðar þetta ákvæði að því að skapa handhæga og skýra heimild, t. d. í smyglunarmálum. Ekki þykir vegna sjálfstæðis dómara gagnvart ákærvaldinu hæfa, að saksóknari geti fellt ákvörðun dómara samkvæmt þessari grein úr gildi. Hins vegar þótti rétt að veita honum færi á því að skjóta úrlausn dómara til æðra dóms, ef hún telst mjög fjarstæð, en tilætlunin er, að slík mál sæti ekki kæru, nema brýna nauðsyn beri til.

Víða um lönd hafa verið settar sérstakar reglur um meðferð einfaldra og óbrotinna opinberra mála, þar sem um tiltölulega lítil brot er að tefla og veigamiklir hagsmunir eru ekki í húfi. Er þetta gert til þess að spara tína opinberra starfsmanna og þar með fé, enda sökunaut oft haganlegt að þurfa ekki að eiga í miklu umstangi vegna brota, sem ekki geta talizt stórvægileg. Er í 116. gr. frv. gerð tillaga um meðferð slíkra mála, og er það nýmæli í islenzkri löggjöf. Samkvæmt þessum ákvæðum er hægt að dæma manni áfall, þótt hann hafi ekki komið fyrir dómi, ef skilyrðum þeim, sem rakin eru í 1.—4. tölul. er fullnægt. Þegar þessi skilyrði eru athuguð, virðast hagsmunir sökunauts vera fulltryggðir, en bæði hann og opinberir starfsmenn losna við umsvifin af frekari málarekstri. En með því að sum skilyrði greinarinnar, einkum í 3. og 4. tölul., eru mjög komin undir álitum dómara, en sitt getur sýnt hverjuni, þá er í næstsiðustu málsgrein sett ákvæði þess efnis, að eigi skuli í æðra dómi ómerkja gerðir dómara samkvæmt þessari grein, nema honum hafi missýnzt í mjög mikilsverðum atriðum. Við samanburð á 1. tölul. 2. mgr. 178.

gr. sést, að dómfelldi mun yfirleitt ekki hafa heimild til áfrýjunar málum, sem dæmd hafa verið samkvæmt 116. gr., en saksóknara, sem á að fá skýrslur um mál þessi hjá dómara, er rétt og skylt að áfrýja þeim, ef skilyrði til þess samkvæmt 2. tölul. 1. mgr. 178. gr. eru fyrir hendi.

Í 117. gr. er geymd sú meginbreyting frá gildandi lögum, að héraðsdómari hefur að öðru leyti málshöfðunarheimild í einungis sérstaklega glöggum og vandalausum málum. Ástæður þessa ákvæðis hafa verið raktar áður í athugasemdum þessum. Í 118. gr. eru ýtarleg og ný fyrirmæli um það, hvernig ákæra skuli úr garði gerð. Virðist það einsætt, að ákvæði þessi eru til bóta. Ákærvaldinu ber skylda til þess að gera sér fulla grein fyrir, eftir því sem kostur er, hverjar sakir það vill bera á hendur þeim, sem það ætlar að höfða mál gegn. Ákærða er og nauðsynlegt að vita, fyrir hvaða hegðun hann er sóttur, til þess að hann geti haldið uppi vörn fyrir sig. En með því að ný sakargögn geta komið í ljós eftir útgáfu ákæruskjals og þeim, sem með ákærvald fara, getur missýnzt, er þeim með 121. gr. veitt heimild til að gefa út framhaldsákæru. Þá er og í síðustu málsgr. þeirrar greinar veitt heimild til að dæma áfall, þótt ýmis minniháttar atriði séu ekki rétt greind í ákæru, svo og að dæma ákærða eftir öðrum refsíákvæðum en segir í ákæru, enda sé þess vandlega gætt, að hegðun sökunauts sé í öllum aðalatriðum rétt lýst í ákæruskjali og að sökunaut og verjanda hans sé áður gefið færi á því að tjá sig um það efni. Virðist regla þessi, sem er í samræmi við fyrri dómvenju og erlend lög, eiga fullan rétt á sér, því að annars kynnu málalok að verða andstæð réttarvitund almennings. Til skýringar skal eftirfarandi dæmi tekið: Maður er samkvæmt ákæruskjali sóttur til refsingar samkvæmt 155. gr. hegningarlaganna fyrir skjalafals, en dómara komast að þeirri niðurstöðu, að brot hans, sem er stórfellt auðgunarbrot, sé fjárvik og varði við 248. gr. sömu laga. Ákvæði síðustu málsgr. 121. gr. frv. eiga að girða fyrir það, að sýknudómur verði kveðinn upp, þegar svo stendur á, sem nú var sagt. Með þessu er ekki hallað rétti sökunauts, því að tryggilega er frá því gengið, að hann fái fullnægjandi vörn. Skýring á 120. gr. verður gerð í sambandi við 132. gr. Ákvæði 122. gr. eiga að stuðla að því, að menn þurfi ekki lengur en nauðsyn ber til að vera í óvissu um það, hvaða aðgerðir ákærvaldið ætlar að framkvæma gagnvart þeim. Aðrar greinar kaflans þarf ekki að skýra.

Um XV. kafla.

Hér eru greindar reglur um flutning opinberra mála fyrir héraðsdómi.

Efni 124.—131. gr. virðist það glögg, að ekki þurfi að láta fylgja þeim sérstakar skýringar.

Í 116. gr. frv. voru rakin nokkur tilvik, er dæma mátti sökunaut, þótt hann hefði alls ekki komið fyrir dóm. Ákvæði 132. gr. eru nýmæli og varða tilvik, er dómur gengur í máli manns að honum fjarstöddum. Ber að skýra hana í sambandi við 120. gr. frv. Samanburður á þessum greinum leiðir þetta í ljós: Ef sökunautur hefur verið fyrir dómi og mál hans rannsakað og er þess eðlis, sem segir í 117. gr., eða saksóknari og dómari telja það fullrannsakað og honum hefur verið veittur kostur á því að koma fram vörn, þá nægir, að ákæra á hendur honum sé birt opinberlega í Lögbirtingablaðinu, ef óvist er um dvalarstað hans. Gæti þetta ákvæði komið til greina, ef maður hefur falið sig eða strokið, eftir að rannsókn á máli hans var svo langt komið, sem nú var lýst. Er þá oft ástæða til að láta dóm ganga í máli hans, þótt tvísýna kunni að vera á því, að honum yrði fullnægt. Oft getur verið ástæða að gera upptæka eign manns, sem óvist er um eða dvalarstað hans, t. d. ef skip erlends manns hefur verið notað við vörusmygl til Íslands eða smygivörur óþekkts aðilja eru settar hér á land. Er þá heimild til að birta opinberlega stefnu á hendur honum í Lögbirtingablaði samkv. 120. gr. og dæma mál hans samkv. 3. tölul. 132. gr.

Þess hefur verið getið að nokkru áður, að í flestum menningarlöndum, þar sem meðferð opinberra mála er komin á hátt stig, er henni þannig háttað, að sökunautur og vitni eru spurð af dómurum svo og sækjanda og verjanda á dómþingi, sem haldið

er venjulega í heyranda hljóði. Leiðir sækjandi þar fram þau vitni, er hann styður ákærana við framburð þeirra, og leggur fram önnur sakargögn. Verjandi fær færi á því að reyna þórlifin í vitnum sækjanda með því að leggja gagnspurningar fyrir þau. Með sama hætti leiðir verjandi þau vitni, er hann telur styðja málstað ákærða, og sækjandi reynir þau með gagnspurningum. En dómari eða dómendur vaka yfir því, að allt fari fram að lögum, og spyrja ákærða og vitni, eftir því sem þeir telja ástæðu til. Ákærða er í sjálfsvald sett, hvort hann vill svara spurningum, en þess má geta, að oftast mun hann velja þann kostinn, til þess að þögn hans verði ekki skýrð honum í óhag. Má t. d. vísa til brezks réttarfars um það efni. Hafa brezkir málflytjendur öðlzt geysimikla leikni í því að þrautreyna með spurningum og gagnspurningum eftirtektargáfu vitnis, minni þess, sannleiksást o. s. frv. (cross examination). Þegar mál er flutt með þessum hætti fram fyrir dómendur, fá þeir töluverða persónulega þekkingu á sökunaut og vitnum og geta myndað sér skoðun um, hversu trúverðug og örugg vitnin eru í framburði sínum, svo og, hvort skýrslur ákærða hafi á sér blæ sannleikans. Þar sem slík meðferð er höfð erlendis, eru venjulega fjölskipaðir dómur, kviðir eða ólöglærðir meðdómendur ásamt einum eða fleirum embættisdómendum. Ákvæði 133.—139. gr. frv. hafa að geyma reglur, sem miða að því að koma á líkri skipan um vandamestu opinber mál, sem koma hér fyrir dómstóla. Að vísu er það ekki óhjákvæmilegt skilyrði samkvæmt þessum ákvæðum, að fleiri en einn dómari fari með mál, og veldur þar um sparnaðarviðleitni. En ákjósanlegt væri það og mundi svo oft verða samkvæmt ákvæðum 5. gr., að fjölskipaður dómur löglærðra manna fari að jafnaði með þessi mál, enda reynir þessi meðferð mjög á skarpskyggni, mannþekkingu og verklægni dómenda. Skiptir það miklu, að þegar í upphafi verði vandað til meðferðar mála samkvæmt þessum ákvæðum og að saksóknari, sem er falin ákvörðun þess, samkvæmt 133. gr., hvenær þessari meðferð skuli heita í öðrum tilvikum en þeim, þar sem það er skýlaust boðið, skapi skýrar og haldgóðar venjur um þetta efni af sinni hálfu. Ekki þykir ástæða til þess að ræða sérstaklega um einstakar greinar. Þótt heimilt sé að ákveða skriflegan flutning í málum þessum samkvæmt 138. gr., er tilætlunin sú og reglurnar miðaðar við það, að dómsmeðferðin fari fram í heyranda hljóði og sérstaklega, að sökunautur og vitni verði spurð með þeim hætti, sem nánar er lýst í 137. gr., svo og að skriflegur málflutningur verði aðeins hafður, þegar sérstaklega stendur á, t. d. í flóknum reikningsmálum.

Um XVI. kafla.

Flest ákvæði kafla þessa eru fylling og lögfesting á gildandi reglum, og þarf yfirleitt ekki að skýra þau. Rétt þykir þó að leiða athygli að nýmælum í 2. málslíð 1. mgr. 143. gr. um, að dæma skuli sakarkostnað á hendur ákærða að einhverju leyti eða öllu, þótt hann sé að öðru leyti sýkn dæmdur, ef hann hefur orðið kostnaðarins valdur með þeim hætti, sem þar greinir.

Um XVII. kafla.

Ákvæði þessa kafla eru að mestu staðfesting og fylling á gildandi reglum. Ákvæði 152. gr. er reist á skyldum sjónarmiðum og reglurnar í XVIII. kafla, og verður þeim lýst hér á eftir.

Um XVIII. kafla.

Það leiðir af líkum, að í rannsókn opinberra mála verður oft að framkvæma aðgerðir, sem ganga mjög nærri einstaklingum, t. d. að leggja verður hald á muni þeirra, framkvæma leit hjá þeim bæði í húsum og hirzlum svo og á þeim sjálfum, skerða frelsi þeirra með handtöku og varðhaldi, framkvæma rannsókn á heilsu þeirra, líkamlegri og andlegri, o. s. frv. Aðgerðir þessar geta verið réttmætar, eins og á stendur, en koma stundum hart og óverðskuldað niður á mönnum, sem ekki hafa til saka unnið. Þá getur og framkvæmd þeirra orðið óþarflega harkaleg og særandi, mistök átt sér stað af hendi opinberra starfsmanna eða villandi sakargögn valdið

rangri niðurstöðu. Þau sjónarmið hafa rutt sér meira og meira til rúms, að þjóðfélaginu beri skylda til að bæta fé þeim mönnum, er þannig hafa orðið hart úti vegna nauðsynja þjóðfélagsins, en sú bótaskylda getur fallið niður, ef aðili hefur með framferði sínu beint aðgerðum gegn sér, þótt brot það, sem um er að tefla, sannist ekki á hann.

Lög nr. 28/1893 um skaðabætur fyrir gæzluvarðhald að ósekju o. fl. geyma einu ákvæðin, sem eru í íslenskum lögum um þetta efni. Verður að telja lög þessi alls kostar ófullnægjandi, og má t. d. staðhæfa, að þau fari í bága við reglur þjóðaréttarins. Setja þau dómara þess vegna í þann mikla vanda að verða að beita lögum, sem þeir telja ekki samrýmast reglum þjóðaréttarins. Ákvæði þessa kafla eru reist á þeim sjónarmiðum, sem lýst var, og miða að því að rétta hlut þeirra, sem borið hafa skarðan hlut frá borði í þessum efnunum. Rétt er og að vekja athygli á því, að reglur frumv. virðast vera í miklu betra samræmi við ákvæði stjórnarskrárinnar en lög þau, sem nú gilda. Maður, sem hefur í þágu almennings og án saka orðið að sæta skerðingu á umráðum yfir eign sinni, virðist eiga rétt á bótum samkvæmt meginreglu 67. gr. stjórnarskrárinnar. Maður, sem undir sama skilorði hefur sætt frelsisskerðingu, virðist og eiga rétt á bótum samkv. sjónarmiðum þeim, sem liggja til grundvallar ákvæðum stjkskr. um mannréttindi. Virðist einsætt, að mikil nauðsyn sé til að lögfesta reglur þessar. Bent skal á það, að samkv. 156. gr. er bótaskyldan viðtækari en eilla, ef maður hefur hlotið refsídóm saklaus. Þá skal og leidd athygli að því, að aðilja, er fengið hefur bætur samkvæmt þessum kafla, ber að dæma til endurgreiðslu þeirra, ef síðar kemur í ljós, að grundvöllur sá, er bótakrafan var reist á, er ekki fyrir hendi. Ákvæði 161. gr. er við það miðað, að aðili hirði eigi um fébætur, heldur vilji einungis fá viðurkenningu fyrir því, að nefndar aðgerðir hafi komið niður á honum án saka af hans hendi. Að öðru leyti þykir ekki ástæða til að skýra einstök ákvæði kaflans.

Um XIX. kafla.

Hér eru ákvæði m. a. um réttarfarssektir á hendur málflytjendum, er vanrækja starfa sinn, svo og á hendur hverjum þeim, sem hefur í frammi ósæmlegt atferli fyrir dómi. Sérstök ástæða er til að leiða athygli að því ákvæði 1. mgr. 164. gr., er mælir refsingu á hendur þeim, sem truflar meðferð opinbers máls með þeim hætti, er í greininni segir. Að öðru leyti þykir ekki ástæða til að ræða þenna kafla.

Um XX. kafla.

Ákvæði þessa kafla virðast ekki þarfnast sérstakra skýringa.

Um XXI. kafla.

Það er vitaskuld álitamál, í hve viðtækum mæli leyfa skuli áfrýjun einstakra dómsathafna, meðan á rekstri máls stendur, svo og einstakra atriða í dómi, eftir að hann er genginn, án þess að málinu sé áfrýjað í heild. Kærumeðferð á einstökum atriðum máls léttir málsmeðferðina, en sé hún leyfð í of ríkum mæli, má allt af bíast við því, að hún verði misnotuð, og er reynsla fengin fyrir því í einkamálum. Reynt hefur verið að þræða meðalveg í kafla þessum og veita ekki heimild til að kæra dómsathafni, þar sem hjá því þykir mega komast, án þess að sakarspjöllum valdi, sjá 173. gr. Nokkrum dómsathöfnum er þannig háttað, að nauðsyn getur borið til að kæra þær, en ekki þykir fært að veita einstaklingum heimild til þess vegna hættu á misnotkun. Hefur því sú leið verið valin að fela saksóknara einum að ákveða, hvort þær skuli kærðar. Getur hann þá tekið til greina beiðni einstaklings um kæru, ef honum þykir hún á rökum reist, sjá 174. gr. Í 175. gr. eru talin þau tilvik, er hver sá, sem hlut á að máli, getur kært til æðra dóms. Öll þessi tilvik eru svo mikilvæg, að ekki þykir annað fært en leyfa aðilja að kæra þau. Að öðru leyti þykir ekki ástæða til að skýra kafla þenna.

Um XXII. kafla.

Víða um lönd eru miklar takmarkanir í lögum á heimild til að áfrýja opinberum málum. Er þessi háttur einkum á hafður í löndum, þar sem kviðdómur fer með mál. Verður þá sýknudómum venjulega ekki áfrýjað, a. m. k. ef dómglöpp hafa ekki orðið, og sektardómum verður áfrýjað í nokkuð takmörkuðum mæli. Í sumum löndum verður dómum einungis áfrýjað, að því er varðar skýringu lagaatriða og jafnvel refsihæð, en ekki að því er tekur til sönnunaratriða. Frá brezkum kviðdómum verður ekki áfrýjað sýknudómum, en dómfelldi getur áfrýjað áfellsdómi. Þeim áfrýjunarrétti eru þó ýmsar skorður settar til að fyrirgirða þarf lausa áfrýjun. Þegar litið er á þá skipan, sem ætlað er til, að verði á meðferð opinberra mála í héraði hér á landi, þykir ekki fært að leggja til að takmarka mjög áfrýjunarheimild. Hins vegar virðist vera nauðsyn til þess að takmarka hana að mun, frá því sem nú er, enda er nú samkvæmt gildandi lögum engin takmörkun á heimild aðilja til áfrýjunar. Hefur af því leitt, að mörgum opinberum málum hefur af hálfu dómfellda verið áfrýjað gersamlega að tilefnislausu og oft, að því er virðist, í þeim tilgangi einum að fá frest á afplánun refsingar. Ákvæði 178. gr. eru reist á þeim sjónarmiðum, er nú var lýst. Takmörkuð er heimild dómfellda til áfrýjunar á minniháttar málum, en saksóknara er rétt og skylt að áfrýja þeim málum einnig, ef honum virðist hallað á dómfellda. Nánum tilteknum venzlamönnum er veitt heimild til að áfrýja vegna ákærða, ef hann er andaður. Annars þykir ekki ástæða til þess að rekja nákvæmlega einstakar greinar þessa kafla, þótt margt í þeim sé nýmæli, enda virðast ákvæðin það skýr, að þau þarfnist ekki athugasemda. Rétt þykir þó að benda sérstaklega á ákvæði 181. gr. um réttindamissi. Samkvæmt 182. gr. hefur saksóknara verið settur sérstakur áfrýjunarfrestur. Er það gert til þess, að ákærðir menn þurfi ekki lengi að vera í óvissu um það, hvort máli þeirra verði skotið til æðra dóms. Þá skal og leidd athygli að ákvæði 186. gr., þar sem gert er ráð fyrir því, að hæstiréttur haldi sjálfur próf í málum, ef honum virðist þess þörf og því verður við komið.

Um XXIII. kafla.

Í 30. gr. laga um hæstarétt nr. 112/1935 er svo kveðið á, að dómsmálaráðherra geti að fengnum tillögum hæstaréttar leyft, að mál, sem þar hefur verið dæmt, verði af nýju tekið til meðferðar, ef það hefur sannast eða mikil líkindi eru til þess, að það hafi verið svo rangt flutt, að niðurstaðan mundi hafa orðið önnur í verulegum atriðum, ef svo hefði eigi verið, enda megi beiðandi sjálfum sér eigi um kenna. Önnur almenn ákvæði um endurupptöku dæmdra mála eru ekki í íslenskum lögum. Ákvæði 30. gr. hæstaréttarlaganna virðist aðallega vera miðað við einkamál og mundi vera nokkuð erfitt að beita því í ýmsum tilvikum opinberra mála. Er því mjög brýn þörf á því, að sett séu rækileg ákvæði um þetta efni, að því er tekur til opinberra mála. Ákvæði kafla þessa eiga að vera það glögg, að ekki þurfi að láta þeim fylgja langar athugasemdir. Þó skal þess getið um 195. gr., að ekki er í öllum tilvikum ástæða til að taka upp af nýju mál manns, sem sýknaður hefur verið með óáfrýjuðum eða óáfrýjanlegum dómi, þótt þær sakir kæmu síðar fram á hendur honum, sem leitt hefðu til einhvers áfellis, ef þær hefðu verið kunnar, er dómur gekk í upphafi. Þegar það er metið, hvort taka skuli mál manns upp af nýju samkvæmt 195. gr., er rétt að líta bæði á stórleik brotsins, sök ákærða á framkomu rangra sakargagna svo og á það, hversu langur tími er liðinn frá því, að dómur gekk.

Um XXIV. kafla.

Ákvæði þessa kafla virðist ekki þurfa að skýra.